

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE-AMTS-AARBØGER

UDGIVNE AF

VEJLE-AMTS-HISTORISKE-SAMFUND

LEHMANN & STAGE - KØBENHAVN

VEJLE
AMTS AARBØGER
1909

VEJLE AMTS AARBØGER

UDGIVNE AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1909

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE

1909

INDHOLD.

	Side
Fra Starup Sogn. III. Ved Friskolelærer <i>Poul Lindholm</i>	1
Gammelt Fredericia-Liv. Af en gammel Borgers Minder, bearbejdede og fremførte af mag. art. <i>Hugo Matthies-</i> <i>sen.</i> (Med fire Billeder.)	41
Kampen om Kolding By den 23. April 1849. Af Oberst <i>Axel Liljefalk.</i> (Med eet Billede.).....	83
Veteranen fortæller. Ved Sognepræst <i>M. Ring</i> , Taps....	111
Provst Jacob Holm i Højen. Ved Sognepræst <i>John M.</i> <i>Møller</i> i Kjærum	121
Lidt mere om Præsten L. M. Lund og Skolevæsenet i Starup-Nebel. Ved Friskolelærer <i>Poul Lindholm</i> ...	143
Lidt mere om nogle Vrigsted-Mennesker for 40 Aar siden. Af Højskoleforstander <i>L. Maltesen</i>	150
De gamle fortæller. Ved Bogholder <i>N. Mogensen</i> , Kolding 160 »Æ Landsmand«. Af Lærer <i>Ditlev Barsøe</i> , Eltang Byskole. (Med Billede.).....	173
Til Medlemmerne	188
Rettelse. Af Oberst <i>Axel Liljefalk</i>	188
Fortegnelse over Medlemmer af »Vejle Amts historiske Samfund«	190

Redaktionsudvalg:

Oberst Axel Liljefalk (Formand).

Filialbestyrer P. Eliassen.

Cand. mag. S. Hansen.

FRA STARUP SOGN.

Ved POUL LINDHOLM, Ågård.

DEN 24. november 1903 døde sognefogden i Starup, *Ivar Jakobsen Berg*. Han var ubestridelig en af sognets dygtigste mænd, hvorfor han da også tid efter anden beklædte adskillige offentlige tillidshværv. Samtidig var han en mand, der nærrede den mest levende interesse for fortiden og med denne interesse forbandt et kendskab, der var langt over det almindelige. Som valgmenighedspræst *V. Brücker* fremhævede i ligtaalen over ham, var *trofasthed* hans karakters kendemærke, og denne trofasthed viste sig intetsteds stærkere end overfor hvad der vedrørte *slægten og fortiden*. Hvor inderligt følte han sig ikke knyttet til den gård, hvorpå hans slægt havde boet gennem 170 år! og hvor stolt, på en god måde, var han ikke over det at være bonde! Han, der i sin ungdom havde været både på *Rødding* og *Askov* højskoler og der fået stærke åndelige interesser vakt, blev dog hele sin tid ved at være *en typisk repræsentant for den ældre bondestand*, noget, der jo vidner om den nøje pagt, han følte sig i med fortiden.

Ivar Berg var en mand, man med stort udbytte kunde tale med om nutidige sager som kirke- og skolevæsen, politik, kommunale spørgsmål o. lgn., men kom man til at tale med ham om fortiden, den fortid, som traditionen endnu vidste at berette om, så mærkede man snart, at man var kommen til hans yndlingsæmne. Han følte, at man havde en forpligtelse overfor fortiden, ikke blot at bevare minderne om den, men også at arbejde for, at nutiden ikke blev et brat brud med den.

Mange af dem, der har hørt ham fortælle de gamle fragsagn om slægten og byen, har sikkert, ligesom jeg, bedt ham om at nedskrive, hvad han vidste, og at han har efterkommet opfordringen bærer de følgende blade vidne om, men desværre blev han jo langt fra færdig.

Hvad optegnelserne angår, som hans enke velvillig har stillet til min rådighed, hvorfor jeg her bringer hende min tak, så har jeg yderst sjældent ændret noget ved stilen i dem, og også retskrivningen har jeg været meget nænsom imod. Tegnsætningen er derimod helt igennem min, da der kun findes grumme få skilletegn i manuskriptet. Også overskrifter og fodnoter er af mig. Nogle af stykkerne, især 4 og 5, er meget forkortede.

III.

Ivar Bergs optegnelser.

Jeg er flere Gange bleven opfordret til at fortælle og optegne, hvad jeg vidste om Livet og Fortiden her i Starup By og da særlig, hvad der vedrører min egen Familie. Nu er jeg jo snart den eneste Mandsperson, som tilhører min Slægt, idet saavel min Fader som min Bedstefader ingen Brødre havde, og paa Kvindesiden har snart alle af Slægten forladt Sognet. Jeg bliver saaledes snart den eneste, der bevarer Minderne, som knytter sig her til Gaarden, og da efter alt at dømme Slægten her uddør med mig, saa tager jeg Mod til mig og prøver paa at fortælle lidt om, hvad jeg ved om Fædrenes Liv og Færden her paa Gaarden. Det følger ikke i nogen bestemt Orden og Rækkefølge, men er opskrevet Tid efter anden og falder fra hinanden i Stumper og Stykker.

Jeg har begyndt herpaa med det ny Aarhundrede, thi det 20. Aarhundrede holder Slægten vel ikke ud

her paa Gaarden; den har boet her i det 18. og 19. Aarhundrede og maaske endnu længere.*)

Jeg beder mulige Læsere tage med Velvilje paa disse Optegnelser. Er der ingen oplysende og interessante Ting, som findes, kunde dog maaske En og Anden have Fornøjelse af at læse samme.

Starup, Foraaret 1901.

IVAR BERG.

1. Om Starup.

Jeg erindrer godt, at jeg som Barn i Skolen blev glad, da jeg af Læreren hørte, at de Byer, hvis Navne endte paa -rup, -strup, -drup, vare meget gamle, og jeg følte mig stolt af, at Byen Starup i hele Sognet var den eneste, som havde dette for mig sikre Kendetegn paa høj Alder.***) Senere har det altid været mig en stor Glæde at faa noget Kjendskab om, hvorledes Egnen og særlig Starup By har set ud i Fortiden. Noget i denne Henseende har jeg faaet at vide, og noget har jeg tænkt mig til; det har ikke altid været saa nemt for mig at skjælne mellem, hvad der var virkeligt i det, jeg har hørt, og hvad der var Sagn.

Der har Flere fortalt mig om, at her og der har i Fortiden ligget Herregaarde eller Slotte, jeg har altid været tvivlende. Vel veed jeg, at der ved den Gaard i Hesselballe, som nu ejes af N. Madsen, er fundet Rester af en gammel Bygning af store Munkesten, ligesom der ogsaa skal være fundet Spor af Grave

*) Slægtens stamfar Iver Andersen kom fra Højen og overtog gården 1732.

**) De fleste byer på -rup, -strup, -drup (d. v. s. -torp) stammer fra vikingetiden og hører således ingenlunde til vore ældste landsbyer. Dette er derimod tilfældet med byerne på -lev (d. v. s. arv, det efterladte, levnede) og -sted (stade, bopæl), og af disse byer har Starup sogn to, nemlig Borlev og Fredsted.

eller Damme samme Sted. Min Hjemmelsmand i saa Henseende er en gammel Mand, der som ungt Menneske tjente paa Gaarden og senere som Haandværker var med at bygge det Stuehus, som nu findes ved Gaarden, og da ogsaa arbejdede ved Udgravning af Grunden. Ligeledes findes der mere eller mindre tydelige Spor paa *Phønixborg* Marker af Slots- eller Borgpladser*), men herom tænker jeg senere at give Beretning.

Efter alt at dømme har Frederik 2. samlet alt Bøndergods i Starup og omliggende Sogne. Det siges, at Ingeborg Skeel har ejet en heel Deel heraf, men som sagt, jeg veed intet bestemt herom, dog tror jeg med Bestemthed at kunne sige, at der i de sidste 300 Aar ikke har existeret nogen Herregaard her i Egnen.***) Det har været Kronens og henhørt under Koldinghus Len eller Koldinghus Amt, som senere blev Navnet, og i 1765 blev Bøndergodset solgt og for største Delen kjøbt af Beboerne. Der findes endnu ikke saa faa Familjer, som har beboet deres Gaarde siden den Tid og endnu ejer »Kongeskjødet« fra den Tid.

At forøvrigt Starup er en meget gammel By, er der meget, som tyder paa. Der er f. Ex. truffet paa Gaardspladser med Brolægning under de nuværende Byggepladser, og efter Rygte blev Byen lagt øde i »Svenskekrigen« 1659—60, og flere af Gaardene skal have staaet øde i lang Tid efter. Saaledes fortælles om P. Bergs Gaard — der, hvor min Fader blev født — at den hed *Ødegaard* — et Navn, ingen nu kjen-

*) Også på Terpsminde mark findes sådanne.

**) I »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« skrev dr. O. Nielsen i 1876 en afhandling om »herregårde i Koldingegnen«, hvori han omtaler, at der i Starup sogn har været 6 herregårde. Det er det, Ivar Berg opponerer imod, men han har vist kun kendt afhandlingen gennem uddrag i Koldingbladene, ti ellers vilde han ha vidst, at heller ikke dr. O. Nielsen mener, der i de sidste 300 år har været herregårde her.

der —, fordi den laa øde mange Aar efter, at de øvrige Gaarde blev byggede. Om dette er mere end Sagn, veed jeg ikke, *) men vist er det, at i den nuværende Haves N. V. Hjørne fandtes en Plads, som i ældre Tid kaldtes »Hønemad«, og ved denne er funden Bro-lægning, som tydede paa, at her havde staaet en Ejendom med Brolægning. I min egen Gaard har jeg været med til at opgrave Stenbro ca. $\frac{1}{2}$ Alen under den nuværende og flere Læs sveden Tømmer. Under N. Enden af Kostalden fandtes, da Fader i 1860 ombyggede denne Bygning, en Brønd, hvori flere større Stykker Tømmer stod paa Enden og vare svedne. Jeg var den Gang for ung til rigtig at kunne iagttage samme, saa jeg veed ikke, om de alle bleve gravede op, eller nogle bleve afhuggede, og senere har jeg som sagt været med til at opgrave flere Læs sveden Træ paa Gaardspladsen, saa brændt har Ejendommen en Gang. Det Stuehus, Fader nedbrød, var opført 1790 og saa ud til at være 100 Aar yngre end det ældste af de øvrige Bygninger. Jeg var kun ca. 10 Aar, da det ældste Hus nedbrødes, men jeg husker godt endnu de næsten $\frac{3}{4}$ Al. brede Dukker af Egetræ med »Bul«, det var Egebrædder 1 à $1\frac{1}{2}$ Al. brede og 1 à $1\frac{1}{2}$ Tomme tykke. Huset blev solgt til Nedbrydelse og blev anvendt til Ladebygning til en Gaard i Norbæk, Egtved Sogn, som dog senere er nedbrudt.

Af det fremførte vil man altsaa kunne forstaa, at jeg ikke kan finde det saa urimeligt, at det Tømmer, jeg har været med til at opgrave, kan hidrøre fra Bygninger, som er ødelagte i Svenskekrigen 1659—60.

Foruden de her nævnte Byggerester findes der flere

*) Matriklen af 1662 viser, at sågodt som alle huse i Starup by »staar ruineret«. P. Bergs gård kaldes i matriklen af 1688 »en øde Gaard, som bruges nu af Niels Pederssen.«

Steder Spor af andre meget ældre Bygningsværker; saaledes har jeg ved at planere en lille Eng N. for min Have fundet Rester af en Egepæl næsten 1 Al. i Tværnsnit og i Jorden forneden faststoppet med Stene, og ved at grave Mergel paa samme Mark 4—500 Al. længere mod Øst har jeg været med til at opgrave Rester af en Række Egepæl, dog ikke saa tykke som den førstnævnte, og erindrer jeg heller ikke, at disse i Jorden vare stoppede med Stene. I Førstningen vi fandt disse, troede vi, det var Rester af Træer, altsaa Trærødder, men da det viste sig, at de alle vare afsaugede paa den nederste Ende, blev det jo klart, at de maatte være nedsatte af Mennesker; paa Jordoverfladen var der i Plougfures Tykkelse intet Spor af dem, og om de var raadnede eller fortærede af Ild, kunde ikke sees. Som en Mærkelighed kan meddeles, at det ene af de fundne Stykker var kløftet og stod med 2 afsaugede Grene ned i Jorden, altsaa med Topenden nedad. Ved P. Daugaards Gaard fandtes trede saadanne Stykker; de stod i Kanten af en lille Dam, som blev gravet, for at Ænder og Gæs kunde bade sig i Vandet. Det blev antaget for at være Stubbe, og man vilde derfor ikke gjøre sig Ulejlighed med at rydde dem. Efter nogle Aars Forløb løsnede den ene af dem sig, og det viste sig da, at det ikke var en Stub, men en lignende som af mig før omtalt og skarpt afskaaren paa nederste Ende. Den anden staar endnu, da disse Linier skrives, og førend Dammen blev gravet stod der et meget gammelt Hus (Bindingsværk med Bul, d. e. Egeplanker istedenfor Mur) netop paa det Sted, hvor nu Dammen er. Mellem P. Daugaards Have og min Mark, dog lidt længere mod Øst, blev for ca. 30 Aar siden gravet Drejngrøfter, og ved den Lejlighed fandtes der en Mængde

Urner, saavidt man kunde se, fyldte med Jord, Aske og Bene, ellers intet.*) Det lykkedes kun at faa 1 nogenlunde hel op af Jorden, men inden $\frac{1}{2}$ Dags Forløb faldt den i Støv, uden at nogen rørte ved den.

Jeg haaber, at man af det fremførte vil være enig med mig i, at alt tyder paa, at her i og ved Starup By har været Beboelse i meget lang Tid.

2. Om gamle Jakob Iversen.

Hvorlænge mine Forfædre har levet og færdedes her paa Egnen, kan jeg ikke oplyse**), men efter det endnu bevarede Kongeskjøde saa har Iver Andersen i 1733 faaet Fæstebrev paa Gaarden***), og siden den Tid har Familjen uafbrudt beboet den.

Ved Auktion paa Koldinghus 30. Maj 1765 og efterfølgende Dage blev Bøndergodset bortsolgt, og, hedder det i en gammel Beskrivelse, i Koldinghus Amt vare Bønderne saa velhavende, at de købte dem selv. Reglen har nok ogsaa været her i Starup Sogn, at enhver Fæster købte sin egen Gaard, saa de fra Fæstebønder bleve Selvejere. Dette var vistnok i økonomisk Henseende i en lang Aarrække ingen Fremgang, men viste sig dog snart at have sine gode Sider.

Iver Andersen købte sin Gaard for 672 Rdl. 48 Sk., hvoraf den halve Kjøbesum skulde indbetales, men det ævnede han ikke, og saa maatte Gaarden paa ny til Auktion, og den købtes da af hans Søn *Jakob Iversen* for 522 Rdl. 48 Sk., som det lykkedes ham

*) Samme sted er funden og findes endnu en mængde øxer og andre redskaber fra stenalderen.

**) Se fodnote til side 3.

***) Som før nævnt var det 1732. Ivar Berg har misforstået en sætning i skødet, der nævner, hvor stor en landgilde, Iver Andersen svarer efter Jordebogen af 1733.

at faa betalt Halvdelen af, saa han d. 10. Juni 1771 kunde faa Amtsforvalterens Kvittering for Beløbet og dermed Ret til at erholde Skjøde, hvilket ogsaa er udstedt 8. Maj 1775.

Om denne Auktion er i Familjen bevaret en pudsig Historie. Man vil jo nok kunne forstaa, at Jakob Iversen ikke var nogen rig Mand; hans Fader havde kjøbt Gaarden, men kunde ikke klare det, saa Sønnen har jo ikke været velhavende. Det var derfor ikke meget behageligt, da han hørte, at en anden Mand i Byen, »gamle Kyed« *) i Forening med en Mand i Bramdrup, som jeg aldrig har kunnet faa at vide, hvad hedte, vilde købe hans Gaard, og der var jo saaledes den bedste Udsigt til, at han blev smidt paa Gaden, thi disse tvende Mænd vare bekjendte for at være meget rige. Paa Auktionsdagen ventede han hjemme, til han saa, »gamle Kyed« var reden efter Kolding til, saa drog han bagefter og indhentede ham paa Lundgaard Hede, mellem Starup Kirke og Dons Mølle. Her vare de ene to, han spurgte ham da først, om det virkelig var sandt, hvad Rygtet sagde, at han rejste for at købe hans Gaard, og da Kyed sagde ja hertil, prøvede han paa at overtale ham til at afstaa fra dette Forehavende og søgte at bevise ham, hvor stor Uret og Fortræd han gjorde ved at tage Fædrengaarden fra ham, og samtidig med, at han bad ham om at lade være med at overbyde ham, skjældte han ham ud, men intet nyttede, den gamle blev ved sit; derved var intet at gjøre. Da holdt Jakob Iversen pludselig sin Hest stille, trak et Stykke Reb op af Lommen og sagde til den gamle Mand: »Ja, enhver værger sig, som han kan! Vælg nu — enten rider

*) På gården Egeland.

Du hjem og lader mig faa min Gaard uden at overbyde mig, eller ogsaa binder jeg Dig og skjuler Dig et Sted i Moserne herude paa Heden, til jeg kommer tilbage, thi jeg vil have min Gaard! Nu lidt hurtigt, hvad vælger Du?« — Kyed vendte sin Hest og red tilbage efter Starup By, men Jakob Iversen turde ikke stole paa ham, han fulgte i Afstand efter, til han fra Bakkerne syd for Kirken havde seet den gamle ride ind gennem Byledet. Saa vendte han Hesten, og i Karriere efter Kolding, saa hurtig han kunde op paa Slottet, fik sin Gaard opraaft, bød paa den og fik den som alt nævnt en Deel billigere, end hans Fader tidligere havde haft den. — Noget efter at han havde faaet Gaarden tilslaaet, kom Manden fra Bramdrup farende op paa Slottet, spurgte, om Jakob Iversens Gaard havde været udbudt, og da der svaredes ja, spurgte han, hvem der havde faaet den. Folk svarede lidt forundrede, at den havde han selv faaet — dette var som alt nævnt Reglen. — Saa begyndte han at bande og skjælde ud: nu havde den gamle Snøvl ventet forlænge, han kunde da ogsaa have taget hjemme fra i ordentlig Tid, nu havde han der gaaet og ventet efter ham saalænge. Dette hørte Jakob Iversen, og da han nok kunde tænke, at det var »gamle Kyed«, han mente, sagde han, at det var Synd og Uret at skjælde ham ud, thi Viljen hos ham var god nok, og saa fortalte han hele Historien. Folk hørte til, lo ad samme og beundrede Jakob Iversen for Snarraadighed.

Saa sad Jakob Iversen nu paa Gaarden som Selvejer. Stor Herlighed var der vel ikke herved; nu maatte han forrente 336 Rdl. 44 Sk. *) med 4 % =

*) nemlig foruden halvdelen af købesummen tillige halvdelen af hvad gården kostede mindre ved sidste auktion end ved første.

13 Rdl. 46 Sk., og Iver Andersens Landgilde havde været 4 Rdl. 52 Sk. Skatter, Tiender og øvrige Udgifter har vel ikke været mindre for Ejeren end for Fæsteren. Derfor vare Tiderne ogsaa ret trykkende for de ny Ejere, og de bleve jo endnu tungere i Begyndelsen af det næste Aarhundrede.

Jakob Iversens Hustru hed *Ane*, men hvor hun var fra, veed jeg ikke. *) Navnene Jakob og Ane har derfor været ret talrige i vor Familje.

Jens Ottesen Høyer var Præst her i Starup fra 1760 til 1772. Om ham fortælles det, at naar der var Meningsforskjæl mellem ham og nogen af hans Sognebørn, sendte han Bud efter dem, at han vilde tale med dem. De kom da med Præsten ind i hans Værelse. Præsten laasede Døren, og stolende dels paa sin fysiske Magt og dels paa den Respekt, Bønderne, maaske siden Katolicismens Dage, endnu nærrede for »vor Faer«, brugte han meget »slaaende« Grunde som Bevis, og Familjen hørte undertiden Skrig og Raab om Hjælp inde fra Værelset, men altid hed det: »Hi hi, vor Faer er ved at tale en Mand tilrette«. Folk kunde nok have en anden Mening end Præsten, før end de gik ind i Værelset, men vare som Regel gaaede over til Præstens Mening, naar de kom ud igjen.

Jakob Iversen var Nabo til Præsten, og om det var i denne Egenskab eller som Bymand, at der kom Bud efter ham, veed jeg ikke, men hans Tour kom ogsaa, »vor Faer« ønskede ogsaa at tale i Enrum med ham. Alt gik, som det plejede, kun med den lille Forskjæl, at da Døren igjen blev aabnet, havde Præsten skiftet Mening; for en Forandrings Skyld havde denne Gang Jakob Iversens Grunde været de mest slaaende.

*) Hun hed *Ane Andersdatter* og var fra Starup, blev gift med Jakob Iversen $\frac{25}{6}$ 1768 og døde $\frac{25}{9}$ 1826, 88 år gammel. Jakob Iversen døde $\frac{6}{2}$ 1819, 72 år gammel.

Præsten vilde aldrig siden tale med ham i et aflaaet Værelse, men ønskede helst at have Vidner paa Samtalen, og naar Bymændene havde noget at forhandle med »vor Faer« om, blev det altid Jakob Iversen, som skulde i Præstegaarden, han var ikke bange, og han havde altid saa let ved at komme overens med Præsten, hvad de andre Bymænd ikke saa godt kunde — maaske gjorde de fysiske Kræfter her Forskjællen.

Jakob Iversen var Sognefoged i en Aarrække, hvorlænge veed jeg ikke, men efter alt at dømme er han bleven det omkring 1780*).

Tienden in Natura er bleven afløst temmelig tidlig her, efter alt at dømme først i Starup By, og 1798 har den daværende Sognepræst *From* søgt at faa Overenskomsten omstyrtet, men forgjæves. Her skjælder han ud paa Sognefoged Jakob Iversen som den Mand, der var Bøndernes Ordfører. Nu, over 100 Aar efter, er det helt morsomt at læse, hvad Præsten i den Andledning skriver i Liber Daticus **):

A^o 1798 Anmærkning i Andledning af Tiende Foreningen med følgende Byer: Starup, Fridsted, Boerlev, imod dene Forening, især hvad den første Bye angaaer, sadte ieg mig meget, paa Grund af, at her ingen virkelig Vacance var, da ieg tiltraadte Embedet, som herved gjør Forandring, endnu mere da ieg af det Kongl Danske Cancellie var indbudet som Overværende ved dene Forretning; Min Paa-stand var neml.: at Starup burde give $\frac{1}{2}$ skp Byg mere pr. Td. Hartkorn, som ieg meente Deres Eien-

*) Han blev det dog først i slutningen af 1797.

***) Jeg gengir præstens skrivelse ord- og bogstavret, som den findes i »Øster Starup—Vester Nebel Pastorats Liber daticus 1766—99« (Landsarkivet for Nørrejyland). Iver Bergs gengivelse er nemlig ikke helt korrekt, han har læst enkelte ord forkert, sprunget over nogle, samt næsten helt igennem brugt sin egen retskrivning.

domme kunde taale, men Sognefogden paa den Tid Jacob Iversen (einer feluur) førde Ordet, og efter alt maatte ieg formode, at Veyen for den i Forveyen var gjort banet; tillod Helfried, da Stiftamtmand, mig ikke at fremføre det mindste, dog lod ieg mig ikke stække, men talte Sandheden uforfærdet og rask. Min Provst Hr. Petersen i Colding samtykkede min Paastand og uagtet han ikke underskrev Forretningen uden paa foranførte Vilkaar[!] Ieg indgav min Besværing til Cancelliet med fornøden Anbefaling af Vedkommende saavel Provsten, men alt dette uagtet blev Tingen dog saaledes, som Helfried ville have det. Dene meget dume Udflugt brugte Helfried, da ieg taledede med ham: Deres Fader, Amtsforvalter From og ieg er meget gode Venner, Collegierne er derom underrettet, føier ieg nu hans Søn, da beskyldes ieg for Partiskhed; ieg kan da umulig gjøre det. — Hellere havde ieg seet, at Pilatus og Herodes havde været dødelige Fiender. Dog, mine kiære Eftermænd, ieg faar ved dene Forening mere end min Formand Hr. Bytzov, fik pr. Td. Hartkorn. Vi har ingen videre Tab deraf end lidt Fourage, som vi tabe, men er Bonden paa den anden Side ikke nærmest til den. Bryd din Hede, dyrk din Jord vel, benyt dig i Natura af Aagaard og Hesselballe Korn Tien-der, du vil da ikke savne de andre Byer, da de alle Tider for det meste har været accorderet bort.

Som man seer, har Jakob Iversen igjen der været paa Spil med Præsten. Min Moder fortalte om en Præst — jeg tror nok, det var From, thi jeg synes at erindre, hun sagde, han hed From, men var det

ikke — som regnede Tienden forkert, hvorved han fik meget mere, end han skulde have, idet han tog andre Priser end efter Kapitelstaxt. Bønderne kunde som Regel ikke regne, men det kunde Jakob Iversen, og han var heller ikke bange for at sige dette. Da han talte til Præsten herom, sagde denne først: »Nej, det passer ikke!« men da saa Jakob Iversen sagde: »Lad os en Gang regne efter!« saa blev Præsten bange og tilbød ham at dele Fortjenesten, dersom han vilde tie stille. Hertil svarede Jakob Iversen: »Nej, jeg vil betale, hvad jeg skal, men heller ikke mere, og jeg vil ikke berige mig ved at snyde mine Naboer.« Sagen endte med, at Præsten maatte regne om igjen.

Vistnok ved Aaret 1808 eller 09 købte han i Forening med daværende Sognepræst *L. M. Lund* og en Mand, som hedte *Voigt* og havde været Underofficer og maaske Degn, Kirken. De beholdt dog kun samme i ca. 1 Aar, da de overdrog den til Sognet og tjente 100 Rdl. paa denne Handel. Der findes endnu ved Kirkens Regnskabsprotokol Rester af en Liste over, hvad enhver Lodsejer har at betale dem af disse 100 Rdl. Disse 3 Mænd havde forøvrigt ikke Skjøde paa Kirken. Det er bleven mig fortalt, at Sognemændene havde indledet Handel med Kirkeejeren, men de kunde ikke indbyrdes blive enige, saa der ingen Handel kunde blive. Herover blev Tiendeejeren vred og sagde, at nu maatte de ikke faa Kirken, selv om de bleve enige og vilde give ham, hvad han forlangte. Saa var det, at disse 3 Mænd købte samme og beholdt den, til Sognet blev enig om at overtage samme.*)

*) Det var i 1801, at Kirken blev købt, så den tredje mand kan ikke ha været *L. M. Lund*, der først kom til Starup 1808. *Voigt* var ikke degn, men skoleholder i Starup.

Kongetienden blev forøvrigt indkjøbt omtrent ved samme Tid, men hvorledes dette foregik, veed jeg ikke *).

Min Moder har ofte fortalt mig, at hendes Moder fortalte om, at der gik Folk omkring, som skar Halsen over paa alt Kvæget, og saa blev det kjørt ud i Marken og begravet. »Du kan tro, det var strængt«, sagde hun, »Jakob Iversen havde mange Børn, og de vare smaa; de maatte staa og se paa, at Kvæget blev slagtet og slæbt ud af Kostalden. Mælken løb af Yveret paa Køerne, og Børnene græd for Mælk.« Jeg tror, at det maa være Erindringer om Kvægpesten, som vistnok i 1774 rasede her i Koldinghus Amt.**)

Jakob Iversen drog op i »Nørlandet« — hvad hermed menes, veed jeg ikke — og købte 4 Køer, som han havde bygget et Hus til inde i Skoven, da han ej maatte have dem i sit Hjem, og al Fourage til dem bar han paa Ryggen ud til dem, naar han 2 Gange daglig gik derud for at fodre. Blandt disse 4 Køer skal der have været en »blaaskimlet«, og endnu den Dag i Dag findes der blaaskimlede Køer i Besætningen; min Moder paastod altid, at de nedstammede fra denne Ko. — Huset stod i 100 Aar; det blev nedbrudt omtrent 1870, da min Fader solgte Marken; nu hører Jorden til »Bøgeskov«.

Jakob Iversen maa efter de Fortællinger, der gaar om ham i Familjen, trods den mærkelige Maade, han

*) I marginen af optegnelserne har Ivar Berg senere føjet til: Jeg har nu mellem gamle Papirer fundet Skjøde paa Kongetienden af 16. April [1768], læst paa Jerlev og Slaugs Herreders Ting 10. [skal være 11.] Maj 1773 fra Kammerraad Richter i Fredericia til nogle Mænd af hver By i Starup Sogn, iblandt disse Jakob Iversen.

**) Kvægpesten hærgede landet i årene 1745—51 og bortrev da over 2 mill. stk. kvæg. 1762—63 rasede den igen og skal ha medført et tab af ¼ mill. stk. kvæg. Den blev først overvundet 1781, men optrådte i de mellemiggende år mere spredt (se Falbe Hansen og Scharling: Danmarks Statistik II. side 104).

fik Gaarden paa, og trods, eller maaske netop paa Grund heraf, hans Slagsmaal med Præsten Høyer, have været en ærlig og sandhedskærlig Mand, der stod paa sin Ret, forsvarede sin Ret og Frihed, med Næverne om det tiltrængtes, men ogsaa vilde yde Andre Retfærdighed og ikke havde Lyst til at berige sig paa sine Medborgeres Bekostning paa en mindre hæderlig Maade. Ligesom han tvang Præsten til at regne Tien- den om, saaledes fortælles der ogsaa, at da Skoven blev udskiftet, tilbød den Landmaaler, som forestod Udskiftningen, ham et større Stykke Skov, end han egentlig kunde tilkomme, og at faa samme paa en heldig beliggende Plads af god Bonitet. Jakob Iversen viste sig senere som en Elsker af Skoven, og skjønt Prisen herfor kunde synes lav, 2 Træer, som Landmaaleren selv udpegede, saa var dog Jakob Iversens Svar: »Giv mig mit Stykke Skov af den Størrelse, den Beskaffenhed og paa den Plads, som jeg tilkommer; mere forlanger jeg ikke, og mere og andet vil jeg ikke have, men det forlanger jeg ogsaa, og det maa Du endelig ikke tro, jeg vil give Dig særlig Vederlag for!«

Som før nævnt var han en Skovelsker, han gik, særlig som ældre Mand, inde i Skoven mange Dage uden at komme hjem til Middag. Han havde 1 Stige, 1 Øxe, 1 lille Saug og en Spade staaende inde i Skoven omtrent al Tid. »Skoven den groer, mens vi sover«, var hans Valgsprog.

Som alt nævnt tyder alt, hvad jeg har hørt om ham, paa, at han var en hæderlig og ærlig Mand i sin vistnok den Gang temmelig fremskudte Stilling. Han blev heller aldrig, trods at han i en kort Tid havde været Ejer af baade Kirke- og Kongetienden, nogen rig Mand. Han kunde sikkert have været det,

dersom han havde beholdt disse Tiender og seet mere paa egen Fordel end paa det Heles Vel. Det Hele var i disse Dage »Bylauget«, højt regnet Sognet.

3. Om Jakob Iversens børn.

Jakob Iversen havde 7 Børn, 6 Døttre og 1 Søn, som alle bleve gifte, nemlig

1. Else, døbt 5. Januar 1769
2. Maren, - 13. December 1772
3. Mette, - 5. Juni 1775
3. Iver, - 26. Oktober 1777
5. Anna, - 21. April 1780
6. Karen, - 9. Juni 1783
7. Kirsten, - 18. Juni 1786.

1. *Else* blev gift med *Peder Thomsen* i Brakker*). Deres Gaard ejedes for nogle faa Aar siden af hendes Søns Børn, Brødrene Jakobsen, som solgte Gaarden til Anton Kruse.

2. *Maren* blev vistnok gift til Rugsted**), men hendes Børn ere alle døde. En Dattersøn af hende, som var Smed, døde i Begyndelsen af 50erne i Vejle, jeg kan kun dunkelt huske ham; vi kaldte ham *Peder Smed*, han var den sidste af den Familje.

3. *Mette* var gift 2 Gange***); hendes første Mand hedte, saavidt jeg veed, Jens, kaldet *Jens Møller*, og

*) *Peder Thomsen* var hendes anden mand. Hun var først gift med monsieur *Anders Andersen*, der nok i sine unge dage skal have været kaperkaptajn. Med sin anden mand havde hun 8 børn, af hvilke sønnen *Jakob Pedersen* fik gården, en datter, *Ane*, blev gift med *Anton Meyer* i Brakker og er mor til *Christen Meyer* i Ågård, den yngste datter, *Mette Katrine*, er død for få år siden; hun gik omkring og liggede.

**) med en mand ved navn *Jesper Thomsen*.

***) Hun var gift 3 gange. Første gang med *Jens Christensen Møller*, og efter hans død med *Grejs Hansen* fra Bjært, men dette ægteskab opløstes, inden et år var gået.

ejede den Gaard, som nu ejes af Hans P. Jakobsen paa Starup Søndermark*). Manden døde tidlig, og Enken maatte sælge Gaarden. Hun fik kun lidt mere for den, end Gjælden var, og dette gik nok for det meste tabt ved, at Kjøberen gik fra Gaarden. Det var i den daarlige Tid omkring ved Statsbankerotten, da gik det jo mange Landmænd paa den Maade. Mette blev anden [tredje] Gang gift med Smed *Jørgen Kristoffersen*; han var vist ingen rigtig flittig Mand og havde nok samme Fejl som mange andre, maaske de fleste Mænd paa den Tid: han havde Flasken lovlige kjær, i al Fald gik det tilbage for ham**).

Jakob Iversen byggede et lille Hus til dem i Nørreskoven, hvor de havde Fribolig og Have; her boede de i ca. 10 Aar. Efter at Skoven var solgt til Johan Bertelsen paa Egeland flyttede de til et Hus i Varmkjær, som Bertelsen ejede; her døde hun 1855 eller 56.

Der var ingen Børn i andet Ægteskab; i første Ægteskab havde hun en Datter *Maren*, som blev gift med en Sømand ved Navn *Zakarias*. De boede ved Vinding Land, havde kun en Datter, *Mette Marie*, og arbejdede sig op til jævn Velstand. *Zakarias* var Fisker og Lods. Datteren blev gift med Sømand *Kristian Dahl*, var velstaaende og havde mange Børn. Et af dem er gift med Skipper *Peter Petersen* i Strand-

*) Omkring 1810 solgte de denne gård og købte i stedet for »Lildalhus» på Ågård mark.

**) Om Jørgen Kristoffersen — Jørgen huha, som han kaldtes — går der mange historier. Når han var fuld, kaldte han altid sin hustru meget højtideligt: Mette Jakobsdatter. »Stat op, Mette Jakobsdatter, og luk op for Kristoffersen!» var hans stadige råb ved vinduet, når han kom hjem sent om natten. En aften kom han i et øsende regnvejr hjem fra Vejle. »Har du fået fårene ind, Mette Jakobsdatter?» spurgte han. — »Nej, jeg har ikke, jeg syntes ikke, det var vejr at komme ud i, men nu kan du jo hente dem, for du er jo våd alligevel.» — Uden at sige noget gik Jørgen huha ud til brønden, hentede en spand vand, slog det over hodet på sin hustru og sagde: »Så, nu kan du selv gå, Mette Jakobsdatter, for nu er du også våd.«

huse, Resten af Børnene bor vistnok langs Vejle Fjord, men jeg kjender dem ikke.

4. Sønnen *Iver Jakobsen* fik først Gaarden i 1814 eller 15*), da Faderen Jakob Iversen var bleven gammel og svag. Han var da ugift, men da han i 1815 skulde giftes med *Jens Bergs* Enke i Starup, overdrog han Gaarden til sin yngste Søster, Kirsten.

5. *Anna* kjender jeg ikke meget til. Hendes Mand, tror jeg nok, hedte eller kaldtes *Hans Husmand*. Hvor de boede, veed jeg heller ikke, jeg veed kun, at hun vist døde i en temmelig ung Alder**) og efterlod 3 Døttre og 1 Søn. Døttrene bleve gifte og bosiddende her i Egnen.

En blev gift med *Jens Jensen* i Egtved; hendes Børn ere nu alle døde paa 1 nær, Gaardejer *Søren Peter Jensen* i Egholt, og Børnebørnene ligeledes; kun fornævnte *Søren Peter Jensens* Datter, der er gift med Gaardejer *Hans Jensen*, V. Nebel, er i Live og har mange Børn***).

En anden Datter blev gift med Husmand *Iver Kristiansen* paa Fredsted Mark. Paa 2 nær ere alle hendes mange Børn døde, de fleste ugifte i ung Alder, 3 gifte uden at efterlade sig Børn, og saavidt mig bekendt har kun 1 Søn, *Kristian Iversen* paa Jordrup Mark, Børn.

Det yngste af hendes [Anna Jakobsdatters] Børn, Datteren *Ane*, blev gift med Bygmester *Niels Andersen*, ogsaa kaldet *Niels Snedker*, og boede paa Fredsted Mark. Af hendes mange Børn blev den ældste Arkitekt og var hendes Stolthed; han døde ugift i 1871. Den dygtigste af dem alle var Bygmester *Mikkel Nielsen*;

*) Han fik gården til nytår 1808.

**) Hun døde 1840, 60 år gl. De boede på Starup mark som husfolk.

***) Der er flere børn levende af Søren Peter Jensens end hende.

han har bygget mit Stuehus, Præsteboligen i Aagaard m. m.; han bor i Jerlev og er barnløs. Foruden ham lever endnu en Broder ved Navn *Martin*, som har mange Børn; ellers ere alle hendes Børn døde.

Broderen *John* blev Skrædder og kom som Soldat til Kjøbenhavn, var med i Krigen 1848—50, blev i Kjøbenhavn efter Krigen og blev gift derovre, kom nogle Aar efter herover og boede paa Fredsted Mark, rejste igjen til Kjøbenhavn og døde omkring ved 1860, vistnok som en meget forfalden Mand. Jeg var kun en Dreng, da han havde Ophold her, men tror at have forstaaet saa meget, at Familien fik ham herover for at prøve paa at faa ham ud af de daarlige Forhold. Forsøget mislykkedes; maaske havde Konen ogsaa sine Fejl, jeg ved det ikke. Saavidt mig bekjendt ere hans Børn døde, i al Fald ere alle Spor af Familien tabte.

6. *Karen* blev gift med en Mand, Skrædder af Haandværk, ved Navn *Lars Pedersen Galskiøt*. Han fik som Medgift 1 Mark, som han senere solgte til Lærer *Mikkelsen* (den ejes nu af *Søren Bertelsen*) og flyttede til Revsgaard i Egtved Sogn, hvor Familien endnu boer. Han kaldtes i daglig Tale *Lars Skrædder*, var alle sine Dage en farende Svend og staar for min Barndoms Erindring som en pudsig og morsom Skikkelse, altid glad og fornøjet, altid hilst rigtig hjertelig Velkommen af os Børn, maaske ikke altid fuldt saameget af vore Forældre. Om ham haaber jeg senere at fortælle. Han var en Fortæller i stor Stil, kjendte alle Slægtskabsforhold og saare meget andet. Havde jeg blot haft ham nu, kunde disse Optegnelser have blevet bedre og fyldigere; meget af hvad jeg veed, stammer egentlig fra ham. Ofte siger endnu ældre Folk, naar der tales om Fortiden: »Ja, nu mangler vi *Lars*

Skrædder«. Af hans mange Børn og Børnebørn kjender jeg ikke ret mange; den, som har gjort sit Navn mest bekjendt, er hans Dattersøn, *Sagfører J. L. Hansen* i Kolding.

7. *Kirsten* fik som alt nævnt Fødegaarden af Broderen, rigtignok kun en Deel af samme, idet Iver Jakobsen beholdt 2 Marker, Giel og P. Jensens Toft, som senere ere bortbyttede med Ruggaden og Engemad, der hørte til Egeland. Hun blev 1816 gift med *Laurs Nielsen* af Vilstrup.

Angaaende hans Slægt veed jeg ikke synderligt. Jeg veed kun, at han havde en Broder, som hedte *Hans Nielsen*, der fik Fødegaarden og var en bekjendt og anerkjendt Mand der paa Egnen; hans Søn Niels fik Gaarden efter ham, blev forfalden og døde i en forholdsvis ung Alder; senere er Gaarden bleven solgt og udflyttet fra Byen. En anden Broder hedte *Michael Nielsen*, han studerede Theologi, blev Bestyrer af Borgerdydskolen paa Christianshavn og fik Titel af Professor. Han laante i de trange Tider sin Broder her i Starup Penge og var vistnok den, der hjalp ham til at overstaa de strænge Tider, som det var, fra han blev gift i 1816 til hans Død i 1825.

Laurs Nielsen og *Kirsten* havde 3 Børn: Datteren *Ane* (om hvem senere) og Sønnerne *Niels* og *Jakob*. *Niels* døde som Soldat i Kjøbenhavn, vistnok 1842, og *Jakob* blev Soldat i 1849, var Artillerist og som saadan ved de faste Batterier i Fredericia under hele Belejringen, købte i 1850 en Gaard i Jordrup, handlede saa med den og andre Jordejendomme og tjente vistnok helt godt herved. I 1855 eller 56 købte han en Gaard i V. Vamdrup, den beholdt han og giftede sig i 1857 med *Cecilie Skousen* fra Bastrup, efterlod sig 6 Børn og døde 1875 efter aarelang Svaghed og efter næsten at have mistet hele sin Kraft, aandelig

saavel som legemlig. Han antog Navnet *Thuesen*, som var et Navn, hans Fader havde været nævnt med uden at være døbt samme, hvad vistnok har været temmelig almindelig flere Steder. — Det gjælder f. Ex. Navnet »*Fischer*«, som stammer her fra Starup. Min Moder har fortalt, at naar Børnene bleve uenige med Familien Fischers Børn, vidste de intet værre Skjældsord at sige end »*Fisker*«. Næppe 20 Aar efter antog hele Familien Navnet, og dette blev da anset for meget fint.*)

Laur Nielsen døde 1825, og Kirsten giftede sig 2. Gang, med *Thomas Jensen* fra Tholstrup, ogsaa kaldet *Thomas Lundmand***). Frugten af dette Ægteskab var en Søn *Laurits Thomsen*, ogsaa han antog senere Navnet *Thuesen*. Han blev i 1858 gift med Enken *Sara* i Alminde, fik 3 Døttre, blev efter faa Aars Ægteskab sindssyg og døde paa Sindssygeanstalten ved Aarhus omkring 1871. Hans ældste Datter, *Kirstine*, fik Gaarden og blev gift med *Iver Koed*, som solgte Gaarden og flyttede til Mosevraa; hun døde 1900. Næstældste Datter, *Marie*, bor i V. Nebel som Enke efter *Henrik Juncker Jespersen*, med hvem hun var gift et Par Aar. Yngste Datter, *Dinessine*, gift med *Hans Peter Hansen*, kaldet Peter Pallesen, bor paa Almind Mark.

4. Om slægten Berg.

Som alt nævnt blev Iver Jakobsen i 1816 gift med Jens Bergs Enke i Starup, *Maren Pedersdatter****). Hun

*) Navnet »*Fischer*« er dog ikke et i den tid påtaget navn, som Ivar Berg synes at mene. Allerede 1739 bruger slægten det. Det er sikkert udtaleformen »*Fisker*«, børnene har været forbitrede over, en udtaleform, som dog bruges almindelig endnu til navnet.

**) Om ham går der mange historier. Han var aftægtsmand i 25 år og giftede sig i denne stilling ikke mindre end 3 gange. Han slog mangt et slag sammen med gamle Hans Daugård og »æ gammel Fisker«.

***) Hun hed Maren Jensdatter og var en datterdatter af den nedenfor nævnte Christen Pedersen.

tilhørte ogsaa en gammel Slægt, som havde boet der paa Gaarden i en meget lang Aarrække. Paa et gammelt Sølvbæger, som findes der i Gaarden, staar skrevet, at dette blev stjaalet fra *Christen Pedersen*. Indskriften lyder saaledes:

Jeg blev vel staalen bort,
fra C: Pedersen,
men Jeg Kom i hans port,
fra tyvens haand igien,
1738.

Efter Sagnet blev det »vist igjen« og af Tyven hen-
sat paa en gammel Vogn, der stod i Porten.

Den nævnte Christen Pedersen var Maren Peders-
datters Bedstefader; han boede paa den sydvestligste
Gaard i Byen, og denne kaldtes efter Sagnet »Øde-
gaard«, fordi den, rimeligvis efter Svenskekrigen, havde
ligget øde i en længere Aarrække.

Maren havde en Broder, *Christen Bødker* kaldet,
sandsynligvis fordi han havde lært Bødkerhaandvær-
ket; han blev i 1798, da han var 22 Aar, udtagen til
Soldat og maatte saa blive i Tjenesten til Krigens
Ende i 1814*). Han blev gift med Degnen Voigts
Enke, og da hun døde, gav han den ham tilhørende
Ejendom til Søsteren, imod at hun skulde forsørge
ham for Livstid, og saaledes kom Voigts mange efter-
ladte Papirer i Familjens Eje. Han giftede sig dog
igjen med en Enkekone, blev igjen Enkemand og gjorde

*) Kirkebogen udviser, at han er født 1770, så han må have været 28 år, da han kom ind. Han var med på Anholt i 1811, da Danskerne vilde tilbageerobre denne ø fra Englænderne. Dette mislykkedes som bekendt, og hvis mange af de danske soldater har været af Christen bødkers slags, var det ikke så underligt, ti han fortalte selv således om sin deltagelse: »Så skør di dør å krown skårr i skårr, å så løv a mi vej å gjæmt mæ onner en stjænkist. Dær sar a i trej daww, å da a kom ur, war a rigtig ur-ædt.« (Så skød de, død og krone, skud i skud, og så løb jeg min vej og gemte mig under en stenkiste. Der sad jeg i tre dage, og da jeg kom ud, var jeg rigtig ud-ædt d. v. s. sulten, udhungret.)

samme Handel 2. Gang med Søsteren og døde endelig barnløs.

En Søster af Maren blev gift i Lille Lihme; hun havde flere Børn; kun 1 Søn ved Navn *Hans Jørgensen* har jeg kjendt, han blev gift med Marens yngste Datter, og desuden veed jeg, at hun har haft en Søn, der var Hjuler og boede i Kjørup, Tamdrup Sogn ved Horsens. Min Fader har fortalt, at han som ungt Menneske i Forening med Hans Jørgensen gik fra Starup og til Kjørup.

Maren Pedersdatter tjente som Stuepige paa Phønixborg — vist hos *Busch* — og samme Sted var *Jens Berg* Forvalter. Disse to unge Mennesker bleve »gode Venner«, og da hun kunde faa Fødegaarden hjemme i Starup, blev Partiet anseet for passende, og de bleve gifte.

Angaaende forannævnte Jens Berg har jeg ikke ret meget at oplyse. Jens Hansen Berg var født paa Als, saavidt jeg husker i Tandslet Sogn, men efter indhentede Oplysninger er Familien uddød derovre. Gaarden er vistnok for ca. 50 Aar siden gaaet over til en anden Familie, og det har ikke været mig muligt at opspore nogen af Slægten, som endnu boede paa Øen. Derimod havde han 2 Brødre paa Fyen, den Ene ejede Lindved Mølle, som for faa Aar siden blev solgt af en Enkefru Berg, og det stod da at læse i Aviserne, at Møllen i over 100 Aar havde været i Familien Bergs Eje. En anden Broder ejede Hundrupgaard ved Odense. For et Par Aar siden solgte Justitsraad Berg Gaarden; han lever endnu i Odense som Direktør for Kreditforeningen paa Fyen. Hans Søster blev gift med Landinspektør *Hempel* i Odense, og hendes Søn er nu praktiserende Læge i Kolding.

Jens Berg og Maren havde følgende Børn:

1. *Maren*, gift med *Poul Pedersen* paa *Venborg* i *Brakker*. De havde 4 Sønner. 1. *Peder Poulsen*, som efter *Faderen* fik *Gaarden Venborg*; den solgte han i 1865 og købte *Prøvegaarden* ved *Vonsild*, blev en ret velstaaende Mand, men ved *Kautionsforpligtelser* tabte han al sin *Formue* og døde som en fattig og hjemløs Mand 1899 uden at efterlade sig Børn. — 2. *Johan Kyed Poulsen* blev opdraget hos *Bedstemoderen* i *Starup*, hvor han var til han i 1863 blev gift og da blev *Ejer* af *Bedstemoderens Aftægtssted*; han døde 1895 og efterlod sig 2 Børn, af hvilke *Sønnen Bertel Poulsen* døde et Aarstid efter ugift, og *Datteren Inger*, en stakkels tunghør Pige, endnu lever. — 3. *Bertel Poulsen* faldt den 18. April 1864 paa *Dybbøl*. — 4. *Iver* døde i 1862 i en ung Alder og ugift.

2. *Jens Berg* blev hurtig meget svag og døde i en forholdsvis ung Alder og ugift.

3. *Ane Margrethe Berg*, gift med *Peder Steffensen*. Han handlede en Deel med *Ejendomme* og boede i den Tid, jeg kan erindre ham, i *Jordrup*, hvor han døde, vistnok 1856 eller 57. *Enken* flyttede senere næsten hvert Aar, var urolig og utilfreds næsten med alt og alle; hun døde 1863 uden at efterlade sig Børn.

4. *Hans Berg* levede hos *Moderen*, saalænge hun levede og senere paa *Fødegaarden*. Han var ikke fuldstændig normal i *aandelig Henseende*, en lille, godmodig, smaasnakkende Mand, der helst gik og talte med os Børn, kunde vist heller ikke legemligt udrette synderligt.

5. *Ane Kirstine Berg* blev gift med *Fætteren Hans Jørgensen*, og efter *Moderens Død* i 1846 overtog hun *Aftægtsstedet* som *Ejendom*; hun døde 1862, og efter hendes Død gav hendes Mand *Stedet* til *Johan Kyed Poulsen*.

6. *Peder Berg*, født den 14. December 1810, blev 1841 gift med *Peder Fredstedts Datter Maren*, og disse overtog da Gaarden. Af deres 7 Børn ere de 5 døde ugifte. Den ældste Datter, *Maren*, er gift med *Hans Jørgen Jakobsen*, og den yngste, *Kristiane*, er ugift og boer hos dem. — 1880 afstod *Peder Berg* Gaarden til sin Søn *Peder Michael Berg*, men da denne døde 5 Aar efter, maatte *Peder Berg* overtage den igjen. I 1891 bortforpagtede han den til Svigersønnen *Hans Jørgen Jakobsen* og testamenterede den samtidig til dennes Børn efter sin Død. *Peder Berg* døde i Foraaaret 1899, 88½ Aar gammel, og hans Hustru døde Aaret efter.

5. Om Jakob Berg.

Efter *Jens Hansen Bergs* Død i 1815 giftede hans Enke sig som førnævnt med *Iver Jakobsen*. Deres eneste Barn var *Jakob Iversen (Berg)*, født den 6. Juni 1817. Han nød ingen anden Undervisning end den, *Byens Almueskole* bød paa, men han havde et hurtigt Nemme og lærte ret godt de faa Fag, som Skolen havde, nemlig: Religion, som væsentlig lærtes uden ad, *Indenadslæsning* i *Hjorths »den danske Børneven«*,* samt *Regning* og *Skrivning*. Flere Fag var der ikke, men mærkelig nok, *Læselysten* hos ham blev vakt, og den varede hele Livet ud. I Hjemmet fandt han flere af hans Faders og *Bedstefaders* Bøger, som desværre forsvandt, da hans Moder døde, idet hans Halvsøskende, og da særlig *Halvbroderen*, som fik Gaarden, ingen Interesse havde for disse Ting. Saaledes omtalte

*) *Hjorths »den danske Børneven«* udkom først i 1839, så den kan *Jakob Berg* ikke have læst i skolen. Snarere har det været *Birchs »Naturen Mennesket og Borgeren«*.

han i sine sidste Leveaar ofte Vedels »Hundredvise-bog«, som han havde læst flere Gange og i Aarevis havde haft i sit Væрге, men som Moderen tog med sig paa Aftægt, og Tristans Historie. Disse to Bøger ere de eneste, jeg bestemt erindrer, han fra den Tid omtalte, og som han meget beklagede vare tabte.

Da Jakob Berg naaede 22 Aars Alderen, maatte han paa Session, og hans Moder havde bestemt, at saafremt han blev udskreven, skulde der stilles for ham, men han trak Frilod. Han blev udtagen til Kyradseer, men fik bagefter at høre, at det var Hestegarder, hvad Folk den Gang med Rette var meget bange for, da Tjenestetiden var 8 Aar. Man vilde dog ikke lade ham spille sammen med de øvrige som vare paa Sessionen, men han maatte trække Lod selvanden, og han fortalte senere herom saaledes: Amtmanden paa den Tid hedte *Hoppe* og var ingen afholdt Mand, og der var Mistillid til ham. Saaledes var man ikke sikker paa at blive behandlet helt ærligt, særlig i saadanne Tilfælde, og da min Fader havde trukket sit Nr. (som ældst trak han først), stod Amtmanden tilrede og sagde: »Kom saa med det!« Fader svarede: »Ja, naar jeg har set det«, hvortil Amtmanden svarede: »Hvad nytter det, Du ser det, Du kan vel ikke læse det?« — »Det haaber jeg«, svarede Fader, aabnede det og sagde: »Jo, jeg kan, for her staar meget tydeligt »Frilod«, hvorefter han leverede det til Amtmanden med den Bemærkning, at nu kunde han se efter, om det ikke var læst rigtigt.

Da Peder Berg i 1841 overtog Gaarden, flyttede Moderen paa Aftægt og boede sammen med den yngste Datter, Ane Kirstine, i en lille Ejendom tæt ved Starup Kirke, men Jakob Berg blev hos Halvbroderen, indtil han den 6. Oktober 1846 havde Bryllup med

sin Kousine, *Ane Laursdatter* (se Side 20), og overtog hendes Fødegaard.

Der gik forud for samme Overtagelse af Gaarden mange Raadslagninger i Familien. Broderen Peder Berg syntes, det var umuligt, at han kunde have al den Gæld paa Gaarden og saa forsørge Svigerforældrene, som skulde have en meget stor Aftægt, men hans Svoger Peder Steffensen sagde: »Tag Du Gaarden, og prøv Din Lykke! Kan Du ikke, kan Du jo sælge, men Du skal love mig, at kan Du ikke selv klare Dig, saa kommer Du til mig og laaner ingen andre Steder, saa skal jeg nok hjælpe Dig — ogsaa til at faa solgt, om fornødent gøres«. Paa hans Raad tog Jakob Berg imod Gaarden, og han kom ikke til at behøve Svogerens Hjælp. Denne kom gerne i Besøg omkring de Tider, da han af Erfaring vidste, at det kneb med Penge, og spurgte saa: »Naa hvordan gaar det?« og glad kunde Fader svare: »Endnu kan jeg klare mig!«

I Foraaret 1847 flyttede Gaardejer *Niels Fischer* fra Starup til Højgaard i Aagaard; han solgte og udstykkede Gaarden her i Starup, af hvilken Grund Bygningerne skulde nedbrydes. Til denne Ejendom hørte en lille Toft paa ca. 1½ Td. Land, som laa ind i Faders Mark, den købte han. Og da Faders Bygninger vare gamle og skrøbelige, byttede han Bygninger med Fischer, idet dennes Huse, og da særlig Stuehus og Lade, vare betydelig bedre. Faders Bygninger bleve da nedbrudte, og han flyttede om i Fischers Gaard. Flyttet var ikke ret langt, idet der kun var tre Alen mellem Gaardene.

I 1851 blev Jakob Berg meget syg, det viste sig at være Gigtfeber; han laa lang Tid bevidstløs hen, og alle troede, at Døden var sikker, men hans gode

Natur sejrede, han stod op igen, men sit gamle Helbred fik han aldrig.

Samme Aar blev han valgt til Medlem af Sogneforstanderskabet, og da Formanden, Sognepræst *Theilade* i Foraaret 1855 blev meget syg, blev Jakob Berg Formand. Han var den første Bonde, som her i Sognet beklædte denne Stilling, før havde det altid været Sognepræsten, som havde været Formand,*) sandsynligvis fordi Bønderne ikke kunde, de fleste kunde vistnok næppe regne eller skrive. Den 1. Januar 1856 gik han ud af Sogneforstanderskabet.

Nu var der en Periode paa ca. 10 Aar, hvori han egentlig ingen offentlige Bestillinger havde, naar undtages, at han i nogle Aar var Kirkeværge. Derimod havde han flere private Bestillinger. Han var saaledes i flere Aar Værge for Maren Kongsted, en fraskilt Kone paa Starup Søndermark. Hun havde solgt Gaarden og skulde leve af den Aftægt, Køberen skulde yde hende, men om sammes Ydelse var altid megen Strid. Gaardens Ejer hed Søren Pedersen, ogsaa kaldet Søren Svoger. Han og hans Hustru vare stridige Folk, og efterat først Jens Henriksen paa Skovgaard havde været Marens Værge i flere Aar og ikke været istand til at klare Stillingen, var det, at min Fader af Øvrigheden blev udnævnt til Bestillingen. Han havde megen Ærgrelse og megen Ulejlighed heraf, og jeg kan som Barn godt huske fra den Tid, hvormeget han maatte døje. Maaske var det af den Grund, at min Fader senere hadede Aftægtsforhold og senere hen i Tiden aldrig selv vilde paa Aftægt. Dette Had vedkender jeg mig at have arvet. Efter at han havde ført og vundet flere Processer angaaende disse Aftægtsforhold,

*) Gårdejer L. Fredsted i Hesselballe havde dog været formand i årene 1842-46.

kom, da hans Tid var udløbet, saavel Aftægtskone som Gaardens Ejer og bad ham blive ved at være Værge. Kone sagde: »Bliv, saa gaar det nok, thi Dig er han bange for; Du vinder jo altid, naar vi har haft Sag, før tabte jeg, og nu faar jeg min Aftægt«. Yderen sagde: »Bliv ved, thi Du kan tale den fjollede gamle Kone til Rette, Dig tror hun paa. Faar vi nu igen en ny Værge, begynder Spillet forfra. Saalænge Du er Værge, bryder jeg mig ikke om, hvad hun gaar og fortæller, thi jeg veed, Du taler altid med mig, førend Du handler, og det har jo vist sig, at vi kan godt komme ud af det med hinanden«. — Min Fader gav efter og vedblev at være hendes Værge, saalænge hun levede, og i mange Aar gik det nu helt fredeligt og roligt. Han kunde nu altid dæmpe alle Stridigheder med den Trudsel, at saa vilde han ikke mere.

I 1857 kom en ny Ordning paa Vurdering af Landbygninger til Brandforsikring, idet Sogneforstanderskabet valgte 3 Mænd, og af disse tre valgte Branddirektøren den ene som Formand. Her i Kommunen valgtes Poul Jensen, Gaardejer i Nebel, Jens Chr. Lykke, Gaardejer i Brakker, og Jakob Berg. Sidstnævnte blev Formand og var det, indtil han i 1874 nægtede at tage mod Genvalg paa Grund af Svaghed.

Den 1. Januar 1867 afgik J. W. Bertelsen paa Ege-land som Sognefoged og Lægdsmand, og min Fader blev udnævnt til hans Eftermand i begge Bestillinger. Sognet var paa den Tid delt i 2 Lægd, men i 1868 blev efter den ny Hærlovs Ikrafttræden Lægderne om-lagte, og Starup Sogn blev da kun 1 Lægd. Hertil skal jeg bemærke, at i flere Aar havde Bertelsen talt om, at han vilde frasige sig Bestillingen som Sognefoged, og Herredsfogden havde strax udtalt, at saa kunde han faa Jakob Berg, og til Fader havde han sagt:

»De behøver ikke at tænke paa at slippe fri; her er intet Valg«. Rigtignok gjorde den daværende Formand for Sogneforstanderskabet, Niels Fischer paa Højgaard, en Del Indsigelse og Vrøvl. Han foreslog Sognet delt, som det havde været for 20 Aar siden, og saa sig selv til Sognefoged i det ny Fogderi, men Herredsfogden sagde: »Nej, ham vil jeg ikke have«! og lod det saa blive ved det gamle.

Naar det tog saa lang Tid, førend Bertelsen blev færdig til at nedlægge Bestillingen som Sognefoged, saa maa en af Grundene vist være den, at det betalte sig godt for en større Hartkornsejer at være Sognefoged, idet han var sportellønnet. Han var saaledes fritaget for flere Slags Ægter; dengang havde man Sogne-, Konge- og Amtsægter, og saavidt jeg husker, var det Sogneægter, han var fri for. Ligeledes var han fri for visse Skatter paa Amtstuen, som dengang var anderledes specificerede end nu; det var saa viseligt, at en lille Hartkornsejer i et stort Sogn fik en lille Løn, og en stor Hartkornsejer i et lille Sogn en meget stor Løn. Desuden havde han i visse Tilfælde Ret til at tage en Ægtvogn selv. Bertelsen forstod ypperlig at benytte denne Ret, idet han handlede med mindre Gaardmænd, at de skulde faa en saadan Ægt, som han saa selv vilde kjøre. Dersom det indtraf om Vinteren, skulde de til Gengæld kjøre Favntræ til Fredericia eller Korn til Kjøbstad for ham, og var det om Sommeren, skulde de kjøre Korn ind for ham 1 eller $\frac{1}{2}$ Dag. Da Sportellønnen bortfaldt, og der blev fastsat en fast Løn, efter Sognets Størelse, saa varede det ikke ret mange Aar, førend det blev Alvor med Afskeden.

Jeg ved altsaa, at min Oldefader Jakob Iversen var Sognefoged fra mindst 1780 til sin Død,*) og efter ham

*) Han var det dog kun fra 1798 til 1812.

blev hans Søn, min Bedstefader Iver Jakobsen, Sognefoged til sin Død 1825; begge vare de ogsaa Lægds-mænd. Da var min Fader kun 7 Aar, altsaa maatte Bestillingen ud af Familjen, og saa blev Jens Christensen i Fredsted Sognefoged og Lægdsmand; han afløstes af J. W. Bertelsen, og i 1867 blev min Fader Sognefoged og Lægdsmand, og efter hans Død blev jeg det.

1868 den 1. Januar indtraadte Jakob Berg i Sogneraadet efter et have været fri for samme i 12 Aar og blev valgt til Formand. Nu efter den ny Landkommunallov blev han den første Bonde her i Sognet, som maatte overtage Fattigvæsenet; dette havde hidtil hørt under Sognepræsten som Embedsgjærning. Hvad dette betød kan man vel vanskelig nu forstaa. Ligeledes har man vel nu ikke rigtig Forstaaelse af Forskjællen paa at være Formand for Sogneforstanderskabet og Sogneraadsformand; men før 1868 var Sognepræsten Formand og Kasserer for Fattigvæsenet, som havde sin egen Ligning baade af Korn, Brænde og Penge, og herved blev han bistaaet af 3 eller 5 Medlemmer af Forstanderskabet; de havde deres egne Møder og egen Forhandlingsprotokol, ligesom de ogsaa selv lignede og opkrævede Skatter, udelukkende Hartkornsskat, som Fattigvæsenet brugte, kun skulde Ligningen godkendes af Forstanderskabet. Skolevæsenet var tvedelt; der var den fælles Skolekasse for hele Kommunen og saa den særlige for hvert Skoledistrikt, men kun den fælles Skolekasse vedkom Sogneforstanderskabet, den særlige blev styret af en Skolepatron for hvert af Sognene. Vejevæsenet stod under Tilsyn af Herredsfogden; han synede Veje og Broer og beordrede Sognefogden til foretage de Reparationer og Istandsættelser, som han fandt fornødent, dog at Forstanderskabet skulde betale. Snekastning og Ægt-

kjørsel var helt Politimesterens og Sognefogdernes Arbejde. Man vil heraf forstaa, at det ikke var noget stort eller besværligt Arbejde at være Medlem af eller Formand for Sogneforstanderskabet, men jeg haaber ogsaa, at man vil forstaa, at det var et temmeligt betydeligt Arbejde, der blev paalagt de første Sogneraad-formænd, da alt nu skulde samles i en fælles Kasse og ledes af en Mand, særlig i en stor Kommune. I mange Kommuner var det derfor ogsaa Sognepræsterne eller Lærerne, der blev Sogneraad-formænd. Her i Kommunen har ingen Lærer endnu været Medlem af Sogneraadet, og kun Sognepræsten i 1868, Provst Mørch, har været Medlem af Sogneraadet, og dette endda kun i omtrent $\frac{3}{4}$ Aar, da han blev forflyttet til S. Bjært.

Den væsentligste Sag, som i den Tid stod paa Dagsordenen, var Fattigvæsenet. Det var i Fattiggaardenes Guldalder, og hver Kommune, navnlig af de større, som vilde gjøre noget for de fattige og samtidig holde Udgifterne inden for rimelige Grænser, skyndte sig med at indrette Fattiggaarde. Starup-Nebel Kommune fik ogsaa en saadan, rigtignok efter megen Kamp og Strid.

Der er sagt meget ondt, maaske ogsaa meget berettiget ondt, om Fattiggaardene, men det er min Overbevisning, at de i den Tid betegnede et Fremskridt, og at de ogsaa har gjort deres Gavn. Som sagt, det blev min Faders Hovedopgave at faa oprettet og indrettet en saadan her i Kommunen. Jeg havde den Glæde 25—30 Aar senere, at nogle af de Personer, som i de første Aar, efter at den var oprettet, ikke vidste ondt nok at sige om de Mænd, som havde oprettet den, kom og bad om at faa Lov til at tage Ophold paa den, og særlig tænker jeg paa 2 gamle Koner, som i ca. 50 Aar havde ernæret sig redelig og godt

ved Tiggeri; vi kjendte dem under Navnene »Træsko Moer« eller »Træsko Stine« og »Svoger Else Mari«. Sidste Gang jeg saa dem, takkede de mig, fordi jeg havde været med til at skaffe dem Forlov til at bo paa Fattiggaarden. »Vi har det godt«, sagde de, »ikke alene er Sogneraadet god mod os, men Bestyreren og Hustru udfører ogsaa deres Gjerning saaledes, at alle gamle og svage trygt kan sendes hertil, thi de faar det godt«. Da tænkte jeg paa Fortiden, paa, hvad min Fader havde maattet høre, fordi han fulgte sin Overbevisning og arbejdede for dens Oprettelse, og at blandt dem, som raabte højt, havde ogsaa disse været.

Førend jeg afslutter om min Faders kommunale Virksomhed, maa jeg endnu omtale en Ting, som han især i sine sidste Leveaar talte om, og som jeg tror næsten, at han var mest glad ved at have faaet indført.

Før han i 1868 blev Formand for Sogneraadet, var det Sædvane hvert Aar i Januar Maaned at bortlicitere fattige Børn. En saadan Licitation beskrev min Fader mig saaledes: »Tænk dig Kromandens Stue fuld af Mennesker, tildels forsynede med Kaffe og Punse. I det ene Hjørne staar en Flok Børn, enkelte ere saa smaa, at der er en Kone med til at passe dem, dog disse ere maaske endda de heldigst stillede, thi de veed ikke Besked om, hvad der foregaar. Midt i Stuen er et Bord; herved staar den Mand, i Reglen Præsten, som afholder Licitationen. Han raaber et Navn, en Dreng eller Pige klatrer op paa Bordet for at præsentere sig, og nu begynder Budene. Der bliver sagt: »han kan kan godt vogte Kvæg«, eller »hun kan godt passe et Barn« osv. Tænk Dig saa disse Børns Ansigter, naar en Mand byder, som har Ord for at være haard, stræng og maaske ond og gjerrig,

den Angst og Bedrøvelse, som vedkommende Barns Ansigt udtrykker. Men byder en Mand, som har Ord for at være god, hos hvem der vanker tilstrækkelig og god Kost, ikke formeget Arbejde og fremforalt ikke for mange Hug, hvor kan da Barnets Ansigt lyse, og hvor kan ikke Blikket hænge ved en saadan Mand, saa bønlig bedende, særlig dersom den Mand, der byder med ham, ikke er af de gode! At Præsterne kunde holde det ud! Disse smaa Stakler bleve jo solgte.«

Det første Forslag, min Fader stillede i Egenskab af Sogneraadsformand, var, at saadan Licitation ikke skulde afholdes, men Børnene sættes ud i Pleje, helst hos mere velstillede Folk, og til en Begyndelse foreslog han, at hver af Raadets Medlemmer tog et Barn og beholdt, helst til det var konfirmeret. Der blev gode Pladser nok til Børnene, og min Fader sagde gjerne: »Dette anser jeg for det bedste af alt, hvad jeg har udrettet.« Jeg tror, at den Reform i Fattigbørnenes Opdragelse, han var med til at indføre, var for den Tid af mere Værdi og Betydning, end hvad man nu med megen Staahej og Alarm faar udrettet med alle sine Foreninger og Møder. Nu er det næsten kun Præster og tildels Lærere, som maa faa noget at betyde indenfor Plejehjemsforeninger, andre almindelige Mennesker synes ikke at have ret stor Betydning, og saa glemmer man helt, at her i Sognet var det saaledes, at saalænge Præsterne forestod Sagen, da liciterede man de forsvarsløse smaa bort som andet Kvæg. Ja, de gode Præster maa have forandret sig en hel Del i disse nogle og 30 Aar.

I 1869 blev man i Vejle Amts ældre Brandforsikring enig om, at Foreningen skulde omdannes eller ogsaa helt ophøre. Foreningens Formand var paa

denne Tid den bekendte Kammerraad Dalgas paa Aldebertsminde — en Onkel til Hedeselskabets Stifter, — han var en Olding paa henved 80 Aar, omtrent fuldstændig døv og ikke mere istand til at udføre noget egentlig Arbejde, men han vilde nødig have Foreningen opløst eller ophævet. Der blev nedsat et Udvalg til at drøfte Sagen nærmere, og i dette fik Fader Sæde. Resultatet blev, at man efter mange Forhandlinger enedes om at foreslaa Foreningen omdannet, hvilket ogsaa fandt Sted, og i den ny Bestyrelse blev Fader valgt. Skolelærer Andersen i Tiufkjær blev Kasserer, thi endnu var man ikke naaet saa vidt, at man turde betro et saadant Hverv til en almindelig Gaardmand; hidtil havde man altid haft en Proprietær eller Godsejer til denne Bestilling. Derimod blev den unge Gaardejer Anders Johnsen i Ildved, Hvejsel Sogn, Formand, og endnu beklæder han Stillingen. I Aaret 1878 døde Lærer Andersen, og min Fader paatog sig da Posten som Kasserer, idet det dog altid var hans Mening, at jeg skulde udføre Arbejdet, hvilket jeg ogsaa har gjort og gjør endnu den Dag i Dag. Det, som i væsentlig Grad bidrog til, at han paatog sig Arbejdet, var, at han syntes, det var daarligt og uheldigt, at Bønderne i deres egne Sager skulde have Folk uden for deres Kreds til at styre og raade. Raabte man paa de politiske Møder og Valgdage paa Frihed og Selvstyre, saa maatte man dog først og fremmest vise, at man forstod selv at styre og arbejde, og ikke hvergang, der viste sig et Arbejde, skyde dette fra sig med den Bemærkning, at dette kunde man ikke. Ogsaa i denne Henseende vedkjender jeg mig hans Mening.

Her i Sognet var omkring ved 1870 stiftet en Sygekasse væsentlig af Husmænd og Haandværkere. Den Mand, som i en væsentlig Grad bidrog og var virksom ved

Kassens Stiftelse, var Gaardejer Jens Christian Lykke i Brakker, og han var ogsaa i flere Aar baade Formand og Kasserer og havde en meget betroet og indflydelsesrig Stilling, men det kan ikke nægtes, han var herskesyg, og da han ogsaa i politisk Henseende kom stærk i Mod-sætning til Foreningens Medlemmer, blev disses Forhold overfor ham ikke det bedste. Spændingen blev saa stor, at han blev tvungen til at fratræde, og Husmændene valgte da min Fader til Formand. Da han i 1878 laa syg, forærede Sygekassens Medlemmer ham en Lænestol. Han sagde ofte, at det var ham det kjæreste af de Tegn paa Velvilje, han havde modtaget, thi det var fra Sognets Husmænd.

Paa hans Fødselsdag d. 6. Juni 1870 modtog han fra Kolleger i Sogneraadet et Skrivebord forsynet med Inskription, et Bord, som jeg endnu benytter omtrent daglig.

I politisk Henseende indtog min Fader ingen frem-skudt Stilling, dog har han vistnok altid med Interesse fulgt Begivenhedernes Gang. Han har i sine unge Dage holdt I. A. Hansens Blad »Almuevennen«. Det var først efter Krigen 1864, da Grundlovskampen udbrød, at Fader tog mere livlig Del i Politikken og stillede i Venstres Rækker og var fra den Tid hele sit Liv Stiller for C. Berg, hvem han fulgte, dog ikke helt uden Kritik, den han udøvede i sit Hjem ved private Samtaler. Maaske har denne Kritik gjort sit til, at jeg tidlig stillede mig kritisk overfor Berg som Politiker og altid havde Følelsen af, at der var noget skuespilleragtigt ved ham, og at jeg havde en slem Mistanke om, at C. Bergs kjære Person og udmærkede »jeg« havde alt for meget at sige. Ofre sig selv for Sagens Skyld tror jeg, Berg og Estrup havde lige vanskeligt ved. Jeg troede ikke synderlig paa Bergs

Frisind, alt for ham var Teorier og Ideer, derfor blev Virkeligheden af det, han med hans Evner og Kræfter og uhyre Indflydelse egenlig udrettede, forsvindende lidt.

Den 1. Januar 1889 udnævntes Jakob Berg til Dannebrogsmænd, og den 3. Juli 1890 døde han uden foregaaende Sygdom, ramt af et Hjerteslag.*)

Af Jakob Bergs 6 Børn døde de 4 som smaa. Hans ældste Søn, Ivar Berg, — Forfatteren af disse Linier — fødtes d. 11. August 1847. Datteren Kirstine Marie Berg fødtes 25. Januar 1856, blev gift 1888 med P. Roed, Donsgaard, og Enke 1890. I Aaret 1894 blev hun gift med Jørgen Nielsen fra Jerlev, og her er min Slægts eneste Barn, Jakob Berg.

6. Om gamle Slægter i Starup by.

Foruden min egen Slægt, hvoraf den ene Gren uddør med mig, og med mig den gamle Jakob Iversenske Slægt, har der i dette Aarhundredes Begyndelse**) endnu været 3 andre (gamle) Slægter, hvoraf 1***) er uddød, 1 †) gaaet Fallit og 1, Fischer, bor paa forskjellige Steder i Sognet.

Den uddøde Slægt boede paa Gaarden Egeland, som altid har været en temmelig stor Gaard, om end dengang ikke tilnærmelsesvis saa stor som nu. Dens Ejere førte Navnet Kyed, og ved Aar 1800 ejedes den af Johan Otto Kyed — det var hans Fader, der omtales som »gamle Kyed«, ham, der vilde købe Jakob Iversens Gaard ved Auktionen. Om »gamle Kyed«

*) Få år efter hans død rejste sognets beboere et mindesmærke for ham på hans grav på Starup kirkegård.

**) skal naturligvis være 19. århundrede.

***) Kyed på Egeland.

†) Henriksen på Skovgård.

veed jeg intet, uden hvad foran er fortalt, og om Sønnen Johan O. Kyed veed jeg heller intet, uden at han var meget rig. Rigdommen blev holdt sammen paa den Maade, at den Søn, som fik Gaarden, giftede sig, og var der saa en Broder mere, han maatte ikke gifte sig, men blev gaaende paa Gaarden for at spare Penge sammen, som kunde arves efter ham. Disse gamle ugifte Pebersvende blev ofte nogle sære Personer, der ofte var dem, der egentlig styrede; Manden maatte jo passe paa ikke at fornærme dem, for at de ikke skulde rejse bort fra Gaarden med deres Penge, thi dette vilde jo være et stort Tab for Familien.

Saaledes gik ogsaa her hos Johan Kyed hans ugifte Broder Søren Kyed paa Gaarden. Han har efter alle Beretninger at dømme været en gammel gjerrig Særling. Han havde mange Faar, som han havde ude særlig hos Husmænd og mindre Gaardmænd; disse skulde græsse, fodre og passe Faarene, og saa delte de halvt om Udbytte, som gik saaledes til, at naar Faarene bleve klippede, saa mødte S. Kyed og tog Halvdelen af Ulden, og naar Lammene bleve solgte, tog han ligeledes Halvdelen af Pengene for dem; naar derimod det gamle Moderfaar ikke kunde mere, var dette hans, det tog han selv. Herved fik han meget Uld; han kunde ikke faa det betalt højt nok, og saa gjemte han det i flere Aar. Folk fortalte, at han havde sit Uld siddende i Huset ligesom Hø, og at han ejede 2 Fag Uld. Dette maatte jo en Gang imellem ud i frisk Luft, særlig om Foraaret, og saa bar han det ud paa Marken. Han maatte i den Tid, dette stod paa, ligge ude paa Marken og passe paa det, dels for at ingen skulde stjæle deraf, og ogsaa for at det ikke skulde blæse bort. Folk sagde, at

det var den strængeste Tid i hans Liv, naar han luf-tede Uld, og man vil forstaa, at det tog længere Tid, inden han fik sine 2 Fag luftet.

Om Foraaret havde han ogsaa travlt med at lukke Gjærderne, som det hedte. Skjælhegnene, særlig i Skoven, var Risgjærde, og disse trængte jo hvert Aar til Eftersyn. Saadant et Risgjærde kan af Blæst og Sne let væltes eller trykkes til den ene Side, og saa gjaldt det jo om at faa det rettet lige, men det kunde jo ogsaa rettes saaledes, at det trængtes ind paa Na-boens Ejendom. Naar man passede paa, kunde der nok knibes 1—2 Tommer hvert Aar. Særlig dersom der stod Træer tæt ved Gjærdet, kunde man nok avan-cere godt frem: en Gren blev slynget om Træet, som det hed for at støtte Gjærdet, næste Aar endnu et Par, tredje Aar stod Træet midt i Gjærdet, og 1 a 2 Aar efter stod Træet fri paa den modsatte Side af samme, og et nyt Træ var ved at støtte Gjærdet. Disse dygtige »Gjærdemestre« skal have deres store Skyld i, at Hegnene endnu den Dag i Dag ofte har saa mange Bugter og Bøjninger. Søren Kyed skal efter Fortællinger have været meget dygtig i den Ret-ning, og han kunde i bløde og bevægede Øjeblikke paavise disse hans egne Træer, som han havde tjent.

Forøvrigt var hans meste Vinterarbejde at sidde foran det aabne Ildsted og fyre. Han var en spar-sommelig Fyrmester, thi ved Siden af ham stod en Thekedel med Vand, og naar han endelig fik det vaade Brænde, som bestod af Spaaner og Kvas, tørret godt, og Luen begyndte at slaa ud, dryssede han Vand paa, ellers gik der for meget med. En gammel Mand, som havde kjendt ham, har fortalt mig Historien, og han tilføjede: »Ja, nu brændes der i Køkkenet aarlig flere Læs, end han brugte Haandfulde, og han vilde vende

sig i sin Grav af Gru og Ærgrelse, dersom han nu kunde se saadanne Baal, de har i Skorstenen«. — Paa Nabogaarden Skovgaard var en lignende, jævnaldrende gammel Karl*), han besøgte ham undertiden, og ved et saadant Besøg sagde han engang til Søren Kyed: »Lad mig laane Kjedlen!« — »Hvad vil Du med den?« spurgte Kyed. — »Aah, jeg vilde helt slukke disse rygende Pinde, saa fortæredes de dog ikke, og Du havde meget Arbejde sparet, thi Gavn gør de dog ikke ved der at ligge og ryge«.

Sine kontante Penge opbevarede han i et lille —

* * *

Med denne ufuldførte Sætning slutter Ivar Bergs Optegnelser.

•

*) Peder Holgersen Hår.

GAMMELT FREDERICIA-LIV.

AF EN GAMMEL BORGERS MINDER,

BEARBEJDEDE OG FREMFØRTE AF HUGO MATTHIESSEN.

MED ethvert Slægtled gaar der en Skat af Minder i Graven, en Helhedsopfattelse af gennemlevede Tidsrum, en Sum af levende Smaatræk til Belysning af disse, og blandt alt dette Stof mangt og meget, som sporløst forsvinder for stedse.

Da en gammel, agtet Borger i Fredericia, Hr. *M. Munck*, ud fra denne Betragtning henvendte sig til mig og bad mig raade over hele den brogede Blanding af Minder fra Byens »gamle Dage«, han trofast havde bevaret gennem Aarene, paatog jeg mig, — skønt forøvrigt optaget af Syslen med andre Studier og Tidsaldre —, den Opgave at sigte, ordne og fremstille dette Stof til min Fødeby's Kulturhistorie.

Nogen Kendskab til anden mundtlig Overlevering fra det gamle Slægtled lettede mig dette Arbejde, som jeg tillige hist og her har søgt at underbygge en Smule ved Henvisninger til Fredericias historiske Literatur. Efterfølgende Skildrings Oprindelse og hele Karakter vil gøre det forstaaeligt, at dette kun har fundet Sted i mere begrænset Maalestok. —

I.

Byens Udseende.

Den Rejsende, som i Aarhundredets første Halvdel, ja endnu langt senere, fra Landsiden nærmede sig Fredericia, kunde forgæves spejde efter Byen, selv naar han var den helt nær. Over Stadens Jorder og Fæstningens Glacis standsedes Blikket hinsides udstrakte Tobaks-Plantager, Korn-, Roe- og Kartoffelmarker af de grønne Voldskraaninger, bag hvilke Byen laa i Ly. Ingen Skorstene, intet Tag, Taarn eller Spir ragede i Vejret, og kun Møllen paa Nørrevold knejsede over Fæstningsværkerne i ensom Majestæt.¹⁾

Og dog var Voldene før Krigsaarene lavere end i vore Dage.

Brystværnene vare nedtraadte, sammenskredne og forfaldne, Voldgravene i ussel Stand, tilgroede og næsten udtørrede som de henlaa, saa at man mange Steder tørfodet kunde gaa over dem. Naar undtages et lille Salutbatteri i Citadellet, vare alle Bastionerne blottede for Kanoner, som med tilhørende Lavetter laa hengemte i den underste Etage i den gamle Proviand- og Arsenalgaard i det indre Kastel. Alle disse Mangler medførte, at Fæstningen 1848 blev rømmet uden Sværds slag og givet Fjenderne i Vold.²⁾

— Selve Voldpromenaden var i Fyrreerne endnu ret bar, da de paabegyndte Plantninger vare unge og kun gav ringe Skygge³⁾, men ved Foden af Skraa-

¹⁾ jfr. Molbech: Ungdomsvandringer i mit Fødeland. 2den Del. København 1815. Side 244. — ²⁾ jfr. Budde-Lund: Fredericias Armering, Indeslutning, Bombardement, samt Forsvar under Kong Frederik den 7de fra 26de Marts til 6te Juli 1849. København 1856. Side 12. — ³⁾ O. Lund («Livet i en Provinshby ved Aarhundredets Midte», København 1899. Side 57) fortæller, at der var almindelig Passage over Voldens Skraaninger og Gravene, endog med Kreaturer. — »Dens Volde vare nedtrampede til

ningerne ind mod Byen voksede der hist og her Rækker af disse magre, højtstræbende »Pyramide«-Popler, hvis slanke, stilfulde Rejsning forhen satte et eget Præg i Fredericias Fysiognomi og harmonerede fortræffeligt med hele dets retlinjede Karakter.

Da — som nu — førte tre Gennemskæringer gennem Vold-Ringen ind i Byen. Mod Syd ved Strandvejen Strandporten, eller Havneporten som den ogsaa kaldtes, mod Nord Kongensport, der ligesom i vore Dage kun var en aaben Udkæring, medens Strandporten kunde stænges ved et Gitter, samt endelig Prinsensport, den eneste, som var af Murværk.

Ved hver af disse Indkørsler maatte de Vejfarende stoppe op og underkaste sig et lille Forhør af Akcisebetjentene. For Strandportens Vedkommende skete dette paa selve Toldboden, forbi hvilken Vejen da gik,¹⁾ medens to Akciseboder vaagede over de tvende andre Indgange.

Begge laa de tæt udenfor Portene hinsides Voldgraven; den ved Kongensport paa den venstre Side, den udenfor Prinsens paa det Hjørne, hvor den dækkede Vej drejer ned forbi Ishuset.

Endelig havde den gamle, nu forsvundne Stubmølle ved Østervold sin særlige Akcisebod, hvor Mølle-Akcisen maatte erlægges. Gemt mellem Træerne ligger Huset der endnu ved Siden af Vejen, som gaar ned forbi Krudttaarnet.

Karolinelunds Mølle behøvede ingen Bod, da den laa i Toldbodens Nærhed, og i Møllen paa Nørrevold havde Akcisebetjenten sin Plads i selve Bygningen.

Græsgange for Byens Køer, Orla Lehmann, »Imellem Sessionerne«, Vejle 1861. Side 29.

¹⁾ Vejen gik da langs Volden, som løb helt hen til Havnen, men siden maatte vige for Færgelejernes Terræn.

Skarpe og kraftige som de Linjer er, der giver Fredericia By dens Særpræg, har den sidste Menneskealders stærke Byggeri og rivende Udvikling ikke formaaet at udviske deres Karakter.

Det stramme stive Snit, den regelbundne, geometriske Grundplan og Gadernes Storhed, adskiller jo den Dag i Dag Fæstningsbyen fra Danmarks øvrige Købstæder.

Og dog finder man vel vanskeligt nogen, som er undergaaet større Forandringer siden 1849. Medens andre Stæder kan markere Udviklingen ved en Række Navne paa nye Gader, saa kendes sligt ikke i Fredericia, hvor Tiden og Fremvæksten kun Fod for Fod har udfyldt Hullerne i en gammel Plan.

Ingen nye Gader ere komne til, kun et Par enkelte forlængede, og de bærer de gamle Navne. Men i Mands Minde er de blevne bebyggede i hele deres Længde, saa at de først nu med Rette gør Skel for Betegnelsen af Gade.

De Indfødte lagde vel ikke synderlig Mærke dertil, men alle Tilrejsende, som i Fyrreerne — og før denne Tid — besøgte Fredericia, forundrede sig over det landsbyagtige Præg, som hvilede over Byen.

De uanselige, lave Huse, de udstrakte Enge, Sumpdrag og Korn- og Kartoffelmarker udenom disse indenfor Vold-Ringen, Gaderne, som mindede om øde Landeveje, hvor kun af og til nogle Køer flokkevis vandrede gennem Avlsgaardenes Porte, eller — paa visse Tider af Aaret — Hø- og Kornlæs kom rullende, alt bidrog sit til at fastholde dette Indtryk.

Bebyggelsen indenfor Voldene var dog, selv om den kun optog en Mindrepart af det udstrakte Terræn, ingenlunde spredt eller tilfældig, men samlede sig i visse Dele af Byen, særlig de højereliggende mod Nord og Nordvest, til virkelige Kvarterer.

Mod Syd, og Sydost især, tyndede den af og begrænsedes af frodige, side Engdrag og Moradser, gennemskaarne af Grøfter eller mindre Vandløb, hvilke sidste førte alskens Smuds med sig til Stranden og blaaligt-plumrede udbredte en forpestende Stank i Sommerens Solvarme.

Som grønne Bølger bredte Engdragene sig op mod de bebyggede Arealer, i hvilke de hist og her gjorde dybe Indhug.

Den unge Slægt vil endnu have i frisk Minde ret betydelige Levninger af disse Sumpstrækninger, som nu sporløst ere forsvundne. Men i Aarhundredets første Halvdel vare disse Enge naturligvis langt mere vidtstrakte.

Foran det nu forsvundne kongelige *Palæ*, som i Forbindelse med Haven indtog Strækningen mellem Fyens- og Oldenborgergade, Norges- og Vendersgade, altsaa for en Del det Terræn, som nu hører under Banegaarden, laa mellem Venders- og Gothersgade en Eng, som bar Navnet »*Magistratsengen*«. ¹⁾

Hinsides Gothersgade kom »*Havneengen*«, der i Nord naaede op til Sjællandsgade (Ryes-Plads indbefattet). Havnekassens Kasserer Johan Høyrup havde her Græsningsret for sine Køer.

Bag Prinsessegade gik der Mosedrag fra Voldmøllen (Karolinelunds-Møllen) og Brøchners gamle Pakhus i Syd til Fyensgade og delvis endnu nordligere, og disse Moradser antog paa den anden Side Købmagergade langt betydeligere Dimensioner. Fra »*Esplanaden*« med det endnu forholdsvis unge Anlæg Karoline-Amalie Lund rullede de som en bred Flod af saftigt

¹⁾ En »*Magistratsvang*« omtales i Aaret 1684 i et Skøde for Magister Dorschæus. Vilh. Berg: *Smaa Bidrag til Fredericias Kultur og ældste Historie*, samlede af utrykte Kildeskrifter. Fredericia 1883. Side 62. — Den ovenfor omtalte Eng kaldes i Carit Etlars »*Minder*« Side 22—24 for — »*Hornemanns Eng*«.

grønt Græs helt op til Fyensgade mod Nord og bredte sig langt imod Øst, hvor de tabte sig i den store Højslette foran det gamle Krudttaarn og Kastellet, »den reformerte Mark« eller »æ Gross«, som den hed i daglig Tale.

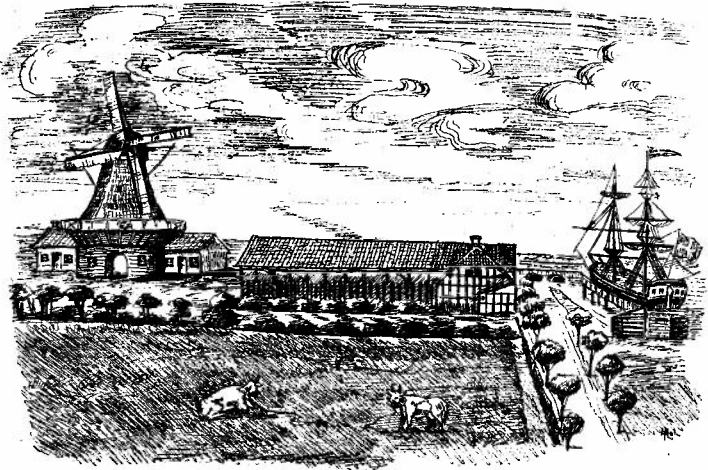

Fig. 1. Karolinelunds-Mølle og Brøchners Pakhus i 1830erne. [Efter en gammel farvelagt Tegning, tilh. Landskabsmaler Hjalmar Matthiessen.]

Fra disse Engdrag slikkede en Tunge over Jyllandsgade og indtog Arealet mellem Dale- og Bjergegade til Danmarksgade i Nord. Det var den saakaldte »Sprøjteeng«, hvor det gamle Sprøjtehus havde haft sin Plads paa det Sted, hvor nu »Fredericia Avis« bor. Her i Nærheden laa ogsaa en lille Sø, »Sprøjtedammen«, fra hvilken en plumret Bæk banede sig Vej gennem Engene mod Syd.

Hovedbebyggelsen var altsaa indskrænket til Strækningerne Nord for Jyllandsgade, særlig Vesterud, hvor Grænselinjen bøjede et godt Stykke sydligere ned forbi Raadhus og Palæ, Oldenborger- og Sundegade.

Tættest var dog Bebyggelsen i Egnen omkring Prinsensport og Danmarksgade, omtrent i hele dens Længde fra Vold til Vold.

Men selv indenfor disse Grænselinjer var der dog store tomme Pladser, mod Syd foran Søjbjerg, mod Nord ved Kongensport, hvor blandt andet enkelte af de derværende reformerte Marker bar Navnet »Kamperne«. Større og mindre Haveanlæg indtog — ogsaa i de tættere Bydele — ikke ringe Arealer.

Gaderne bar — officielt — de samme Navne som nu, men allerede i det 18de Aarhundrede havde de i daglig Tale — »ved Misbrug«, som Fredericias gamle Historieskriver kalder det¹⁾ faaet Navne af mere folkelig Klang, Betegnelser, som — paa et Par Undtagelser nær — nu alle tilhøre Fortiden. De oprindelige Gadenavne har derimod forstaaet at holde sig i Live.

De forsvundne Ekstranavne vare følgende:

Vendersgade kaldtes Strandgade,

Riddergade — Ryttergade,

Gothersgade — Solgade,

Dalegade — Grønnegade,

Kongensstræde — Bleggade,

Danmarksgade — Storgade,

Jyllandsgade — Nyvejen,²⁾

Prinsessegade — »Bagom« eller Havnegade.

Sidstnævnte Gade — »Prinsesinde-Gaden« hed den oprindelig — synes i særlig Grad at have været udsat

¹⁾ J. N. Wilse: Fuldstændig Beskrivelse af Stapel-Staden Fredericia, Kiøbenhavn 1767. Side 18. — Allerede i det 17de Aarhundrede havde denne Mani været i fuld Gang, men de da forekommende Navne ere tidligt forsvundne igen: 1664 nævnes: Skaane- og Bagergade, 1665 »Borchergade«, 1668 Rendebanen, og samme Aar nævnes en Mads Mortensen »boende i saakaldet Skomagergade«. »Erritsstræde« forekommer 1709. Vilh. Berg anf. Sted Side 62. — ²⁾ Dette Navn opkom efter Gadens Istandsættelse i Wilses Tid (Wilse anf. St. Side 47).

for Fredericianernes Mani for at give Ekstranavne. Efter Overlæge Nielsen kaldtes den i Ny og Næ »Justitsraad Niensens Gade«, og efter Købmanden Salomonsen hed den undertiden »Salomonsens Gade«. ¹⁾

Med stor Sejlivethed lever endnu i vore Dage Navnet »Pottemagergade« for Kirkestræde, medens »Lillegade« sejrrikt holder Betegnelsen Danmarksstræde Stangen.

Baneterrænets Anlæggelse kostede to Gader Livet, nemlig *Holstensgade* (Syd—Nord) og *Bornholmegade* (Øst—Vest). ²⁾

Gadernes Ydre var — som nævnt — landsbyagtigt og fattigt, hvilket gav Byen et saare uanseligt, næsten forkuet Præg. ³⁾

Den Del af Gaderne, som strakte sig ind over de ubebyggede Marker og Sumpegne, var i Reglen uden Brolægning, vejagtig og i ussel Forfatning. Og de Steder, hvor der laa Huse paa begge Sider, var Brolægningen i en saadan Tilstand, at den ofte var en tvivlsom Fordel for Fodgængere og Kørende. Dybe, vaade Rendestene, næsten som Grøfter og hist og her strækkende sig i Gadernes Midte, høje knoldede Brosten og elendige Fortove gjorde i Forbindelse med deres urolige Bølger i Bakker og Dale Færdselen alt andet

¹⁾ Ogsaa »Nutzorns-Gade«. — ²⁾ jfr. Wilse, 17—18. — ³⁾ Chr. Molbech, som 1813 besøgte Byen, kalder den »tom, prosaisk, uinteressant«, »en til Udseende meget uinteressant By, hvor man løber sig træet i de store vidtløftige Gader, uden at finde noget, der lønner denne Møje, og hvor en ubehagelig Tomhed hersker, indenfor de alt for rummelige Volde, i Omkreds over en halv Mil, der giver Byen et øde Udseende, som var det en af Fiender hærjet Stad, der kun tildeels var opbygget.« — En ulidelig Sommerhede stemte ham naturligvis ikke mildere. Chr. Molbech: »Ungdomsvandringer i mit Fødeland«. 2den Del (Kbh. 1815) Side 245, 248. — 1826 hedder det om Byen: »— Overalt ser man Præget af Armod, saasom paa de gamle forfaldne Bygninger eller øde Gader.« C. Dalgas: »Bidrag til Kundskab om de danske Provinsers nærværende Tilstand i oekonomisk Henseende.« I B. (1826) Side 132. — »Det var ikke noget opbyggeligt Skue Fredericia frembød i 1848,« Orla Lehmann: »Imellem Sessionerne«, Side 30.

end bekvem.¹⁾ Først lidt efter lidt blev Gaderne regulerede, og Brolægningen sat i bedre Stand. Byens uforholdsmæssige Udstrækning gjorde det forstaaeligt og undskyldeligt, at Fredericia paa dette Punkt kom til at staa tilbage for de fleste andre Købstæder.

Husene vare alle lave og smaa, det store Flertal kun 1 Etages, og forsynede med Kvist. Veteranerne havde Bindingsværk af Egetømmer og knejsede paa en forholdsvis høj, kampestenssat Jordvold, som erstattede Grundmur. Høje, sine Steder dobbelte, Trætrapper førte op til den lave Indgangsdør.

Vel kunde man hist og her se Bygninger med to Etager, men ogsaa disse saa trykkede ud, da Hensynet til Fæstningens Volde forbød enhver Stræben i Højden, og ingen Bygning, hverken privat eller offentlig, vovede at stikke Hovedet op over Voldens Overkant.

Kirkerne vare alle kullede og uanselige (den katholske fik først senere (1865) sit lille Taarn), og ogsaa de andre offentlige Bygninger holdt sig ved Jorden. Da der var Grunde nok i Byen, behøvede man jo heller ikke at stræbe i Vejret.

Palæets Facade var ret stilfuld og lang, men Raadhuset saa kun fattigt og kuet ud.

Det laa et Stykke længere fremme paa Pladsen end det nuværende og var en 1 Etages-Bygning med høj Kælder, Taarn og Slagværk. Det havde den 30. Marts 1762 afløst sin Forgænger, som havde ligget i Prinsessegade.

¹⁾ Iflg. O. Lund: Livet i en Provinsby ved Aarhundredets Midte (Kbh. 1899) Side 100 — var Norgesgade i saa slem en Forfatning, at den kaldtes »Benbrækkergaden«. Samme Forfatter anfører om denne Gade den kostelige Historie om en Kapellan, som for at naa over den fra Michaelis Kirkegaard skrævede fra Sten til Sten, som han havde ladet hvidkalken for at kunne skimte dem i Mørke. — Gadernes usle Tilstand i Aarhundredets Begyndelse, G. Begtrup: Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark. Kbh. 1808. I 667.

Fig. 2. Kastelet med Vagt og Proviant- og Arsenalgaard i 1830'erne.
[Efter en gammel farvelagt Tegning, tilhørende Landskabsmaler Hjalmar Matthiessen.]

En dobbelt Stentrappe, under hvilken Gabestokken var anbragt bag et Træmmeværk, førte op til Hoveddøren, hvorover Byens Løve prangede, udhugget i Sandsten.¹⁾

En af Byens mest imponerende Bygninger laa gemt i det indre Kastel, nemlig den gamle Proviant- og Arsenalgaard, som stammede fra Kong Frederik V's Tid²⁾. Den var opført af Bindingsværk i to Stokværk, af hvilke den nederste — som forhen omtalt — gemte Fæstningens grovere Skyts, medens Haandvaaben og Munderinger fandtes ovenpaa. Højt som den laa, kunde den ses langt ude fra Søside, ja Wilse sammenligner den endog med »Cronborg udi Øresund«.³⁾ Dette Tøjhus, samt Kastelsvagten bleve ramponerede og skudte i Brand, da Bille med »Hekla« og 6 Kanonbaade 8. Maj 1848 beskød det af Preusserne besatte Citadel.⁴⁾

Bortset fra disse enkelte mere anselige Bygninger, var Byens Huse smaa og ubetydelige, men hist og her kunde man dog se et ret vakkert, kronet af et højt, rødt Tegtag og omgivet af grønne Trær. Nogle bar i Folkemunde et eller andet Øgenavn, saaledes fandtes der ved Prinsens Port baade en »Stejlekro« og en »Gallekro« (o: Galgekro), henholdsvis Købmand Høyrups Gaard og den af Fabrikant Fredriksen beboede. Navnene stammede fra ældre Tid, uvist hvor-

¹⁾ jfr. Wilse anf. St. Side 26. Pontoppidan: Danske Atlas. T. V Side 925. Den højtfortjente Præsident Hans de Hofman skænkede Taarn og Ur og indviede Bygningen, Hans de Hofmans Fundationier T. IX Appendix til Riiber Stifts Fund. Side 50. — Det gamle Raadhus veg for det nye, som opførtes 1859—60 og rykkedes længere tilbage paa Pladsen. Orla Lehmann indviede det 6te Juli 1860. Hans skønne Tale er trykt i O. Lehmann: »Imellem Sessionerne«, Vejle 1861. Side 28—42. Af denne fremgaar det (Side 37), at Forholdene paa den gamle Raadstue var ret idylliske: »Nu da den er jævnet med Jorden,« — siger han — »tør jeg vel udtale, at det næsten kun var en Smagssag, om Arrestanterne vilde blive deri, eller bryde ud, og intet Tilsyn kunde forhindre dem fra at samtale og aftale saameget de lystede.« — ²⁾ Pontoppidan: Danske Atlas. V 919. — ³⁾ Wilse Side 26. — ⁴⁾ jfr. Generalstabens Værk om »Den dansk-tyske Krig 1848—50«. I Del II Afsnit, Side 603.

ledes de ere opstaaede, men kanhænde er der en eller anden Forbindelse mellem dem og Retterstedet, hvortil man kom gennem Prinsens Port. Galgebakken, som laa Øst for Egeskov-Vejen, var forlængst pløjet ud og jævnet med den omliggende Jordflade, og Henrettelsernes Tid var forbi i Fredericia.¹⁾

II.

Lidt om Befolkning og Næringsliv.

Det Præg af Fattigdom, som mærkede det gamle Fredericia, havde naturligtvis sin Rod i de trange, trykkede Kaar, hvorunder Byen maatte leve.

Lagt i Kraft af et Kongebud paa en Odde og berøvet et passende Opland havde Staden fra første Færd af maattet holdes delvis kunstigt i Live, blandt andet ved sin Garnison.

Chefen for denne var en Brigadegeneral, som kommanderede over 3dje Infanteri-Brigade, af hvilken kun 12te og 13de Bataillon laa i Fæstningen. — Da Halvdelen af denne Militærstyrke, særlig 13de Bataillon, som indtil 1842 havde haft Garnison i Slesvig, og som rekrutteredes fra Sønderjyllands sydligste Egne, var tysktalende, blev Fredericia — sproglig set — en ret blandet By, særlig da de Reformerte, som havde ladet deres oprindelige Modersmaal, Fransk,

¹⁾ Wilse, 126. Den sidste Henrettelse i Slutningen af Frederik VI's Regeringstid fandt Sted paa Hyby Fæled, hvor en vis Juliane hals-huggedes for at have forgiven sin Ægtehalvdel med Rottekrudt. Hovedet sattes paa en Stage, og det halve Fredericia vandrede ud for at overvære Eksekutionen. — Galgebakken med en anelig Galge i to Etager og tvende Hængte indtager en fremtrædende Plads paa Erick Dahlbjergs Fremstilling af Stormen paa Frederiksodde 1657 (reproduceret som Bilag til Axel Liljefalks Afhandling: »Frederiksoddes første Dage«, Vejle Amts Aarbog 1907).

gaa i Glemme, lidt efter lidt ændredes fra en fransk — til en tysk Menighed.¹⁾

12te Bataillons Mandskab bestod derimod af dansk-talende Nordslesvigere.

Af Militærstanden havde især Underofficerskorpset et typisk Snit over sig; stive og stramme Soldater af den gamle Skole, for en stor Del stammende fra Holsten eller Tyskland, dannede de en Slægt af retskaffen, lødig Støbning.

Byen, som i Fyrrerne talte mellem 4—5000 Indbyggere og i Folkemængde var Nabobyerne overlegen, rummede forøvrigt mange Pensionister og lignende (særlig efter den kraftige Hær-Reduktion i 1842), et Forhold, som synes at have hørt til de staaende i Fredericias Karakter.²⁾

Derimod havde de borgerlige Erhverv fra gammel Tid haft en Mængde Vanskeligheder at bekæmpe, og nogen særlig blomstrende By kunde Fæstningen ikke siges at være.

En temmelig haard Kamp for Tilværelsen var fælles for Stadens brogede Befolkning, splittet som den iøvrigt var ved Afstamning, Religion og Erhverv; men disse forskelligartede Elementer, Protestanter, Reformerte, Jøder, Katholiker og Baptister, levede dog i smuk Fordragelighed fredeligt Side om Side.

I halvandet Hundredeaar havde »Stapel-Staden« maattet vente paa sin Havn, og da den endelig kom var den lille og ikke tilstrækkelig dyb (kun halvt saa

¹⁾ Om den reformerte Menigheds Historie henvises til M. Dalgas: Beskrivelse over de Reformertes Etablissement i Fredericia. Kbh. 1797 (ogsaa i fransk Udgave), samt J. Ludwig: »Die reformirte Gemeinde in Fredericia«. 1886. — ²⁾ Wilse anf. Sted, Side 37: »Her er af alle Stænder, dog langt flere af Tære-Standen end af Nære-Standen i Forhold med andre Stæder, da mange leve af deres Midler, af Pensioner og i Krigsstanden.« — 1826 hedder det »mange Pensionister have valgt denne Stad til deres Opholdssted,« Bidrag til Kundskab om de danske Provinsers nærværende Tilstand i oekonomisk Henseende. Første Stykke: Vejle Amt. Ved C. Dalgas (1826), Side 132.

stor som nu), saa den ikke blev den Løftestang i Fredericias Økonomi, som man havde drømt sig.¹⁾

Dette i Forbindelse med Oplandets snævre Begrænsning virkede som en Hemsko paa Handelens Trivsel, og mange af den jødiske Menigheds mest energiske Elementer tyede derfor til andre Stæder.

Dog fandtes der naturligvis enkelte Landboforretninger i større Stil (f. Eks. Brøchners (nu Lund), Byberg og Johansen (nu J. M. Jørgensen), Chr. Høyrup og Jakobsen, den ene ved Prinsensport, den anden i Gothersgade (begge nu nedlagte), samt enkelte flere.)

Alle disse Købmandsgaarde var af den gode gamle Slags med lave Rum og smaarudede Vinduer, rummelig Gaardsplads og store Pakhuse og Kornmagasiner. For Bønderne, som søgte hertil, havde Købmanden en særlig Skænkestue, hvor Kunderne beværtedes med Vin, Øl og deslige, medens de satte den medbragte Mellemmad til Livs. At søge ud til Byens andre Værtshuse faldt sjældent nogen Bonde ind.

Her plejede ogsaa gerne Kagesælgersker, »Kurvekoner«, at tage Stæde med deres Varer og Strikkestrømpen i Hænderne, og af og til gjorde de ikke saa ilde en Forretning.

Mærkeligt er det, at Bøndernes Holdning overfor de store Købmænd ofte var ydmyg, ja til Tider kunde det, — naar en lille Uoverensstemmelse indtraf —, godt hænde, at Kunden taalmodigt maatte stikke en Lussing i Lommen. — I den Retning er meget ændret siden da.

Forøvrigt var Smaahandelen fra Dør til Dør tidligere langt mere almindelig end nuomstunder, og det

¹⁾ Sidst citerede Værk, Side 133, klager ogsaa over, at de høje Havpenge virkede hæmmende. »Det gaaer saa vidt hermed, at man finder det fordeeltigere at losse ved Snoghøj, og paa Axel at transportere Varerne til Fredericia« (1826). — Havnen indrettedes 1808, udvidedes 1879.

var særlig de mindre velstaaende blandt Jøderne, som havde Haand om denne. Den mosaiske Menighed talte da en Snes Familier, og den spillede, trods sin ringe Størrelse, en ikke ubetydelig Rolle i Byen.¹⁾

Blandt Gadesælgerens brogede Skare var »Lak-Jøden« en af de mest typiske Skikkelser, vandrende fra Dør til Dør med sin Kasse med Lak, Oblater, Maller, Hægter, Knapper og deslige, og Madam Spencer — som ogsaa drev Veksellerforretning — indjog alle Børn Skræk, naar hun viste sig med en sort Kappelig skyggende over det sydlandske, raceprægede Ansigt.

Større Betingelser for Fremvækst end Handelen havde Industrien alle Dage haft i Fredericia. I Tyverne førte Fabrikkerne dog et hensygnende Liv,²⁾ men lidt efter lidt begyndte de atter at hæve sig.

Blandt mange mindre Bedrifter fandtes enkelte større Foretagender: Bønnelyckes Tobaksfabrik, et Spritbrænderi (Ahlmann), et Sukkerkøgeri (Kracke), et større Garveri, en Cikoriefabrik m. m., samt i Fyrrenes Slutning Dampvæveriet (Bloch og Petersen), som opslugte Byens mindre Vævere. Alle disse Virksomheder gav Liv og Arbejde for de mange ledige Hænder.

Størst Betydning havde imidlertid Agerbruget paa Jordene indenfor Voldene og udenfor »Pareerne« og »Kontreskæfterne« indtil Ryttergrøften, og intet Erhverv satte i den Grad sit Særpræg paa Byen.

Ved Siden af Korn- og Kartoffelavl lagdes Vægten

¹⁾ Om den mosaiske Menighed i Fredericia, Vejle Amts Aarvog 1905. Side 125—43, samt H. L. Hirsch: Det jødiske Trossamfund i Fredericia. Fredericia 1896. — ²⁾ Kun de mindre kunde klare sig, Bidrag til Kendskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand. 1. Stykke: Vejle Amt. Side 133. — Om Industriens ret blomstrende Tilstand i Aarhundredets første Afsnit, se B. Bruun: Industriens Tilstand i Fredericia indtil 1814. (Kbh. 1815).

fortrinsvis paa Tobaksdyrkningen.¹⁾ Paa dette Omraade indtog de Reformerte afgjort Førerstillingen, selv om der fandtes Avlsbrugere, som ikke tilhørte deres Samfund.

Medlemmerne af den reformerte Menighed var et kraftigt Element i den fredericianske Befolkning, Mønstre paa Flid, Nøjsomhed og borgerlig Hæderlighed, i det Ydre endnu bevarende Spor af fremmed Udspring og talende et mærkelig radbrækket Sprog, men forøvrigt saa gode Patrioter som nogen.²⁾

Byens øvrige Beboere kaldte dem i Omtale med Forkærlighed for »Kalmukker«, et Navn som rimeligvis ikke har det fjerneste at gøre med det mongolske Folkeslag, om hvis Eksistens Fredericianerne vist ikke havde nogen Anelse, men i hvert Fald maa have gennemløbet en højst besynderlig Udviklingsproces, hvis det skulde være afledt af Ordet: Calvinister eller lignende. Betegnelsen var vel oprindelig et Skældsord, men sagt i al Godmodighed indeholdt det jo i og for sig ikke noget ærekrænkende. Sagde man derimod »Kalmuksnude«, ja saa var jo enhver Tvivl hævet.

De smukke, velklingende Navne, som de Reformerte havde taget i Arv fra deres franske Forfædre, faldt noget besværligt for de Indfødtes Tunge, ja for Bærerne selv, efterhaanden som Sporene af den franske Oprindelse tabte sig, og Følgen blev nogle meget mærkelige Fostre af Navne.

¹⁾ O. Lund, anf. Sted Side 105, fortæller, at den Kartoffelart, som særlig dyrkedes, var den gullige, velsmagende »Kastaniekartoffel«. — Om Kartoffelavlens se Dalgas: De reformertes Etablissement etc. Side 31. —
²⁾ Nogle Træk til deres Karakteristik ere samlede af C. F. M. i 3 Feuilleton-Artikler i »Fredericia Avis«, April 1883. — Ludwig, hvis Skrift forøvrigt skæmmedes af Fortysknings-Tændens, overfalder (Side 54) aldeles ubegribeligt Forfatteren til ovennævnte Smaaartikler ved at bebrejde ham, at han frakender de Reformerte Patriotisme. Det virkelige Forhold er imidlertid, at denne endog meget kraftigt fremhæver deres Fædrelandsfølelse.

Helt stolt klarede et Fornavn som *Pierre* sig, men *Jacques* maatte undgælde saa meget des haardere og sank uvægerligt sammen i »Sjat« eller noget i den Retning.

Efternavne som *Dupont* og *Deleurant* slap med at blive trampede fladt ud, værre gik det *Dufresne*, som blev til »Dyffring«, *Feu* (Feut), som blev til »Fysses«, *Aliverti*, som blev til »Allevupti«, og *Desmarais* (de Marais, Desmarets), som flød ud til »Maræne«. *Honoré* mistede Hovedet og blev til »Norre«, men den værste Skæbne lurede dog paa saa kønne Navne som *Fournais*, som blev »Fornæjs«, og *Devantier*, som blev til »Vansk.«¹⁾

Da der imidlertid blandt de Reformerte fandtes mange af samme Slægtnavn, maatte man for at undgaa Forvirring se at finde et passende Øgenavn til de forskellige Personer, og i den Retning udfoldedes stor Opfindsomhed: Mutter With, Sanne-Vansk og højnakked Digge, Daniel Drengemand, Isak Fløjl, Taarn-Abraham, Bulder-Abraham, Molle Forstøb, Krøljakob og mange flere.

Sligt var en rent praktisk Foranstaltning og traadte ingens Ære for nær. —

Som alt nævnt var Tobaksavl de Reformertes Specialitet, og den spillede endnu paa denne Tid en ikke ubetydelig Rolle.²⁾

Særlig to Arter var Genstand for Dyrkning, nemlig en spidsbladet, som hed »*Brandenburg*«, og en mere rund- og grovbladet, som kaldtes »*Brasilie*«. ³⁾

¹⁾ Denne Forvrængning af de franske Navne er lige saa gammel som Menigheden, men forværredes med Aarene. Om Grundlaget for Udviklingen i ældre Tid, se Vilh. Berg anf. Sted Side 87—91. — ²⁾ Tobakkens Saaning- og »Bræknings«-Tid var Mærkepæle i Aaret, fra hvilke de Reformerte ofte regnede Tiden (f. Eks. 3 Uger efter Saaning, 1 Uge for »Brækningen« o. s. v.). »*Fredericia Avis*« for 19de April 1883. — ³⁾ Forøvrigt henvises til C. Behrend: »Om Tobaksavl i Fredericia i det 18de Aarhundrede« i »*Vejle Amts Aarbog*« 1908. Side 240—254.

Tobaksavlens krævede en overordentlig Paapasselighed og Omhu, om den skulde lykkes, og lagde stærkt Beslag paa Arbejdskraften. Efter at være udblødte saaedes de selvlede Frø tykt i Mistbænke, hvor det groede frem, — tæt som Haar paa Hovedet. Derfra maatte Planterne flyttes ud i velbearbejdet, gødet Jord paa Markerne og under Opvæksten hyppes og passes flittigt, saa at intet Ukrudt sneg sig ind. Naar Tobakken efterhaanden groede til, skulde den »gieses«, d. v. s. befries fra de Smaaskud, som kunde faa i Sinde at bryde frem mellem Bladene. Og naar Planterne satte Blomst maatte de »koppes«, miste Hovederne (kopf), en Behandling, der — ligesom den forrige — tilsigtede at samle al Kraft og Saft i Bladene. Stod disse i al deres Fylde, fulgte endelig i August-September »Brækningen« (d. v. s. Høsten). Indkørt i Avlsgaardene ligger Tobakken lidt og »sveder«, hvorefter Bladene trækkes paa Snore og vindtørres i Tobakshusene (»rustes«). Og endelig lægges den i Lag (»pappes«) og hengemmes.

De renligt, overordentlig pillent plejede Tobaksplantager paa Byens Jorder forlenede dem med et vist ejendommeligt Præg, og de vejrbitte Tobakshuse, tømrede af lodrette Bjælker, forbundne med Lægter og kronede af et Tegltag, afgav et mærkeligt Skue, naar Blad-Bundterne hang brune og vægtige i Guirlander fra Stolpe til Stolpe, i Ly for Regn, men knitrende for Blæsten, som uhindret susede derigennem.

Enkelte Steder i Dansk Sogn ser man endnu nogle Tobakshuse, grønne af Mug og Skimmel, tomme Benrade af Fortidsdyr, med hvilke en skøn Dag et lille Stykke *Fredericia* for stedse vil forsvinde.¹⁾

¹⁾ Tidligere fandtes de i Mængde, — som det hedder 1808: »endog i Byens reelleste Gader, de pynte ikke, men synes endog at være farlige i paakommende Ildsvaade.« Begtrup, anf. Sted Side 341.

Medens Byens Borgere sled og stræbte i Jorderne, lod man — mærkelig nok — Hav og Bælt saa nogenlunde passe sig selv.¹⁾ Fiskeriet stod paa et saare lavt Standpunkt. Dog indtraadte der i Fyrrernes Midte en Forandring ogsaa paa dette Omraade, efter at Impulsen var bleven givet ved Oprettelsen af et *Sildesalteri*. En Fiskeribestyrer (Westergaard) og 4 kyndige Fiskere indkaldtes fra Limfjordsegnene, og Foretagendet førte en Tid lang en ret blomstrende Tilværelse, men sygnede senere hen.

Fejlen laa i Sildene, som smaa og gydefærdige daarligt egnede sig for Saltning, og de fede Høstsild kom ikke frem, da man endnu ikke rigtig forstod sig paa Fangstmetoden med Drivnæt. Fiskerne vanrøgtede forøvrigt Fiskeriet slemt, idet de lod deres onde Lune gaa ud over Sildenes Fjender, Torskene. Fandt de disse i Nettet slog de dem ihjel med en Pik imod Rælingen og hev dem over Bord, saa Ligene med de hvide Buge i Vejret flød i Mængde ind paa Strandbredden og forpestede Luften. Fiskepriserne vare ogsaa smaa, én Søsling for et Knippe Torsk paa 5—6 Pund, 2—2½ Skilling lybsk for et Bundt Rødspætter paa tre Pund.

III.

Smaatræk af Bylivet.

Fredericia laa, — før Jernbane-Nettet samledes her i et Brændpunkt —, udenfor Ruten, afstængt og isoleret paa sin Odde.

¹⁾ Aalefiskeriet havde forhen spillet en større Rolle. Bruun: Industriens Tilstand i Fredericia, København 1815, Side 40 f.

Det var kun faa Rejsende, som mellem Aar og Dag søgte did, mest tyske »Probenreutere«, som impone-rede Godtfolk ved deres høje Spil i Byens Klubber, eller Handlende fra — »Holsten«, hvilket i gammelt Fredericiasprog omfattede hele Sønderjylland til dets Nordgrænser. Saaledes gjaldt en Haderslever ufejl-barligt for at være — »oppe fra det Holstenske«. ¹⁾

Brev- og Pakkeposten, som ankom til Byen fra Snoghøj, var ikke overvældende, da et gammelt Post-bud formaaede at udbringe hele Herligheden ²⁾; der- imod var det betydeligt billigere og derfor ret almin- deligt, at man betroede Breve til Hovedstaden til Skipperne Hans og Henrik Møller, som med tvende Skuder vedligeholdte en stadig Forbindelse mellem København og Frederits.

Mangen Gang toges ogsaa Passagerer med paa disse Farter, der naturligvis i høj Grad afhang af Vejr og Vind. I god Medbør kunde Jagten lægge til ved Kø- benhavns Børs efter et Døgn's Sejlads eller saa, men i Modvind og Stille kunde det rigtignok ogsaa dreje sig om Uger. Efter det ældre Broderpar Møller fort- satte deres to Sønner Søtransporten, men den ene af disse, Henrik Møller, forliste og druknede ved Havne- molen i Helsingborg. —

Denne besværlige Forbindelse med Omverdenen bidrog naturligvis sit til, at Livet indenfor Voldene fik et smaaborgerligt, énsformigt Snit, i mange Ret- ninger endnu bevarende Spor af gammeldags Skikke og Livsvilkaar.

— I den halsbrækkende Tilstand, hvori Største- parten af Byens Gader befandt sig, var det næsten

¹⁾ Denne Talebrug kan glimtvis forekomme endnu hos gamle Folk. —

²⁾ Portoen var 18 Skilling. — Til Sammenligning kan anføres, at nu 44 Personer sorterer under Fredericia Postvæsen.

farligt at vove sig ud af Husene i mørke Aftner; thi kun et Par døsiges Olielamper skulde række til for hele den udstrakte Stad og syntes ikke at have andet Formaal end for Alvor at lægge Nattevandrerne paa Sinde, hvor bælgmørkt det dog var.¹⁾

Det var derfor nødvendigt at Borgerne selv bevæbnede sig med Lygte, naar Mulmet lukkede sig over de brede Gader.

Igennem disse vandrede Natvægterne, 4—5 Stykker ialt, udhalede i al deres gamle Pragt med laadne Kabudser, tunge Kavajer med tre-firedobbelt Slag over Skuldrene og en ærefrygtindgydende Morgenstjerne i Armen.²⁾ Til dette Udstyr svarede Vægternes Alder, idet de ofte vare gamle, udlevede Mænd.

Fra 10 Aften til 4 Morgen lod de deres Røst høre, istemmende Vægterversene og forkyndende Døgnet's Time; Per Vægters Stemme var kun et halvkvalt Kvæk, som Godtfolk lod staa ved sit Værd, men naar Vægter Holm lod sig høre, da klang det vidt og bredt over den slumrende By.

Efter trofast at have vaaget over Borgerkabets Søvn de mange Nætter indfandt Vægterne sig efter gammel Sædvane punktlig hver Mortens-, Mikkels-, Jul-, Paaske- og Pinsefest i Godtfolks Hjem for at gratulere og indsamle et lille Gratiale. Efterhaanden gik dette dog af Brug; indtil for faa Aar siden fandt Vægtergratulation ved Aarsskiftet Sted endnu, men er senere forsvunden.

Drillen af Natvægtere var jo fra Arilds Tid en yndet Form for Forlystelse, naar urolige Fyre var under

¹⁾ O. Lund, anf. Skrift Side 99, fortæller, at der kun fandtes 2 — to — Lygter i den hele By, af hvilke Militæret bekostede den ene ved Hovedvagten. — 1848 har der dog været 6 ialt, anskaffede for Politikassens Regning og vedligeholdte af Private med Olie. O. Lehmann, anf. St. Side 30. — ²⁾ I Wilses Tid var der 4, som »i ont Veyr« kunde krybe ind i dertil indrettede Skilderhuse. (Wilse, 44.) — Om Vægterne i Kolding i 1830erne se »Vejle Amts Aarbog« 1905, Side 65 f.

Hjemsejling, og i Fyrerne udgjorde især en Skare Sukkerkogerkarle (fra Krackes Sukkerkøgeri) deres Plageaander. Af og til leverede de ogsaa Slagsmaal med Mandskabet af den tysktalende 13de Bataillon, og under Nytaarsspektaklerne satte de endog en »Sol« paa Porten hos selveste Borgmester Rahbeck, hvilket skal have tilskyndet denne til at give Per Vægter, som forsigtigt afholdt sig fra Indskriden, en knaldende Kindhest.

Politibetjentene gik i første Halvdel af Fyrerne endnu i prunkende røde Uniformskjoler.¹⁾

— Ved Hundedagstider kunde man i disse Aar ogsaa blive Vidne til et lidet opbyggeligt Skuespil, nemlig Rakkerens Jagt efter Hunde. Medens Borgerne i de Dage omhyggeligt sørgede for, at der stilledes Kar med koldt Vand ud paa Fortovene, var Klemmen Natmand i travl Virksomhed paa Jagt efter alle de stakkels løse Hunde, som viste sig paa Gaderne.

Med forbløffende Færdighed forstod han at slynge sin Stok, forsynet med en vægtig Blyklump, mod den flygtende Hund, ramme dens Brystkasse og i en Haandevending lade den forsvinde i sin store Pose; hvorefter han luskede af Sted til sin Bolig i en Rønne i Norgesgade, medens vanligvis en Skare Gadeungdom larmende interesseret fulgte Begivenhedernes Gang.

Rakkeren, hvis vigtigste Forretninger bestod i at flaa og nedgrave Aadsler af selvdøde Heste, Hunde og Katte, var dog paa dette Tidspunkt helt frigjort for den »Uærlighed«, der i Aarhundreder havde fulgt hans Slægt som en Forbandelse, men i Kraft af sit simple Arbejde indtog han stadig det laveste Trin paa Samfundets Trappetige²⁾.

¹⁾ jævnfør »Vejle Amts Aarbog« 1905, Side 66. — ²⁾ Forholdsvis tidligt — i Modsætning til andre Steder — havde Natmanden i Fredericia forstaaet at gøre sig mere respekteret. I en Kancelliskrivelse af Aar 1800

Rakkerkulen, hvor han nedgravede Kadaverne, laa i de Dage lidt udenfor Nørrevold, et lille Stykke Nord for det nuværende Vandværk ved Østerstrand.¹⁾ —

Nutidens Gadeliv mangler et typisk Element, som i gammel Tid hørte ind deri som et vigtigt Led, et staaende Stof til Samtale og Moro for gamle som for unge, en bundløs Kilde til Underholdning, — nemlig *Originalerne*. Fredericia lod i Henseende til god Forsyning i den Retning intet tilbage at ønske.

De mange Anstalter for Abnorme, Sindssyge og Alkoholister sluger nutildags den Slags Individuer, og disse Bygninger gemmer skaansomt al den Særhed og Forvirrelse, som forhen prisgaves Alverdens Grin paa Gader og Stræder. Men Betegnelsen Originaler indbefattede dog ogsaa Personer, paa hvilke Sindssygeanstalter ikke kunde gøre Krav gældende, Folk med et vist snurrigt Sving, som gjorde dem til et Unikum, en Raritet, hvis sande Værd Medborgerne forstod at skønne paa.

Til disse Skikkelser hørte først og fremmest Tambour Thorsen, en 3 Alens Kæmpekarl, som udgik af Arméen ved den store Reduktion. Hans Lune og pudsige Indfald og ikke mindst hans Virtuositet som Trommeslager gjorde ham meget populær, og Frederik VII havde, da han som Prins var forvist til Fredericia (1834—39), været hans specielle Ven og Velynder. Som Pensionist slog Thorsen Pjalterne sammen med en anden Tambour, som var en dreven Tasken-

hedder det saaledes, at Natmanden i Frederits med Kone og Børn var »af saa anstændig Tænkemaade, af saa udmærket Flid og Vindskibellighed« —, at Familien for den Sags Skyld — »kunde sættes ved Siden af de bedste Borgere«. F. Dyrland, Tatere og Natmandsfolk i Danmark (1872) Side 139, Anm. 116.

¹⁾ ifølge C. F. Møller: Nogle historiske Optegnelser om Fredericia i det 17de og 18de Aarhundrede. (Fredericia 1882 Side 61), havde Rakkeren tidligere haft Bolig tæt ind under Vestervold, omtrent hvor nu Fabrikant Voss har Bopæl og Fabrik, og Rakkerkulen laa i samme Nabolag.

spiller, og disse to drog da om Sommeren paa Tourné i Bjerge Herred, ledsagede af et Par ældre Koner, som sang. —

Men ved Siden heraf vrimlede Byens Gader af uhyggelige, idiotiske Fremtoninger. En reformert Kvinde, Esther, laa sindssyg og rodede som et Barn paa Gaden, en Skomager løb omkring, lidende af Ødelæggelsesmani, og flaaede sine Klæder i Pjalter, »Kong Salomon« huggede engang i Raseri Benet i Stykker paa en Tømrer med en Bredbille.

Næsten alle havde de begribeligvis Øgenavne: »Spring for Løjtnant«, »Pot-Ellen«, »Tovlig Vine«, »Persille-Marie«, »det grædende Orreværk«, »Ami«, som bar Navn efter sin Hund.

»Galbole« udstødte hvinende Skrig, naar hun viste sig paa Gaderne.

Mere fornøjelig var en Original som Madam Claville, en fransk født Kakkellovnspudserke med et saare udtryksfuldt Fysiognomi. Fik hun en Søsling remsede hun — som Kæp i Hjul — sit Fadervor op paa Fransk for det undrende Publikum.

Nogle enkelte af disse forhulede Individuer boede paa Fattiggaarden, Størstedelen dog ude i Byen, levende af at gaa fra Dør til Dør for at handle eller tigge. »Mutter Skravalder« lavede og falbød saaledes Trippe af Mursten, som hun gned mod hinanden. Hun var en Datter af en vis »Mons« (∴: Mogens), som havde været Gewaltiger (Justitssergent), hvilket gav Anledning til hendes Navn. (Mons Gewaltiger — Mor Skravalder). —

Rester af gammel Overtro havde endnu dybe Rødder i Folkets Bevidsthed, Forudannelser, Varsler, Tro paa Drømme og deslige, ja ogsaa Forestillinger af mærkeligere Natur.

En af Byens originale Figurer, en Kone ved Navn »Smuk-Sanne«, som holdt Spisekvarter for Soldater, var ogsaa »klog«. St. Hansnat indsamlede hun Skruptudser og hængte dem levende op i Bagbenene paa et Søm, hvor hun lod dem dø og fortørre helt. De indskrumpede Kadavere var et ufejlbarligt Middel mod Gigt, naar de lagdes paa de værkende Steder.

Unge Bregneblades Spiraler hjalp særlig mod Ryg- og Hjerteonder, thi idet Bladet lidt efter lidt brast af sit Svøb og rullede sig ud, forsvandt Sygdommen i samme Forhold.

Hist og her stod det gamle Middel mod Tandpine endnu i fuld Kraft, nemlig at stikke et Søm i Gommen, saa det rørte den syge Tands Blod, og hugge det fast i en voksende Træstamme mod Nord. Men Patientten maatte derefter skyndsomst fjerne sig og tage sig vel i Agt for at komme det Træ paa nærmere Hold, thi Tandpinen kunde da godt faa den mindre heldige Idé at flytte tilbage til sit gamle Standkvarter.

Min Hjemmelsmand mindes ogsaa at have hørt en Mand anføre som Middel til at bringe et uroligt Barn i Slummer: at gemme i Vuggens Underdyne en Synaal, som havde berørt et Lig. Og en Rævetunge i en Silketraad om Halsen skærmede mod »onde Øjne«. ¹⁾ — —

Skønnere Livstegn af gamle Sæder og Skikke vaagnede op, naar Helligaftnerne oprandt, Jul, Helligtrekonger, Mikkels- og Mortensaften. Fattigfolks Børn — ofte Natvægternes — drog hver Julekvæld syngende fra Hus til Hus med en stor Betlehem-Stjerne af Papir med kolorerede Billeder og Lys indeni. Stjernen

¹⁾ I Brøndsted har min Hjemmelsmands Hustru paa en velordnet Bondegaard set Ejeren nøje iagttage, at Halmstraa lagdes i Kors over Staldens Tærskel, hver Gang et Kreatur for første Gang overskred denne.

kunde drejes om en Akse og var saa stor i Omfang, at den i Reglen kun paa Skraa kunde gaa ind gennem de lave Døre. Naar de fattige Børn havde sunget en Sang, fremviste de gerne en middelstor Trækasse, hvori nogle Tællepraase belyste tarvelige Figurer af de tre vise Mænd fra Østerland, Hyrderne tilbedende Jesusbarnet i Krybben eller lignende Scener fra Juleevangeliet, som — hvor beskedent det end var — blev beset med megen Glæde baade af Store og Smaa, naturligvis særlig de sidste.

Naar Smaabørnene havde faaet lidt Julekost med sig eller et Par Skilling, plejede de, før de drog ind til Naboens, at takke med et lille Vers, som simpelt og naivt havde omtrent følgende Ordlyd:

»Mangfoldig Tak skal de nu have;
kan vi ej takke, som det sig bør,
saa vil nok Gud, som han og gør.« —

Samme Forestilling kunde gentages ikke blot Helligtre-Konger, men ogsaa Mikkels- og Mortensaften.¹⁾ —

Den gamle Folkeskik at tænde St. Hansbaal ved Midsommertide, som nu atter er levet op, var derimod forsvunden i Fredericia i Fyrreterne, og Ungdommen maatte nøjes med at beundre Fynboernes Blus paa Skrænterne hinsides Lillebælt.²⁾ —

¹⁾ Det er de sidste fattige Rester af de gamle Helligdagsskikke, Wilsø omtaler Side 84: »visse Hellig Aftener, saasom Jule Aften Musikanterne gaae omkring og blæse for Dørene, derhos lader sig og en høre med et Positiv paa Gaden, som bæres fra Huus til Huus paa en Baare. Nyt-Aars Dag gaaer Trommeslageren omkring og trommer Nyt-Aar ind, havende en Person i Spidsen med en grøn Krands. Det er her som flere Stæder almindeligt, at nogle gaaer omkring Hellig tre Konger Aften og agere de Hellig tre Konger; skjønt det er en Levning af Pavedømmet, kan samme Optog dog ey være til stor Forargelse, uden for strænge Moralister.« — Mortens-Aften gik Latinskolens Elever i første Halvdel af 18de Aarhundrede igennem Gaderne, syngende latinske Sange, se herom »Vejle Amts Aarbog« 1908, Side 114 f. — Om Hellig tre Konger Skikke, jfr. H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv (1889) S. 251 ff. — ²⁾ Det samme fremgaar af H. G. Bønnelycke: »Fra Belejrings tiden i Fredericia 1849« (Kbh. 1899) Side 49.

IV.

Fattig- og Smaakaarsfolk.

Møntsystemet i Fredericia var i gammel Tid saare indviklet, og der hørte en ikke ringe Regnefærdighed til hurtigt at finde Rede i det brogede Virvar af kongelig Rigmønt, »Zweidrittler«, »Lybekkere«, »Hamborgere«, preussiske Thalere m. m. De danske Mønter vare helt trængte i Baggrunden af de lybske og hamborgske, som beherskede Pungene i anmassende Vælde.¹⁾ Et særligt Mønt-Begreb var en »Frederitsmark«, som talte 4 Skilling lybsk, og en »Frederitsdaler« paa 6 Frederitsmark, Vejlsenerne brugte samme Regnemaade, men opkaldte den efter deres egen By. —

Trods alle disse Mønter og Navne var det dog smaat med Skillinger mellem Godtfolk i Fredericia, en Stad, som altid havde haft en stor Skare af fattige Mennesker, og man maatte for at klare sig til Punkt og Prikke kende Kunsten at spare.

Men Byens gamle Slægt forstod ogsaa i sjælden Grad at nøjes med lidet, og de Boligkaar, som var de almindelige for Smaaborgere i Frederits, indebar ogsaa et talende Bevis for, hvor man vidste at tage til Takke. — En Stue, et Sovekammer og et Køkken, alle tre Rum i meget beskeden Maalestok, var i Reglen tilstrækkeligt for en Familie, selv om der fandtes fire-fem Børn eller fler.

En Kommandersergeant M. boede med Kone og 11 Børn i en lille Stue paa to Fag og Sovekammer, og da en Grundejer byggede et beskedent Hus paa to Stokværk, indrettedes det til at rumme 8 Familier.

¹⁾ Rigmønt viste sig kun én Gang om Maanedene, nemlig naar Gager og Pensioner udbetaltes, men derefter svandt de atter. Købmændene opkøbte dem, med ikke ringe Avance for Sælgerne, for dermed at betale Told-Afgifter, som kun modtoges i Rigsbankpenge. O. Lund, anf. St. Side 16.

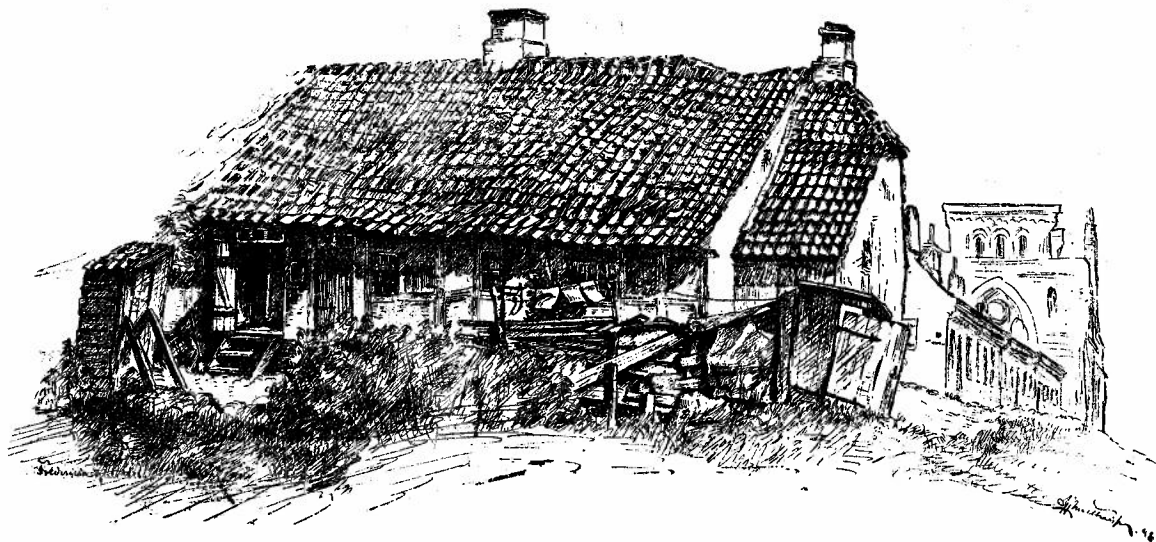

Fig. 3. En nu forsvunden Rønne paa Hjørnet af Norges- og Sjællandsgade.
Tegning af Hjalmar Matthiessen. [Tilhører Grosserer Poul Møller, København.]

Min Hjemmelsmand selv, hvis Fader var Opsynsmand paa Byens Fattiggaard¹⁾, blev født og opdraget i dennes Embedsbolig, som laa i Baggaarden. Hele Lejligheden bestod af Køkken, en lille 2-Fags Dagligstue og et dito Soverum, højst 4—5 Alen bredt, hvis Etage-Senge maatte skaffe Plads til Mand, Kone, Tjenestepige og 6 Børn.

Resten af denne Bagbygning (af 4 Fag) tjente som Byens Sygehus, og Forholdene der var haarrejsende. En Gang laa der ikke mindre end 22 Tyfuspatienter sammenstuede i Husets Tag- og Kvistrum, og man kurerede paa dem ved energisk Aareladning.

Forbygningen ud mod Dronningensgade var den egentlige Fattiggaard, bestaaende af tvende Stuer for Lemmerne, af hvilke der gerne var 6—7 Familier. Køkkenet var fælles for disse, og Staklerne maatte i Arbejdsrummet sidde og karte Fæuld, hvis de da overhovedet var arbejdsduelige. Et lille mørkt Luk-af gjorde Tjeneste som »Dødekammer«, samt i paakommende Tilfælde som Arrestrum. De Lemmer, som fik saa voldsomme Anfald af Vanvid, at man ikke turde huse dem, sendtes for kortere eller længere Tid til Daarekisten i Odense eller til Slesvig. — Blandt Fattighuslemmerne var der forøvrigt et driftigt Par, Mand og Kone, som vare de første, der besørgede Fredericias Forsyning med Svovlstikker, Pinde paa en Blyants Længde med begge Ender dypede i Svovl. Men de skulde tændes ved Gløder. En halvgammel Datter løb om i Byen og solgte dem for $\frac{1}{2}$ Skilling lybsk Bundtet.

— Kaster man Blikket paa, hvorledes Smaafolk i Byen i de pengeknappe Tider maatte indrette sig, saa

¹⁾ den nuværende Husvilde-Afdeling i Dronningensgade, paa Sydsiden af det gamle Hospital.

møder man hele den gammeldags Hus-Økonomi, som nu er forsvunden. Hvert Hus indenfor Voldene var selv en lille provianteret Fæstning, som kunde ride en Snestorm af, om sligt skulde falde for. Kældere og Loftsrum gemte Kartoffler, Grønsager, Brændsel; Svinet, som opfededes i hvert lille Hjem, havde ved Vinterens Komme maattet lade Livet og gaa i Skinker og Saltmadsfad, og de, som havde Lejlighed dertil, undlod ikke at have Gaarden besat med Høns eller Smaakreatur. Hjemmebrygning fandt Sted hist og her, og det samme gjaldt mange Former for Husflid, f. Eks. Strømpebaandsvævning.

Disse Arbejder maatte dog gaa for sig ved en saare ussel Belysning, enten Tællepraase, som hvert Øjeblik vilde »pudses«, eller den saakaldte »Profit«, en meget primitiv Lampe, som stod paa en simpel Trefod. Selve Lampen bestod af en Metalskaal, hvis ene Ende løb fladt ud i en »Mund«, hvoraf den tiloversblevne Olie kunde hældes, og midt i Skaalen stak tre Stifter op, holdende Bomuldsvægen, som kunde trækkes i Vejret. Ved Hjælp af en lodret Stang med Kamtaker gjordes det muligt efter Behag at flytte Lampen højere eller lavere.¹⁾

— En pinlig Venden hver eneste Skilling fandt Sted i de smaa Hjem, og kunde man se sit Snit til at spare den, underkastede man sig gerne Anstrængelser og Møje.

En Underofficer i Pottemagergade havde en lille Jordlod paa Bymarken, hvor han avlede Korn; men Kornet skulde jo males paa Stadens Møller, og de Par Skilling, Mølle-Akcisen vilde koste, spillede en stor Rolle for den magre Pengepung. For at spare

¹⁾ En »Profit«, lidt afvigende fra den ovenfor nævnte, er afbildet i Fejlsberg: Dansk Bondeliv, Side 49.

dem maatte hans Sønner slæbe Kornsækkene helt ud til Igum, faa Kornet malet paa Møllen dér, og naar Skumringen faldt paa luske med Byrden over Nakken over Gravene og ind over Volden for at undgaa Akciseboden.¹⁾

Princippet: intet at lade gaa til Spilde, førtes ud i sine skarpeste Konsekvenser, og naar Høstens Tid var forbi, vare Agrene pillede rene for hvert Spor af Afgrøde.

Naar Kartoffelsamlingens Tid var inde, fik Folk med ledige Hænder nok at gøre, ja fra Billeshave og Kathrinebjerg paa Fyn kom Daglejere over i Baade for at hjælpe til med at »bottel Patatter«, d. v. s. opgrave Kartoffler (potatis). Daglønnen var 1 Tønde af disse eller 8—9 Skilling lybsk. Smaafolk vandrede i Skarer ud og gennemsøgte de oprodede Marker for at pille Smulerne op.²⁾

Noget lignende fandt Sted efter Kornhøsten, og en heldig Akssamler kunde bringe ikke saa lidt med sig hjem.

Fattigfolk hentede endnu i Aarhundredets Midte, — som de havde gjort i lange Tider —, Brændsel ind fra Trelde-Skov i stor Udstrækning. Efter Hær-Reduktionen 1842, ved hvilken Arméen havde frigjort sig for en overflødig Skare af Oldinge, Syge og Svage³⁾, kunde man se mange afskedigede Underofficerer paa 70, ja 80 Aar, drage med de øvrige Samlere til Skovs. Ja selv en gammel »Pjaltvæver« paa o. 84 Aar skal endnu en Ugestid før sin Død have baaret »Langbøren« hjem fra Trelde-Skov, og en gammel Under-

¹⁾ efter en anden mundtlig Kilde. — ²⁾ 1815 hedder det: — »det er en betydelig Hjælp og Fortjeneste for de mange fattige Familier, som dermed beskjeftige sig og indsamle en god Vinterføde, hvorføre man anseer det bedst at lade det blive herved fremfor at indføre Kartofflers mindre beko-stelige Dyrkningsmaade med Hypp-Ploug.« B. Bruun, anf. St. Side 6. — ³⁾ jfr. Vaupell: Den dansk-norske Hærs Historie II Side 448 f.

officer Grabe var en sand Kæmpe, som bar den vægtigste Dragt Brændsel af den hele Flok.

En saadan »Langbør«, som hvilede paa en Skulderpude, var intet Legetøj, men ofte vejende sine 8—12 Lispund.

En Mængde Kvinder og Børn deltog i disse Ture til Trelde-Skov, og syngende af fuld Hals drog de tungt-lastede Skarer, naar Skumringen faldt paa, hjemad mod Byen over Fældens lerede Skrænter. 15—20 % af Brændselsforbruget i Fredericia skal være baaret hjem paa denne Vis.¹⁾

Naturligvis tillod de Bønder, som ejede Skov-Lodderne, kun Samling af nedfaldne Grene, Kvas, Kviste og gammelt, frønnet Vedtræ, og ved Skovens Udkant stod Skovfogeden paa Post for at øve en vis Kontrol. Fik han Mistanke om, at der skjulte sig grønt Træ i Knippet, skar han med sin Kniv Strikken over og saa efter.

Hos enhver, som kender Trelde Skov, maa det vække Beundring, at gamle Folk og Børn med en saadan Byrde over Skuldrene i Efteraarsslud og bidende Blæst kunde kæmpe sig op ad de slimede, tunge Blaalerskrænter, — og helt uden Fare var disse Skovgange ikke heller.

En vis Johannes Dudelsach vilde en Vinterdag skraa over Isen, men gik i en Vaage, hvor han frøs ihjel.

¹⁾ Denne Skovgang var af gammel Hævd. Wilse fortæller (Side 223—224), at de mange Tjørne i Trelde-Skov — har endog til Dato [1767] forskaffet de Fattige i Fredericia Brændsel for intet. For at bære saadant Riis-Brænde magelig, binde de samme paa Enden af 2 Kieppe, som de siden lagde paa Skuldrene, saa at Hovedet er imellem Kieppene. — Skoven havde været slemt mishandlet, idet Bønderne lystigt huggede bort for at faa Penge; Wilse siger (Side 224), at der paa een Dag kom over 400 Læs Brænde gennem Prinsensport. — Efterhaanden bedredes Forholdene, og Bøg og Eg lod man faa Tid at vokse sig store. 1803 kunde der saaledes udskibes Egetømmer til København (Begtrup anf. St. I 277. — Endnu i Fyrreerne kunde man se Trelde-Bønder bringe indtil 20 Læs Tørv og Træ til Torvs i Fredericia.

Da man fandt ham, sad han med Overkroppen oven Vand, idet den brede Dragt Brænde havde holdt Skuldrene oppe.

Og en Skovløberkone huggede en Gang med en Økse 3 Ribben fra Rygraden paa en Brændesamler, hun forfulgte.

— Denne Vedsamling hører nu Fortiden til, idet nye Generationer satte en Stopper derfor.

V.

Fornøjelser m. m.

Den Nøjsomhed, som Fredericias Indbyggere paa andre Omraader maatte lægge for Dagen, fremtraadte ikke mindst, naar Talen var om Forlystelser, thi de var kun faa og smaa.

Militæret satte dog Liv i Byen, og den ypperlige Brigademusik hørte til Fredericianernes Hovedfornøjelser, hvad enten den med den stadselige Tambour Stöckelbach i Spidsen trak op med Vagtafløsningen til Hovedvagten, eller i Sommertiden spillede i Anlægget, og af og til ved mere højtidelige Lejligheder Tappentregen smældede gennem Gaderne. Ogsaa i Palæets Gaard blev der undertiden musiceret.

Naar Laugene flyttede Laden og i stor Procession med Fanerne drog gennem Byen, var det en Festsdag for mange, men alt traadte dog i Skygge for Borgernes store Dag, naar Væbningen i al sin Glans drog til Mynstring, thi det var og blev Aarets mest mærkelige Begivenhed, hvorom alle kunde samles.¹⁾ — Ved

¹⁾ Allerede Wilse anfører blandt Fornøjelserne, at — »Borgerskabet rækker engang om Aaret op paa Parade i behørig Mondur«. (Side 84.)

Siden af Mynstringsdagen var der tre Øvelsessøndage, og Skuepladsen for disse var enten Fælleden eller Østerstrand, »Borgerstranden«, som den kaldtes. Dengang førte kun én Vej derved, »Bredbanken«, som omtrent fra Jyllandsgade løb skraat ned ad Voldskraaningen i sydlig Retning.

Fredericia Borgervæbning var en helt imponerende Institution, omfattende ikke mindre end 3 Vaabenarter, nemlig Fodfolk, Rytteri og Artilleri.

Sidstnævnte Afdeling bestod af nogle enkelte forhenværende Artillerister, som betjente to 80-pundige Kanoner.

Fodfolket talte 2 Kompagnier, hvoraf det ene var Jægere, det andet Infanterister. Jægerkorpset rekrutteredes fortrinsvis af den reformerte Menighed, medens det egentlige Borgerskab udgjorte Infanteriet. Og Rytteriet, det saakaldte »gule Korps«, en lille udvalgt Skare, mest bestaaende af Vognmænd, Slagtere og Avlsbrugere, kommanderet af Sukkerkoger Kracke, var Elitekoret.¹⁾

Uniformerne, som var godkendte af Frederik VI paa Snoghøj 1831, hvor 3 Modeller fremstilledes for ham, var i Kjolesnit og straaledede af Farver.

Infanteriet havde blaa Frakker med rødt Bryst og Kantninger, sorte, eller til Mynstring hvide, Bukser og skæppeformet Chakot. Vaabnene bestod i Flintelaasgevær og Sabel i hvidt Krydsbandoler.

Jægerne vare grønne med røde Opslag, havde smaa Rifler og mindre Chakot.

Artilleristerne bar en lignende beskeden Dragt, men »det gule Korps« udfoldede en Pragt, som kunde kappes med den gamle Hestgardes, iført gule Livfrak-

¹⁾ Den kaldtes iflg. O. Lund, anf. St. Side 68 — ogsaa »den gule Garde«, populært »Kanarieflugtene«, men oprindelig »Frederik den 6tes Garde«.

ker, blaa Vest og Bukser og store Messinghjælme med vejende Hestehaler.

Stadshauptmand og Chef for den hele Hær var Apotheker Honoré.¹⁾

De 3 Øvelsesøndage, men især Mynstringsdagen, vare betydningsfulde Mærkepæle i Byens indre Liv, og Forestillingen overværedes af alle dens Beboere.

Beværtningen bestod i »Brystlim«, Konditorvarer og lignende, men for Mandfolkenes Vedkommende knyttede Interessen sig hovedsagelig til en solid Samling af forskellige Drikkevarer, mest sammensatte af Brændevin, eller naar det kom højt med Mjød. »Kogliare«, »Ratafia«, »Krambamboli« og »Gyldenvand«, samt »Tycho Brahes Bitter« fra et Firma i Møntergade i København, vare kun for Velhavende.

Folk med magre Punge maatte nøjes med Søsling Øl eller 2 Skillings Øl, som udskænkedes i Pæleglas.

Men alle disse forskellige Drikkevarer, baade de dyre og de billige, virkede eens, og aristokratisk klasseadskilt som de troppede op og fordeltes i de respektive Maver, arbejdede de efter Ankomsten dér i Enighed hen mod et fælles demokratisk Maal.

Borgervæbningens historiske Rolle var hurtigt og nemt udspillet i Marts 1848. Da der viste sig Uro i 13de Bataillon, som bestod af Sydslesvigere, bleve Vagterne for en stakket Stund overladt Væbningen.²⁾ Til Byens aarlige Festdage hørte naturligvis ogsaa *Markederne*, særlig Stormarkedet i November Maaned. Et fornøjeligt Maleri af H. J. Hammer: »En Markedsdag i Fredericia«, som opbevares paa Statens Kunstmuseum i København, giver et levende Billede af, hvorledes et saadant Marked formede sig; og skønt

¹⁾ At han i det ydre lignede Napoleon den Store (Lund, Side 67), ka-stede naturligvis end mere Glans over den hele Parade. — ²⁾ Den havde i Galla paraderet for Kong Christian VIII, da denne 1847 gæstede Byen.

det er malet langt efter den Periode, her behandles, svarer dets Karakteristik og Sceneriets ydre Rammer helt godt til Forholdene, som de vare i Fyrreerne.

Savnet af et Torv nødvendiggjorde, at de ugentlige Torvedage og Aarets Markeder maatte finde Sted paa »Storgaden« (Danmarksgade), strækkende sig fra Prinsensport ned mod Købmagergade, undertiden med et Sidespring op ad en af de skærende Tværgader, f. Eks. Riddergade.¹⁾

I November holdtes det store Marked med Udfoldelse af hele det brogede Skuespil, sligt et gammeldags Handelsstævne formaaede at frembyde.

Længst nede ved Købmagergaden havde de vestjydske »Pottemænd«, ofte en Snes Stykker i Antal, slaaet sig ned i samlet Flok med deres meget efterspurgte Varer, Jydepotter og »Limer«. Afbarkede Revlinge-Ris til 4—5 Skilling lybsk, og simple Lyng-Koste til én Skilling dito.

Derefter fulgte en Mængde Handlende af alle Slags, gamle Haandværkere, særlig Skomagere, fra Nabo-byerne i Sydjylland og Fyen, og endelig alskens Gøgl.

En livlig Omsætning gjordes hos de Koner, som solgte Ruse-Aal, »Pres-Aal«, hvormed Smaakaarsfolk fra Landet gjorde sig til Gode, forhøjende Nydelsen ved at spise en Toskillings-Kage til og skylle ned med en »Polak«, en Blandingsdrik, halvt af Mjød og halvt af Brændevin.

Som Kronen paa Markedsdagens Glæder kom endelig i Fyrreernes Slutning almindelig Dans — »efter Haderslev-Mønster.« —

Fraset disse enkelte store Dage var der kun lidet,

¹⁾ Ret upraktisk holdtes Torvet (og Markedet) altsaa i den ene Ende af Byen, og allerede 1801 ankedes der over dette Misforhold (Begtrup I 349). Senere rykkede det vel længere ned fra Prinsensport, men godt blev det ikke, før Akseltorvet anlagdes.

som pirrede op i Ensformighedens rolige Flade. Selv »Liremænd« og Gadesangere viste sig saare sjældent, og det var først efter Krigsaarene, at de for Alvor holdt Indtog i Byen. Derimod kunde en Linedanser — i Ny og Næ — bæere Staden med Besøg, og med Spænding saa Godtfolk Kunstneren vandre paa en udspændt Snor fra Michaelis Kirke til en Pæl foran Raadstuen.

Naar Byens »Stortrommeslaar« buldrede løs paa Gadehjørnerne, blev der Uro i Sindene, thi da kunde det godt hænde, at han forkyndte, at en Trup Komedianter — Pødenphant, Olsens eller hvad de nu hed — agtede at gæste Fæstningen. Abonnements-Lister gik da fra Hus til Hus — særlig blandt Honoratiores —, og først naar et passende Antal Navne figurerede derpaa, vovede Selskabet sig ind.¹⁾

Cirkus-Forestillinger fandt Sted i Ridehuset ved den nu forsvundne Vold-Del, der indtog Færgelejernes Terræn.

Og Tallotheriet med dets ugentlige Trækninger holdt Folk i evig Spænding; en Kakkellovnsmand var Orakel og optegnede de heldige Numre med Kridt i Skorstenens Sod.²⁾

— Den mest yndede Promenade var »Volden rundt« og for Resten den eneste, da Landeveje og Gader henlaa i en Forfatning, som ikke gjorde dem særlig indbydende.³⁾ Derimod søgte Publikum gerne Palæets Have, som blev holdt smukt i Stand af Slotsgartner Christensen, — og vilde man længere bort, var der jo først og fremmest Fuglsang.

¹⁾ O. Lund siger (anf. St. Side 33), at »Frederiksföreningen« som Ejer af Teatret selv vilde bestemme Billetpriisernes Højde, hvorfor Byen mest besøgte af 2den Rangs Skuespillere. — ²⁾ Tallotheriet ophørte med Udgangen af 1851. — ³⁾ Efter Gothersgades Regulering og Langebros Opførelse førtes Strømmen i den Retning, og først i en nyere Tid er Strandvejen bleven den mest yndede Promenade.

Fra gammel Tid har Slægtled efter Slægtled søgt ud i denne Skov, og Sommersøndage kunde man se Folk i Skarer vandre ad Prangervejen derud med Madkurve.¹⁾

Af og til tog man ogsaa til Snoghøj Færgegaard særlig da Haven i Kammerherre Riegels Tid beplantedes med en Mængde sjældne Trær og Vækster og aabnedes for Publikum, — og pr. Baad kom Fredericianerne ofte over til »Jordbærmanden«, som paa Stavrhoved ved Baaring-Vig havde anlagt store Jordbær-Plantninger.

— Selskabslivet maatte bøde paa Mangelen af offentlige Forlystelser, men en skarp Standsdeling gjorde sig her gældende, og »den fine Portion« og Militæret holdt sig fornemt for sig selv.²⁾

Blandt Honoratiores var Kammerherre Lorentz den fornemste, dannet, formuende og betitlet, beboende en herskabelig Gaard med en prægtig Have (nu »Bellavista«), var han det selvskrevne Midtpunkt.³⁾ Hans Embede som Toldkasserer var i de Dage en anselig Post, da Strøm- og Bælttolden endnu stod ved Magt og alle Skibe maatte lægge bi og klarere.⁴⁾

¹⁾ Lystture til Skovløberen i Fuglsang omtales tidligt. Wilse (Side 84) anfører dem blandt Byens Hovedfornøjelser, og 1808 siges det, at Borgerne »i Hobetal« tyer derud, især Sommersøndage, — »og forlyste sig med at spadsere, spille Kægle o. s. v.« (Begtrup, anf. St. Side 667.) — ²⁾ Jævnfør Skildringerne i O. Lunds anf. Skrift. — Den franske Revolution havde dog — selv i Frederits — for en kort Stund fejlet Standsfordommene over Ende. 1793 skrev en Premierløjtnant fra Fredericia: — »Du begriber ikke, hvilken Indflydelse den franske Revolution allerede har havt paa vore Sæder her i Norden. I Dag nødte Fabrikant Koch mig til at gaa med hen og spille Billard og derpaa spise til Aften med ham. Hen paa Aftenen blev der spillet Gnav; Deltagerne vare en Brændevinsbrænder, en Klokker, en Major, en Kaptajn, en Løjtnant, en Fændrik, Stadsmusikanten, en Købmand, den reformerte Skolemester og Fabrikanten; vi sade alle uden Forskel i Rang og Stand ved et Bord. Det kunde ikke være gaaet for et Aar siden«. (Rist: Fra Støvlet-Tiden. Kbh. 1884, Side 117). — Snart faldt dog alt tilbage i de gamle stive Former. — ³⁾ Hans Minde er bevaret i Betegnelsen »Kammerherrens-Gang« for den vestlige smalle Ende af Sjællandsgade. — ⁴⁾ Sund- og Bælttolden afløstes — som bekendt — ved en Række Traktater i Løbet af 1857.

Om Vinteren drog han i Spidsen for de store Kane-farter, som fandt Sted udenom Snoghøj og Krybily, en Form for Fornøjelse, som fordem i de haarde Vintre var meget yndet. (I Slutningen af Frederik den 6tes Tid gæstedes Byen saaledes af et Tog paa over en Snes Kaner, som fra Bjerger Herred var kørt hertil over den islagte Vejle-Fjord.)

— Cafélivet var ikke stærkt udviklet i Fredericia, og først efter Krigene kom det til at tage et større Opsving. Den bedste Gæstgivergaard var »den Sallingske«, hvor de Rejsende vare sikke paa god Behandling og gammeldags Hygge og Orden; Madam Salling styrede Restaurationen med en Dygtighed, som forskaffede hende almindeligt Ry.¹⁾ Gæstgivergaarden, som laa i Vendersgade (hvor nu »Viktorias« Hotel), blev ødelagt og afbrændt i Bombardements-Dagene 1849.

Men som Led i det borgerlige Liv indtog Klubberne dog en mere fremskudt Plads, og af disse fandtes der to, en for det brede Borgerlag og en for Officerer. Denne sidstnævnte »Militærforening« havde været Genstand for den forviste Prins Frederiks (VII) Yndest og Velvilje, til Minde om hvilket den antog Navn Frederiksforeningen eller »Frederiksklubben« (nu »Fredericia-Klub«). Den raadede over en Teatersal og en Række Klublokaler i den lange lave Hjørnegård ved Prinsesse- og Danmarksgade, og søgtes fortrinsvis — om end ikke udelukkende — af Officerer.

I »Asps Klub« i Sundegaden holdt det solide Borgerskab til, og af og til fandt her ogsaa Baller og anden Selskabelighed Sted.

Og endelig samledes en lille Kreds i Andersens Lokaler paa Hjørnet af Gothers- og Jyllandsgade (nu

¹⁾ O. Lund vier hende en længere Skildring (S. 5.—9.)

Malachowitz's Ejendom), et Selskab, som splittedes og ophørte under Byens Trængselsaar, men fik sin Betydning ved at blive Stammoder til det berømte »Øje«, eller Klubben »Enigheden«, som det officielt hed, der stiftedes ved en Generalforsamling den 11te Januar 1852.

Forøvrigt havde Borgerne en særlig Forkærlighed for at komme sammen hos enkelte Næringsdrivende, som havde Tilladelse til Udskænkning. Disse Steder gik det dog altid meget ordenligt og anstændigt til, Godtfolk tyede did i Mørknings-Timerne, skiltes for at spise til Aften hjemme, men kunde da faa i Sinde at vende tilbage igen og fortsætte Samværet til borgerlig Sengetid. Polsk-Pas, Skervinsel og Brus var de mest yndede Spil, ja hos Rebslager Mikkelsens i Sjællandsgade kunde man endog faa sig et Slag Kegler. Da Købmand Harksen var Kaptajn i Borgervæbningen, søgte dennes øvrige Medlemmer fortrinsvis op til ham i Vendersgade.

Saaledes formede — i korte Træk — Livet sig inde i denne mærkelige By, lidt ensformigt og indestængt kanhænde, men i al sin Fattigdom dog præget af en vis Tilfredshed, fordi Flid, Stræbsomhed og en taalmodig Føjen-sig under Vilkaarene vare Egenskaber, Stadens Beboere havde faaet kraftigt udviklede gennem Opdragelse og Kamp for det daglige Brød.

Lad saa være at filistrøs Spidsborgerlighed raadede i visse Lag af Befolkningen, at den trange Synskreds gjorde Sindene smaatskaarne og nærsynede; Byen har dog, — trods alt det, som hæmmede og hindrede —, formaaet at vokse sig baade stor og smuk, og dette indebærer det bedste Vidnesbyrd om, at den gemte paa bundne Kræfter.

En Fremmed, som i Fyrrerne opholdt sig nogle Aar i Fredericia, har givet et ret afskrækkende Billede af en dvask, søvntung Ravnekrog, men — selvom mangt og meget er rigtigt — er Maleriet dog i sin Helhed

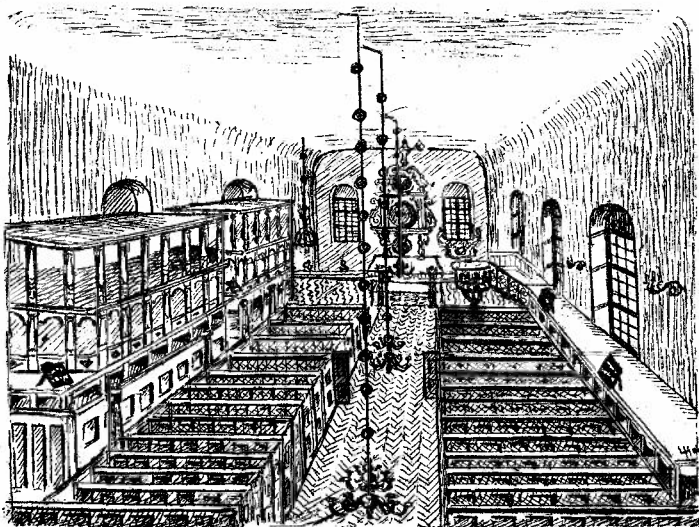

Fig 4. Trinitatis Kirkes indre i 1830'erne. [Efter en gammel, farvelagt Tegning tilhørende Landskabsmaler Hjalmar Matthiessen].

holdt i for mørke Farver.¹⁾ Byens Trængselsaar og Stordaaden dér 1849 ruskede ihvertfald Sindene vaagne, og — »gennem Nød og Ødelæggelse blev den 6te Juli for Fredericia en Genfødelsens og Oprejsningens Dag«. ²⁾

1854 kunde den berømte Filosof, Professor Hans Brøchner, som selv var født indenfor Voldene, omtale Forholdene i Fødebyen med megen Anerkendelse. Han skriver nemlig dette Aar, valgt som Kredsens

¹⁾ O. Lunds oftere anførte Skrift. — ²⁾ Orla Lehmanns Ord ved Fredericia Raadhus' Indvielse. («Imellem Sessionerne», Side 30).

Repræsentant ind i Folketinget, at han — »fik et godt Indtryk baade af Personer og Forhold, og en Følelse af, hvor meget Sundt og Frisk Livet dér med dets mere begrænsede Indhold og mere praktiske Retning indeholder«. ¹⁾

— Men glemmes maa det ikke, at den By, — til hvis Skildring jeg, takket være min Hjemmelsmand, her har givet nogle spredte Bidrag —, var, som den da laa, fattig og forkuet bag sine Volde, viet til Ødelæggelse.

To Rømninger, to Besættelser, to Bombardementer, to hærgende Brande skulde snart efter blive dens Lod.

Da svandt det gamle Fredericia for Kugler og Luer, og i Ruinhobene maatte man for en Del gøre Arbejdet om paany, da svandt ogsaa med det gamle Præg mangt et ærværdigt Minde i Sæder, Levevis og Folkeskik.

Skulde disse foranstaaende Linjer, Smaatræk, som trofast ere bevarede i en gammel Mands Minde, kunne redde et og andet fra Forglemmelse og Undergang, da er dette lille Arbejde — i al sin Beskedenhed — ikke skrevet forgæves.

¹⁾ Brevveksling mellem Hans Brøchner og Chr. K. F. Molbech, udgivet og gennemset af Harald Høffding (Kbh. 1902) Side 148.

KAMPEN OM KOLDING BY

DEN 23. APRIL 1849.

Af AXEL LILJEFALK.¹⁾

DE store Trængselsaar for Riget og særlig for den jydsk Halvø i Midten af det 17de Aarhundrede havde naturligtvis ogsaa haardt hjemsøgt Kolding; men da den sidste Soldat af den saakaldte Hjælpehær var draget over Kolding Aa, havde Byen et langt Pusterum, inden den igen maatte huse fjendtlige Krigsfolk og se dem færdes som Herrer paa Gaderne. Spanierne i Bernadottes Korps kom jo som Venner og krænkede ikke Borgernes Liv og Ejendom.

Den 2den Maj 1848 drog Preusserne over Sønderbro og besatte uden Modstand Kolding By; nogen Voldsdaad betegnede ikke denne fjendtlige Besættelse, men foruden Synet af de forhadte fremmede Tropper maatte Borgerne finde sig i ret drøje Udskrivninger, inden General Wrangel den 23de Maj modtog en Ordre fra den preussiske Regering til at trække sine Tropper ud af Jylland. Da Staffetten bragte Ordren, udbrød han vredt, at Soldaten derved kom til at staa som en Nar uden at have udrettet noget; men han lystrede punktligt, og i de nærmest følgende Dage havde Kolding-

¹⁾ Foredrag holdt ved Sammenkomsten mellem Ribe og Vejle historiske Samfund i Seest den 16de Juli 1908. Skildringen af Kampen ved Ejstrup og Bramdrup vil blive optaget i Ribe Amts historiske Tidsskrift.

enserne den Glæde at se de ildelidte fremmede drage Syd paa. Wrangel havde selv fra den 5. Maj haft sit Hovedkvarter i Kolding og boet hos Gæstgiver Brandorff i »Skandinavien« i Helligkorsgade, lige ud for Søndergade, det nuværende »Thomsens Hotel«.

Hen paa Eftersommeren fik Kolding dansk Besætning, men da Vaabenhvilen indtraadte, blev ogsaa denne formindsket, og i Vinteren 1848—49 havde Byen kun et Kompagni af 1. Reservejægerkorps, og ved Juletid den frivillige Husareskadron.

En ny og farlig Fjende truede imidlertid Syd fra, det var Pesten, mod den maatte Grænsen fra Ribe til Kolding nøje vogtes fra November til midt i Januar, heldigvis lykkedes det at holde den ude.

Trods Uroen i Hertugdømmerne saa det saaledes dog ret fredeligt ud i Kongerigets sydligste Grænseby; men den 2den December, Kl. 8 om Aftenen, fik Kolding en Gæst, som varslede om kommende Kamptid, det var Oberst Olaf Rye, en æret, kendt og kær Gæst i hine Tider.

Helt frivilligt var det ikke, han kom. Da vor Regering begyndte at ængstes for, at Insurgenterne uden Varsel skulde bryde Vaabenhvilen, var Rye bleven højestbefalende paa Als; men allerede en Uge efter Ankomsten til Sønderborg blev han forsat derfra til Kolding.

»Nu kom Posten«, skrev han d. 24de Nov. til sin Hustru.¹⁾ »Jeg har faaet Ordre til at bytte med General Bülow, han skal her til Als og jeg til Jylland. Naar denne Ombytning skal finde Sted, ved jeg ikke, men det sker vel straks. Ingen skal medtage sine Staber. Jeg er ikke tilfreds med denne Ombytning. Ikke fordi jeg

¹⁾ Denne og de efterfølgende Uddrag af Ryes Breve er tagen fra P. Fr. Rists »Olaf Ryes Saga«.

hellere er i Jylland end her, men der ligger en Til-sidesættelse deri. Dog det maa nu være.

Naar jeg kommer til Kolding og faar at se, hvordan alt staar der, skal jeg skrive dig til. Det bliver sikkert vanskeligt at faa et godt Kvarter der, og vi maa sikkert opgive at holde Husholdning og lade Maden hente. I intet Tilfælde vil vi indrette os anderledes, end at vi uden Vanskelighed og Bekostning kan bryde op, og du tilbage til Kjøbenhavn.«

Rye følte sig ved denne Tid noget forurettet. Han havde ventet at blive General sammen med Bülow og Schleppegrell og havde maattet nøjes med det lille Spring fra Oberstløjtnant til Oberst, endda kun efter sin Aldersorden. Det krænkede ham, at han nu maatte vige Pladsen for Bülow, da Kommandoet paa Als voksede. »Jeg sidder her i Sønderborg og ærgrer mig«, skrev han i det følgende Brev til Hustruen. »Var det ikke midt i Krigen, søgte jeg straks min Afsked for Svagelighed.«

Den 30te November kommer saa Bülow til Sønderborg, og Rye forbereder Afrejsen. »Endskønt du ikke vil komme til at more dig synderligt i Kolding, hvor desuden Boligen ikke er synderlig, ville jeg dog gerne, at du skulle komme derover, hvis den Indkaldelse af Mandskab, som Bülow sagde var sket, ikke hentydede paa, at vi hver Dag kan vente Befaling til at rykke ind i det slesvigske.«

Derefter følger en meget detailleret Plan for Rejsen fra Kjøbenhavn til Kolding, og da den vel kan tjene som Norm for, hvorledes en Dame af Stand foretog en saadan Rejse, skal den meddeles her. Den omhyggelige og længselsfulde Ægtemand skriver saaledes:

»Hvis det altsaa er at formode, at vi skal blive staaende ved Kolding, saa raader jeg dig til at sætte

dig i March, saa snart som muligt. Du kører med de to lysebrune Heste og Wienervognen. Jeg antager, at du kan have dine fleste Sager paa Vognen, især naar du lader Tjenersædet bagpaa aftage og sætte et Bræt paa, hvor en Kuffert kan bindes, nemlig den lille Sælhundskinds Kuffert. Skulle du have mere, saa sender du en Kuffert med Ageposten til Kolding. Vi kan ikke tænke paa at holde vor egen Husholdning; men maa lade vor Mad hente i Værtshuset eller maaske logere der. Jeg ønskede, du medtog en Del Sølvtoj, maaske al den Smule vi har. Den Ride dragt medtages. Sadlerne sendes alle — enten med Skibsejlighed — eller med Posten. Wørishøffer eller Wedelfeldt vil vel skaffe dig at vide, om der er et Skib til Fredericia; en Skipper Møller plejer stedse at sejle mellem Kjøbenhavn og Fredericia.

Naar du vil rejse, saa maa du betænke at være i Korsør til en Tid, naar Dampskibet fører Posten over, jeg tror næsten, det er hver Dag omtrent Kl. 10 Formd., dog derom maa du lade spørge paa Posthuset. Saa lader du Middagen forud Jens køre med den pakke Vogn, inclusive det meste Rejsetøj, han kører da i Mag til Roskilde, tager alle Sager ind i sit Værelse der og fodrer sine Heste meget godt og holder med Vognen ved Banegaarden den følgende Morgen, naar det første Tog kommer. Du med dit Følge tager om Morgenen tidlig en Droske, som er bestilt lige over for om Aftenen, for at komme med det første Tog. I gaar alle, Sine ogsaa, paa 2den Plads. Kl. 8 eller senest Kl. 9 er du i Roskilde, hvorfra du kører uden at opholde dig 2 Mil; her lader du give Brød og kan gaa ud af Vognen. I Ringsted er du omtrent Kl. 12, her kan du enten spise en Smule eller drikke Kaffe. Kl. 1 kører du videre. I Krebs-

huset¹⁾ giver du Hestene Brød og stiger ud, Kl. 5 er du i Slagelse. Du beder Kaptajn Wørishøffer skrive til Løjtnant Løvenhielm, som ligger i Slagelse, at han bestiller et varmt Værelse for dig i Værtshuset (Posthuset), den Dag du kommer, og Middagsmad; det koster det samme, og saa kommer du straks ind i et behageligt Værelse, ogsaa er det bedre, at Maden er færdig. Den følgende Morgen maa du køre ud Kl. 7 eller senest Kl. 7½. Du kan sandsynligvis køre lige til Skibsbroen og gaa ombord, dog kan du spørge dig for paa Gæstgivergaarden ved Siden af Posthuset eller paa Posthuset selv. I Nyborg skal jeg skrive til Løjtnant Holst og bede ham tage imod dig, naar du kommer. Er du tilkommen og daarlig, naar du kommer, saa kan du gerne blive der til næste Dag og indlogere dig hos Schalburg; vil du ikke det, og tror Jens, at Hestene er flinke, kan du blive der til Kl. 2—3 og dog komme til Odense om Aftenen. Her vil jeg se at sende dig friske Heste i Møde. Du maa i Odense tage ind i Posthuset, hvor vi var. Den følgende Dag kommer du næppe længere end til Middelfart, og her skal jeg nok se at komme dig i Møde.

...Ved at gaa paa Jærnbane, som koster 2½ à 3 Rdl., sparer du et Nattekvarter og kommer langt behageligere.« —

Jens og hans Heste havde saaledes været fire Nætter under fremmed Tag for at naa fra Kjøbenhavn til Kolding, Generalinden slap med tre.

Den 1ste December drog Rye selv fra Sønderborg, og den 2den om Aftenen Kl. 8 naaede han Kolding og tog ind hos Gæstgiver Brandorff paa »Skandinavien«. Her slog han sig til Ro, skønt Værelserne ikke vare gode, og der var meget lavt til Loftet. Snart efter

¹⁾ En i hin Tid vel kendt Kro ved Tuel Sø, nedlagt 1877.

foretog han et Eftersyn af Grænsespærringen helt over til Ribe, og endnu inden Jul kom hans Hustru over til ham med deres lille Søn. Julen fejrede de saaledes sammen, og Familien blev samlet til de første Dage af Marts, da Rye fulgte Hustru og Barn hjem til Kjøbenhavn, hvor han tog Afsked fra dem for aldrig at gense dem mere.¹⁾

Ved Tilbagekomsten til Kolding, den 12te Marts Kl. 1¹/₂ om Natten, modtog han et Brev fra Kammerherre Schiøller, som meddelte den glædelige, længe ventede Tidende, at han var bleven forfremmet til Generalmajor, og hen paa Dagen kom selve Udnævnelsen ledsaget af en Lykønskningsskrivelse fra Krigsministeren.

Han fik nu travlt med at udstyre sig. Hustruen skulde sende en Uniformskjole med ægte Broderi, og om muligt nogle brugte Frakkebesætninger til de gamle Frakker. En Pikkelhue, en saadan bar Generalerne endnu i hine Tider, haabede han at faa hos General Krogh, som havde to.

Det var, trods hans Utaalmodighed, en hurtig Forfremmelse. Da Krigen brød ud, var Rye Oberstløjtnant og Bataillonschef; inden en Maaned var gaaet, var han Oberst, og ikke fuldt et Aar efter Generalmajor. Ikke blot i Rang var han saaledes undergaaet en hurtig Forvandling, hans Følelse og Tankesæt var samtidig bleven forandret. Den halve eller trekvart Slesvigholstener, som i 1848 kæmpede, »ikke for Danskheden, men for Kongen«, var i det følgende Aar bleven en nationalsindet Mand, med fuld Forstaaelse af Danmarks Ret.

Sidst i Marts 1849 samledes saa i og omkring Kolding

¹⁾ Der kunde maaske være Grund til, ved en Mindesten i Muren, at betegne det Hus i Kolding, hvor Rye levede sit sidste Samliv med Hustru og Barn.

Ryes Brigade, for at falde ind i Sønderjylland og møde den fra Als kommende Del af Hæren i Sundeved.

Brigaden, den 5te i Rækken, kom til at bestaa af:

6te Liniebataillon Major Bentzen,

7de Liniebataillon Oberstløjtnant Ernst,

12te lette Bataillon Oberstløjtnant Harbou,

1ste Jægerkorps Major Wilster,

4de Reservebataillon Major Thrane.

Hertil kom endnu 2 Rytterbrigader, 1^{1/2} Batteri, 1 Espingolbatteri og en Deling Ingeniører. Stabschef blev Kaptajn Charles Bech, som dog snart blev afløst af Major Steinmann.

Den 29de Marts kom den franske General Fabvier, som General Hansen havde faaet kaldt ind i Landet, til Kolding og holdt Mønstring over Tropperne; men han drog snart bort igen, vistnok til Glæde baade for Olaf Rye og alle hans Undergivne.

Næppe mange af Koldings Indbyggere fik Søvn i Øjnene Natten mellem den 2den og 3die April, da Vaabenhvilen udløb. Ved 4 Tiden om Morgenen lød der Hestetrampen i Gaderne. Husarerne red over Sønderbro og videre Syd paa ind i Sønderjylland, fulgt af de andre Afdelinger i Ryes Korps. Glæde og Forventning opfyldte baade de bortdragende Soldater og Koldings Borgere, men Glæden blev kun kort, 4 Dage efter kom Rye igen til Kolding i meget slet Lune. Ikke Fjendens Vaaben, men vort eget Krigsministeriums Ordre havde tvungen ham tilbage.

»Jeg tænkte, det skulde have hjulpet, vi kom af med Kasinoministeriet«, sagde han, »men jeg ser, at Historien er den selv samme«. Officererne skændte ligesom deres General, og Mandskabet var udmattet og fortrædeligt over de lange Marcher til ingen Nytte. Sent forvandttes den nedtrykte Stemning, som kom

over Korpset den 4de April om Aftenen, da Ordren til Tilbagegang naaede det, just som alle glædede sig til en rask Fremrykning.

Uhyggen bredte sig ogsaa over Kolding; man saa, der blev truffen Forberedelse til at forsvare Byen, og man ængstedes for, hvad Fremtiden vilde bringe; og bedre blev det ikke, da det Paaskedag rygtedes, at »Christian den ottende« var sprungen i Luften og »Gefion« falden i Fjendevold.

Rye havde, den 7de April, selv paany taget Kvarter i Kolding. Her laa ogsaa 12te lette Bataillon, Espingolbatteriet og Ingeniørerne. Forposterne stod tæt Syd for Byen, langs Kolding og Vester-Nebel Aa til Vester-Nebel Mølle. Den 8de overværede han Begravelser af to faldne menige. Den næste Dag red han for sidste Gang ud af Byen og tog Kvarter i Viuf.

Slesvigholstenerne var imidlertid rykket langsomt frem i Nordslesvig; den 15de April stod deres Forposter fra Skamlingsbanken over Aastrup langs Fovs Bæk til Refsø Gaard; de stod altsaa tæt Syd for Kolding. Men da vi ikke agtede at forsvare Byen, og det heller ikke laa i Fjendens Plan at angribe den, syntes Faren ikke overhængende. Slesvigholstenernes Fører, General Bonin, havde den 18. April modtaget en Skrivelse fra Overgeneralen, Prittwitz, hvori det ret skarpt blev udtalt: »Med Hensyn til den sidste (Angreb paa Kolding), beder jeg eder ikke alene forbindtligst, men føjer endnu til den bestemte Anvisning, ikke at indlade Dem i nogen alvorlig Kamp med Fjenden, men meget mere i Tide vige tilbage for overlegne fjendtlige Stridskræfter, selv til Haderslev, hvis det er nødvendigt; men der gøres Holdt.«

Trods denne bestemte Befaling besatte Insurgentgeneralen dog Kolding. Den 16de April, Kl. 11 om

Formiddagen, var Major Bentzen gaaet gennem Byen med 6te Bataillon, 2 Eskadroner og 2 Kanoner, han traf Fjenden tæt Syd for Vonsild. Første Jægerkorps, en af Hærens bedste Afdelinger, overtog derefter Forposttjenesten, og Kolding fik den Ære at huse Chefen, Major Wilster, den senere Generalløjtnant og kommanderende General Vest for Store Belt. De tre af Korpsets Kompagnier gik dog snart tilbage til Højderne Nord for Byen, saaledes at kun et eneste Kompagni blev tilbage som Forpost.

Slesvigholstenerne fik derfor let Spil, da de, mod deres Overgenerals Ordre, den 20de April, gik frem til Angreb. Avantgardebrigadens Chef, Oberst Zastrow, havde faaet Befaling til at gaa frem til Aaen; men da han vidste, han derved vilde tækkes General Bonin, gik han paa eget Ansvar videre.

Den 20de April, Kl. 5 om Morgenen, bragte Kaptajn v. Delius Oberst Zastrow følgende Ordre fra General Bonin: »Angribe de Danske, kaste dem ind i Kolding og besætte den sydlige Forstad indtil Broen.« Der blev straks blæst Generalmarch, og snart samledes Nord for Vonsild 1ste og 2det Jægerkorps, 10de Infanteri Bataillon og Batteriet Gleim. Zastrov holdt selv paa Vejen, hvorfra de danske Forposter kunde ses, og instruerede der sine Førere. Major Seelhorst skulde udføre Angrebet med 2det Jægerkorps, 1ste Komp., Kaptajn v. Ganzer, skulde gaa frem Øst for Vejen, 2det Komp., Kaptajn Gönner, skulde følge Vejen, og 3die Komp., Kaptajn Fuchs, gaa mod Seest. 4de Komp., Kaptajn v. Soden, fulgte efter paa Vejen som Reserve, og bag ham 1ste Jægerkorps som 2den Træfning fulgt af 3 Kompagnier af 10de Bataillon. Den i Dalby liggende 9de Infanteribataillon fulgte efter Kaptajn v. Ganzers Komp. Ritmester v. Wasmer

skulde fra Vonsild Gaard følge 10de Bataillon paa Landevejen og Batteriet gaa over Tystrup til Vonsild.

Det var et mægtigt Apparat, som her blev sat i Virksomhed for at jage vort ene Jægerkompagni ud af Kolding.

Kaptajn Caroc, som førte vore Jægere, havde Halvdelen af sit Komp. staaende paa Højderne Syd for Byen; disse ca. 100 Mand var det, som maatte tage den første Tørn.

Slesvigholstenerne beretter selv saaledes om Kampen: »Kl. 6^{1/2} satte Tropperne sig i Bevægelse, og saasnart Skytterne stødte paa de Danske, aabnede de en livlig Ild. De danske Jægere blev hurtigt trængt tilbage til Bellevue, hvor de forgæves søgte at holde Stand, samtidig blev Kirkegaarden tagen med Bajonetten under rungende Hurra. Ved de første Huse i den sydlige Forstad blev Kampen igen staaende, hvert Hus maatte tages for sig. Broen var spærret, og i Husene bag den stod blandt andet 4 Espingoler under Premierløjtnant Schow; de rettede en saa kraftig Ild mod Kaptajn Sodens Komp., at det maatte søge Dækning bag Husene til venstre af Vejen; Oberst Zastrow blev selv ramt af en mat Kugle.«

Selvfølgelig kunde det halve danske Jægerkomp. kun kort modstaa et Angreb af 5 til 6 tyske Komp., det veg derfor over Broen og sluttede sig til den øvrige Styrke. Om denne ret naturlige Bevægelse skriver den slesvigholstenske Forfatter: »Den sydlige Forstad indtil Kolding Aa var endelig erobret af den slesvigholstenske Avantgarde efter en blodig Fægtning, og den ligesaa dristige som omsigtsfulde Oberst v. Zastrow havde fuldstændig glimrende løst sin vanskelige Opgave. Han besluttede ikke at nøjes hermed, men mod Ordre gaa længere frem og kaste Danskerne

helt ud af Kolding.« Da det ikke var Hensigten at forsvare Byen, trak Kaptajn Caroc sig tilbage efter en velleddet hæderlig Kamp, og ved Middagstid den 20de April rykkede Slesvigholstenerne ind i Kolding.

Saa var det, der i det danske Hovedkvarter blev fattet en Beslutning, som Kolding haardt kom til at undgælde for: Byen skulde tages tilbage og Insurgen-terne drives ud af Nørrejylland. Moltkes og Schleppegrells Brigader, som stod paa Fyn, skulde føres over til Snoghøj og gaa frem mod Kolding ad de to nordlige Hovedadgange, Vejle Vejen og Fredericia Vejen, samtidig med at Rye, som med sit Korps var gaaet bag Alminde Dalen, gik frem Vest for Byen. General Bülow gik ud fra, at kun Fjendens Avantgarde stod i Kolding, og at der derfor var godt Haab om at tilføje den et Nederlag, naar Slaget blev ført saa hurtigt og overraskende som muligt. Den 20de havde Oberst Zastrow besat Kolding, den 21de skulde vore Tropper føres over Beltet og Angrebet ske den 22de. General Moltke skulde den 21de om Aftenen være i Kantonnement i Stovstrup og Eritsø med Forposter fra Damgaard over Hejse Kro og Kjærsgaard til Kobbegaard. Schleppegrell kunde først faa sin Afdeling overført den 22de tillige med Rytteriet og Artilleriet; men han skulde saa straks gaa frem.

Den 22de, Kl. 12 Middag, skulde Moltkes Brigade staa rede ved Havreballe, Schleppegrells ved Gudsø. Moltke skulde over Sønder Vilstrup og Eltang naa ind paa Vejle Vejen ved Bramdrup. Havde denne Plan kunnet udføres, var Kampen ved Kolding vel gaaet bedre, end den gik; men uheldigvis var Færgemidlerne ved Snoghøj ikke i den Orden, som Overfarten krævede. Schleppegrells Afdelinger kom for sent over, og Angrebet maatte udsættes til den 23de.

Moltke gik saa frem til Sønder-Vilstrup med Kvarterer i Højrup, Herslev og Tolstrup; Schleppegrells Folk laa i Gudsø, Oddersted, Tavlov, Studsdal, Skærbæk, Taarup og Børup.

General Bülow var selv den 22de om Aftenen tagen ind hos Kammerherre Riegels paa Snoghøj, og herfra udgik den endelige Befaling. Kl. 6 om Morgenen skulde Moltkes og Schleppegrells Brigader gaa frem fra Brændrup og Nørre Bjært, medens Rye gik over Kolding Aa ved Ejstrup og truede Slesvigholstenernes Tilbagetogslinje. Kl. 7 kunde der stævnes frem mod Kolding, samtidig med, at vort Rytteri over Seest naaede frem til den sydlige Forstad.

Overraskelsen mislykkedes; det var den første Skuffelse. Da General Bonin meldte om Koldings Besættelse, føjede han til: »Morgendagen vil vise, om Fjenden, hvis Hovedkvarter skal være i Middelfart, virkelig fører Tropper over fra Fyn for at møde os med sin Hovedstyrke. Sker dette, vil jeg blive staaende i Kolding og se at holde Byen. I modsat Fald beder jeg Deres Excellence indtrængende om at tillade mig at udnytte den i Dag vundne Fordel og om at maatte trænge frem til Vejle.« Meldingen blev afsendt fra Christiansfeldt Kl. 6^{1/2} Aften den 20de og naaede General Pritt-witz den næste Morgen. Den faldt ikke i god Jord, da der netop var Forhandling oppe om Vaabenhvile; Svaret var derfor en Fornydelse af Befalingen om at undgaa Kamp. Bonin fik Skrivelsen ved Middagstid i Vonsild, hvor han havde taget Kvarter. Han besluttede straks at søge at hævde Byen; der blev taget fat paa Forsvarsværker mod Angreb Nord fra og hele den slesvigholstenske Hær blev draget frem, 1ste Brigade til Egnen ved Vonsild, 2den til Ødis og Brenøre, Avantgarden blev i Kolding By med en Bataillon

ved Vranne-
rup. Generalen havde faaet Melding om Overførelsen af danske Tropper fra Fyn, og han ventede derfor Angreb og trak Bataillon-
en fra Vranne-
rup ind til Kolding.

Hele General Bonins Korps, 14 Batailloner, 10 Eskadroner og 46 Kanoner, stod saaledes rede til Kamp i og omkring Kolding; medens General Bülow til Angrebet raadede over 15 Batailloner, 16 Eskadroner og 32 Kanoner. Overlegenheden laa saaledes i Rytteriet; men da dette ikke blev brugt, kom den ikke til at gøre sig gældende.

General Rye var om Aftenen den 22de redet til Snoghøj for at tale med sin Ven og Nabo fra København, General Bülow, om Angrebet; da de skiltes, mente de, alt var klart. Hen paa Natten indberettede imidlertid den utrættelige Leder af Efterretningsvæsenet, Løjtnant Leerbech, at det ikke blot var Slesvigholstenernes Avantgarde, men hele Bonins Korps, som stod i og om Kolding; hvorledes det var fordelt, vidstes ikke med Sikkerhed, ligesaa lidt som om, hvorvidt General Hirschfeldts preussiske Division var gaaet Nord paa fra Haderslev. Trods dette fastholdt Bülow sin Angrebsplan, vel nærmest fordi et i det sidste Øjeblik opgivet Angreb vilde virke nedslaaende paa Befolkningen og Soldaterne, og selv da Rye den næste Morgen meldte, at han ikke kunde gaa saa tidlig frem som aftalt, hvorved den mulige Overraskelse blev forspildt, selv da blev den oprindelige Plan fastholdt og Fremrykningen kun udsat en halv Time.

Den for Kolding By saa skæbnesvangre Mandag den 23de April oprandt som en skyet, kølig Vaardag. General Moltkes Folk blev allerede purret ud mellem 2 og 3 om Natten, men paa Grund af de slette Veje

og en Vejvisers Misforstaaelse stod Brigaden først samlet ved Bramdrup Kl. 7, paa samme Tid som Rye gik over Aaen lidt vestligere. Just som Brigaden var ved at ordne sig til Angreb, kom Befaling til ikke at angribe selve Kolding By, men gaa over Aaen lige Vest for den. Schleppegrell havde om Natten boet i Krybily Kro, paa Marken der samledes hans Afdelinger om Morgenen Kl. 4^{1/2} og rykkede snart efter frem over Gudsø. Kl. 6 stod han i Lavningen Vest for Nørre Bjert og ventede paa, at Moltkes Brigade skulde naa sin Plads.

Slesvigholstenerne var godt underrettede om, hvad vi tog os til. Alt Kl. 3 Morgen meldte en Jægerpatriouille, at der bevægede sig dansk Fodfolk Vest for Vejle Vejen; det var Ryes Batailloner, som gik mod Harte Kirke. Ved Gøhlmanns Mølle ved Vejle Vejen, hvor Vejen til Harte Kirke bøjer af, stod en Feltvagt paa 1 Deling af 1ste Jægerkorps; Kl. 5 kom der et Kompagni af 10de Bataillon for at grave Skyttegrave. Ved 6 Tiden saas de danske Kolonner ved Harte Kirke gaa Vest paa, og snart efter hørtes Skydningen fra Egnen ved Ejstrup. En halv Timestid senere saas dansk Fodfolk komme frem fra Bramdrup og gaa mod Kolding. Det var den forreste af Moltkes Afdelinger, 6te Reservebataillon under Major la Cour, som med to Kompagnier paa hver Side af Vejen og fulgt af 5te Reservebataillon gik frem mod Møllen. Major Gersdorff, Forpostkommandøren, bød Gravearbejderne afbrudt, lod Pionererne køre Værktøjet tilbage, og besatte saa den ufuldendte Skanse med en Deling af 10de Bataillon, en anden tog Stilling i Møllen bag ved, en tredie indrettede sig i to Huse 200 Skridt Vest for Møllen, Jægerdelingen tog Stilling bag nogle Hegn. Vore Skytter blev derfor modtaget med en

levende Ild, og først da 4 Kanoner af Batteriet Haxthausen under Kaptajn Göttsche havde virket noget, gik det fremad. Bataillonsadjutanten, Premierløjtnant J. Meincke, førte til Hest Skytterne frem, Hesten blev skudt under ham, men til Fods stormede han atter frem med højt svungen Sabel, indtil en Kugle gennem Hovedet strakte ham til Jorden; Overlæge Münster blev ramt af en Kugle i Foden, da han vilde lægge Adjutanten paa Ambulancebaaren. Løjtnanterne Späth og Drastrup blev ligeledes saarede; men Fjenden veg tilbage til sine Skyttegrave tæt Nord for Byen, hvor han blev optaget af 2 Jægerkompagnier. Deres Skydning bragte 6te Reservebataillon til at standse, og det hjalp ikke, at Göttsches Kanoner kørte frem til Møllen, de kom i Fodfolksild og maatte atter gaa tilbage. De to slesvigholstenske Jægerkompagnier kæmpede med stor Tapperhed og drev endog ved et Fremstød vore Skytter tilbage til Møllen; først da 5te Reservebataillon rykkede frem til Hjælp, opgav de Kampen, veg ind i Kolding By, og gennem den til Højderne Syd for Byen. I henved to Timer havde de, sammen med 1 Kompagni af 10de Bataillon, opholdt de Danskes Fremrykning.

Nørreport og Hospitalsporten var spærrede af Barikader, ved Nørreport var desuden anlagt en Forskansning; her vilde Fjenden paany sætte sig fast, men Major la Cour, der af en Deltager betegnes som Dagens Helt, gik med tre af sine Kompagnier saa rask frem, at baade Barikaderingen og Forskansningen blev taget i første Stormløb. Kampen bølgede saa videre gennem Laasbygade og Adelgade og gennem Haverne i den vestlige Bykant henimod Torvet. Stormen mod Hospitalsporten lykkedes derimod ikke, og vore to

Kompagnier der, et af 6te og et af 5te Reservebataillon, maatte gaa tilbage til deres forrige Stilling.

Under Gadekampen kom vore Afdelinger stærk i Uorden; ved Torvet modtages de af Salver fra Stads-hauptmand Borchs og Købmand Frederiksens Huse, og samtidig bryder to friske Kompagnier frem imod dem. Dette Modangreb driver vore Folk igen tilbage, atter gaar det gennem Laasbygade mod Nørreport; der ydes haardnakket Modstand, men Fjenden kan ikke standses. Vejledede af Byens Borgere slipper en Del af vore Folk ned til Slotssøen, de fleste trænges til Byens Udkant og optages der af andre Afdelinger.

Major la Cour maatte nu bede om Hjælp, og General Moltke sendte Major Krabbe frem med 3 Kompagnier af 9de Bataillon, det fjerde blev ved Kanonerne.

Den slesvig-holstenske Brigadechef, Oberst Zastrow, havde imidlertid endnu 3 Kompagnier af den 10de Bataillon staaende paa Torvet, et af dem fik Befaling til at besætte de nordlige Adgange (altsaa Adelgade og Slotsgade), et andet den sydøstlige Del af Byen, den langs Kolding Enge løbende Vej tilligemed Toldhuset (lige Syd for Sønderbro) og forsvare dette haardnakket, indtil sidste Mand af de tilbagegaaende Tropper var komne over Aaen. Det sidste Kompagni stod i Reserve paa Torvet.

Samtidig med, at denne Ordning blev truffet, gik Major Krabbe frem til Storm trods heftig Ild fra de fjendtlige Kanoner Syd for Byen. Resterne af Barikaden ved Porten blev ryddet, og sammen med spredte Afdelinger af 5te og 6te Reservebataillon kastede han paany Fjenden tilbage gennem Byen. En Deltager fortæller saaledes herom: Vi fik altsaa Ordre til at storme Nørreport anden Gang. Vi styrtede ned ad Bakken. Kuglerne haglede om os, men i faa Øjeblikke

var Porten naaet, Resten af de derværende Insurgenter overgav sig, og vi rykkede gennem Laasbygade til Torvet uden at lade os standse af Granatilden.

Lidt anderledes lyder den tyske Beretning: »Da Major Hacke (Commandeuren for den 9de Insurgent-bataillon) med sine Folk kom igennem den Gade, hvor Borgmesteren boer, faldt der pludselig nogle Skud fra Taget af Herredsfogdens Hus, og snart efter aabnedes der en levende Ild fra de fleste omliggende Huse, ikke blot af Byens Borgere, ogsaa af Soldater, som kendt med Lokaliteterne og ført af Indbyggerne fra Nordtorvet (vel sagtens Kirkepladsen), gennem Baghuse og Gaarde havde sneget sig frem til Sydtorvet. Dette pludselige Overfald bragte en øjeblikkelig Uorden i 9de Bataillon; mange Musketterer fyrede uden Officerernes Ordre mod Tagene og flygtede saa hurtigt mod Sønderbro, at de rev de paa Torvet staaende Kompagnier af 10de med sig; de to Batailloner blev saaledes blandet mellem hinanden, at Ordenen først senere kunde genoprettes.«

Hos de Danske var Sammenblandingen ikke stort ringere. »Ved Enden af Østergade standsede vi«, fortæller den tidligere nævnte Deltager, »da Kuglerne fra de fjendtlige Batterier umuliggjorde videre Fremtrængen. Tre Gange rykkede vi frem til Jens Peter Wisings Hus paa Hjørnet af Søndergade, men her gjorde de fleste omkring og trængte igen tilbage. Gaden fra Østergade til Rendebanen (Helligkorsgade) var opfyldt af en Masse Soldater af vore, som et Par Gange var ved at blive til et Chaos, især da Major Schindel var falden, men Officeren bragte strax Orden tilveje, og Hornblæseren blæste uafbrudt »Holdt« og derefter »Avancér«.

I Virkeligheden var Faren for, at en større Del af

Insurgenterne skulde blive afskaaren i Kolding, stor, efter at deres 9de og 10de Bataillon saa hovedkulds havde opgivet Kampen; som vi nu skal se, var nemlig de mod Schleppegrells Brigade kæmpende Jægerafdelinger endnu ikke naaet tilbage.

Hjørnet af Helligkorsgade og Søndergade, set fra Rendebanen ca. 1867.

Østligst ved Snoghøj Vejen stod Hauptmann v. Schøning paa Forpost ved Dyrehavegaard med 1ste Kompagni af 1ste slesvigholstenske Jægerkorps med dets 3die Kompagni under Hauptmann v. Sandrart til Understøttelse ved Grandjeans Gaard og ved Slotsmøllen. Til højre for Skovmøllen stod en Feltvagt, som vogtede Egnen fra Havnen til Sænkingen fra Skovmøllen mod Bramdrup. Den næste Feltvagt stod Nord for Dyrehavegaard og holdt Forbindelse med Feltvagten paa Vejle Vejen. Rytterposter var skudt 5—600 Alen frem foran Vedetterne paa Snoghøj Vejen.

Ved 6 Tiden om Morgenen hørte Vagterne først Gevær- og snart efter Kanonskud fra Egnen ved Seest;

en Timestid senere faldt Skud paa Vejle Vejen, samtidig kom Rytterposterne paa Snoghøj Vejen tilbage og meldte, at Danskerne rykkede frem med 4 til 5 Batailloner foruden Artilleri og Rytteri. Det var, som vi vide, Schleppegrells Brigade, der rykkede frem. Da dens Rytterpatrouiller naaede Pedersbjerggaard, saas enkelte fjendtlige Dragoner, som strax veg, snart efter iagttoges en Vedetlinie paa Bakkekammen Nord for Kalkovnen og ved Dyrehavegaard Skov. Vort forreste Jægerkompagni udviklede sig i Kæde og gik frem, fulgt af et andet bag hver Fløj.

Slesvigholstenerne besatte strax Skansen paa Snoghøj Vejen med 2 Jægerdelinger, Feltvagten ved Skovmøllen gik efter en kort Kamp tilbage; vore Jægere ryddede hurtigt en paa Vejen udfør Kalkovnen anbragt Spærring og fulgte efter den vigende Fjende. Feltvagten ved Dyrehavegaard gik samtidig tilbage.

Slesvigholstenerne havde opkastet to Fodfolksskanser, hver til et Kompagni, paa det lille Højdeparti tæt Øst for Slotssøen, lige Nord for Snoghøj Vejen. Den ene laa tværs over Vejen til Dyrehavegaard og havde Front mod Nord, den anden laa Øst derfor, med Front mod Øst mod Snoghøj Vejen og en Flanke mod Nord; sidstnævnte besatte Kompagniet Schøning, medens Reservekompagniet Sandrart forsvarede den anden. Foran Skanserne strakte sig et blødt Engdrag, gennemskaaret af en bred Grøft, fra Slotssøen til Fjorden, saa det var vanskeligt at komme frem mod dem. Der kom derfor en Standsning i Fægtningen, da vore Jægere havde naaet den nordlige Rand af Engdraget. Kaptajn Raasløff kørte op med to Kanoner NØ for Slotsmøllen og aabnede Ilden mod Skanserne uden synderlig Virkning.

Det varede Schleppegrell for længe; han holdt selv

med sin Stab paa den høje Bakke Øst for Skovmøllen sammen med General Bülow; da derfor Klokken henad 9 5te Bataillon under Major Schindel naaede frem til Hvidsminde, fik den Befaling til at gaa frem til højre af Jægerne for at angribe Fjenden i Flanken, samtidig med at Jægerne gik frem mod Fronten og en halv Eskadron Husarer under Løjtnant Castenschiold, som holdt Øst for Kalkovnen, sprængte frem ad Snoghøj Vejen, red Skanserne forbi, drejede ind paa Marken og tog Fjenden i Ryggen.

Vore fynske Jægere havde imidlertid, efter Fjendens Sigende, »med megen Omsigt og Raskhed, benyttende hvert dækkende Hegn, arbejdet sig frem mod Skansen nærmest Vejen«. 5te Bataillon var ved at trænge frem Vest om Dyrehavegaard. Husarerne havde ved Major Helgesen faaet Befaling til at holde sig klar til Indhug, og Løjtnant Castenschiold førte dem derfor langsomt frem ad Vejen. Da han kom i Højde med Bakken, hvor Overkommandoen og Brigadens Stabe holdt, blev han ved kraftige Tilraab fra flere Officerer opfordret til at hugge ind strax. Herved lod han sig henrive til at kommandere March-March, skønt Tidspunktet endnu ikke var kommen. Pludselig saa de slesvigholstenske Jægere en Skare Husarer paa omtrent 40 Mand sprænge frem ad Vejen; Hauptmann Shøning lod sine Folk standse Ilden og gav saa Husarerne en Salve paa kort Afstand. Heste og Mennesker væltede sig mellem hverandre; 10 Døde, 19 Saarede og 3 Fanger foruden 39 Heste kostede det kække, men for tidlig udførte Indhug. Løjtnant Castenschiold selv fik Hesten skudt bort under sig og en Kugle i Kepien lige over Panden. Han rejste sig og tømte rolig Sadeltaskerne paa den faldne Hest, inden han gik tilbage langs Hegnet ned mod Fjorden.

»Skyd ikke paa den brillante Karl der«, raabte Hauptmann Schøning til Løjtnant Sarauw, som kommanderede Delingen. — Vore Jægere var imidlertid løbet frem saa hurtigt som muligt, men de kunde naturligvis ikke følge Husarerne; de naaede kun frem til den brede Grøft i Engdraget og kastede sig ned bag et Pilehegn. Raasløff var ogsaa gaaet noget frem med sine Kanoner, men ligemeget hjalp det. En halv Timestid gik hen, uden at vi vandt noget frem. Først da der blev hentet endnu 4 Kanoner frem, og 5te Bataillons omgaaende Bevægelse begyndte at virke, kom der Gang i Kampen. Afgørende blev det dog, at Brigaden Moltke nu var trængt ind i Kolding By, og at de slesvigholstenske Jægere saaledes fandt deres Tilbagegang truet. General Bonin befalede derfor, at Byen skulde rømmes. Jægerkompagnierne udførte denne Tilbagegang med Ro og Orden, skønt stærkt beskydt af vort Artilleri.

Vore Jægere og 5te Bataillon stormede nu rask frem, ligeledes under heftig Artilleriild fra Fjendens Kanoner Syd for Byen. Granaterne sprang over Hovedet paa Kolonnerne og Stumperne susede Folkene om Ørene. Hurtig lod Kaptajn Münnich sit Jægerkompagni formere Roder og kastede sig ned paa Dæmningens nordre Dossering ved Slotssøen. Her laa de godt dækkede, medens Granaterne enten slog ned i Vandet, eller fra Vejen fløj over Hovedet paa Folkene. Schleppegrell kom rolig ridende i Skridt over den granatbestrøgne Dæmning. Kaptajn Münnich sprang op og hilste paa ham. »Det lader til, at De har det varmt her«, sagde Generalen rolig. »Ja tilvisse, Hr. General«, lød Svaret, og Schleppegrell red langsomt videre ind i Kolding.

Major Schindel var imidlertid trængt ind i Byen

med 5te Bataillon; ved Slottet kom han i Forbindelse med Dele af 5te og 6te Reservebataillon; fra Klosterstræde blev de indtrængende stærkt beskudt af Mandskab fra det 2det slesvigholstenske Jægerkorps, som under Tilbagegangen var kommen slemt i Knibe, da 9de og 10de Insurgentbataillons Kompagnier saa hovedkulds opgav deres Stilling paa Torvet, en af Kompagnicheferne, Hauptmann v. Soden, blev fangen. Major Schindel fandt Heltedøden under denne Gadekamp. Oberst Zastrows Adjutant, Kaptajn Wrangel, havde en stor Del af Æren for, at dog de fleste Jægere slap tilbage. Han lod i al Hast et Stykke Mur støde ned, saa der dannedes en Adgang til Broen fra Skidenstræde. Hans Forsøg paa at standse den vigende Mængde var imidlertid forgæves; med stor Møje trængte han gennem den tætte Menneskestrøm frem til Gæstgiveriet ligeud for Søndergade, her blev han imidlertid trykket tæt op mod Muren. For at gøre et sidste Forsøg river han Trommestikkerne fra en tilfældigvis nær staaende Trommeslager, slaar Stormmarch og raaber Hurra. Den vigende Masse studser, de kække stemmer Hurraraabet, flere Trommeslagere gentager Signalet, de Vigende vende om og udfører — 9de Bataillon forrest — et kraftigt og virksomt Angreb, ved hvilket de trænger frem til Søndertorvet. I dette Øjeblik naar de første, over Engene kommende Jægere Sønderbro; de var frelst. — Den kække Hauptmann Wrangel fik senere Tilnavnet »Trommeslageren fra Kolding«.

Saaledes fortæller Slesvigholstenerne; men ogsaa vore Beretninger siger, at der blev gjort et kraftigt, offensivt Stød fra Rendebanen henimod Klostergade, altsaa ad Helligkorsgade, hvorved Fjenden satte sig fast særlig paa Hjørnet af Helligkorsgade og Østergade.

Major Krabbe sendte Bud til General Moltke om yderligere Hjælp, og den gamle General satte sig selv i Spidsen for Folkene for at føre dem frem over det af Fjendens Artilleri stærkt bestrøgne Rum. Kun 8de Bataillon blev tilbage paa Vejle Vejen, hele Resten af Brigaden Moltke var nu i Kolding.

Oberst Zastrow havde imidlertid faaet Ordre til helt at rømme Byen, han trak sine Afdelinger efterhaanden over Sønderbro, stærkt beskydt navnlig af 4 Kanoner under Kaptajn Salto, som var kørt op ved Slottet. Zastrow ordnede alle sine Batailloner bag Bakkerne, dækket af det slesvigholstenske Artilleri og den 1ste Brigade.

Oberst Zastrows 8 Kanoner havde grebet meget virksomt ind i Kampen; de 4 tog først Stilling tæt Syd for Vejen til Seest, nær det sydvestre Kirkegaards-hjørne; men da de danske Spidskugler naaede dem der, flyttede de tilbage, omtrent Midtvejs mellem Bellevue og Kirkegaarden; de fyrede mod vore Tropper paa Vejle Vejen og mod den vestlige Udkant af Byen. Det andet Halvbatteri stod først ca. 400 Alen Øst for Bellevue og skød mod Snoghøj Vejen, men da Afstanden var for stor, flyttede det over Vest for Bellevue ved Vejen til Damgaard. Da Befalingen kom til at skyde Byen i Brand, skød de to 12 Pds. Granatkanoner de tre Huse Vest for Sønderbro i Brand, medens de andre Kanoner med Kugler hindrede Slukningen.

Da Kolding By var helt rømmet af slesvigholstenske Tropper, havde General Bonin nemlig besluttet at lade den skyde i Brand. Kaptajn Seveloh var med 1ste Brigades Batteri kørt op tæt Øst for Vejen, lidt Syd for Bellevue; til ham henvendte General Bonin sig med de Ord: »Nu, min kære Seveloh, se nu De skyder lidt hurtigt med Deres Batteri! Efter hvad vore Folk siger, har Kolding Borgere fyret paa dem. Stik

mig nu Ild paa Byen.« — Der var saaledes to Batterier i Virksomhed, og der kom snart flere til. Klokken mellem 10—11 naaede to 12 Pds. Batterier fra Reservebrigaden frem til Bellevue. Det ene kørte op Vest for Vejen tæt Nord for Bellevue; med sine 6 Kuglekanoner tog det Kampen op med de 4 danske Kanoner ved Slottet, de 2 Granatkanoner sendte Granater og Brandgranater ud over Byen. Det andet 12 Pds. Batteri virkede Øst for Vejen, dels mod nogle Kanonbaade, som viste sig paa Fjorden, men hovedsagelig mod Byen. Granater og Brandgranater regnede saaledes ned over Kolding, og Luerne slog op fra alle Kanter.

De slesvigholstenske Kanoner førte snart næsten ene Ordet, vel fik vi otte Kanoner samlet ved Slottet, men det var kun 6 Pds., de formaaede ikke at naa de svære fjendtlige 12 Pundigere og maatte give tabt. General Bülow holdt stadig paa Bakken Øst for Skovmøllen og haabede paa, at General Rye skulde komme frem over Seest og trænge Fjenden tilbage. General Moltke lod alle sine Afdelinger, paa 9de Bataillon nær, gaa tilbage Nord for Byen og ordne sig der. General Schleppegrell samlede 3 Kompagnier af 5te Bataillon paa Torvet, hvor han selv holdt, og gav Helgesen Befalingen over den. 3die Jægerkorps var i Byen, 1ste Forstærkningsbataillon paa den lille Høj, hvor Insurgentskanterne laa.

Løjtnant Brummer af Ingeniørerne arbejdede energisk, men uden Held, paa at slukke den trindt om udbrydende Ild, alt i Byen var Forvirring, det var umuligt at faa Brandfolkene samlet.

Saaledes stod Sagerne, da Ryes Melding kom, at han ikke alene ikke kunde vinde længere frem, men end ikke hævede sin Stilling uden Hjælp. Dermed var

alt Haab om at drive Slesvigholstenerne længere tilbage opgivet, og General Bülow bestemte sig til at afbryde Slaget og gaa tilbage. General Moltke fik Befaling til at sende 2 Batailloner til Hjælp for Rye og samle det øvrige af sin Brigade Nord for Byen. Schleppegrell skulde endnu holde Byen besat, for at hindre Fjenden i at trænge derind.

3die Jægerkorps fik Æren af at skulle være sidst i Kolding. Kaptajn Münnich, som stadig laa med sit Kompagni bag Dæmningen ved Slotsmøllen, fik Ordre til at forsvare Sønderbro. Kompagniet blev ordnet i Kolonne. Rask gik det ned ad Klostergade, hvor Granaterne bragede, medens Kuglerne slog gennem Murene, saa Tag- og Mursten regnede ned over Jægerne. I Løb naaede de Gadens søndre Ende, hvor de pustede ud bag et stort Hus; saa gik det videre gennem Helligkors- og Søndergade til Sønderbro. 1ste Deling besatte Hjørnehuset (Købmand Müllers Gaard) Øst for Broen; 2den Deling Tømmerpladsen; Utzons Farvergaard Vest for Broen stod i lys Lue og kunde derfor ikke besættes. Broen blev barikaderet, men Fjendens Kanonkugler splittede Barikaden.

General Bonin var som alt nævnt redet til Seest for at være nærmere sin venstre Fløj; han saa, hvorledes de danske Kolonner efterhaanden trak Nord ud af Byen, og gav derfor Oberst S. Paul Befaling til at besætte den med 3die Jægerkorps og 4de Bataillon. I tre Stormkolonner lod Obersten sine Folk gaa frem mod Sønderbro, som de naaede omtrent samtidig med, at vore Jægere havde faaet Befaling til at gaa tilbage.

Ordren lød paa, at Kompagniet Münnich gennem Købmand Borchs Gaard skulde gaa tilbage til Torvet. Løjtnant Freiesleben blev efterladt med en halv Deling for at opholde Fjenden, som trængte stærkt paa,

og dette lykkedes ogsaa, saaledes at Ingeniørerne fik Tid at spærre Broen. Da Kompagniet naaede Torvet, lukkede det Barrieren ved Raadhuset og trak sig op til Staldgaarden sammen med et Kompagni af 1ste Forstærkningsbataillon, som havde optaget Jægerne. Saalangt var det gaaet nogenlunde godt; men nu kneb det. Slesvigholstenerne trængte stærkt paa; de tre i den østlige Bydel værende Jægerkompagnier var uden Kamp kommen ud af Byen, men Fjenden var fulgt efter og havde besat Udgangen ved Dæmningen. Ingeniørerne og de ved Slottet værende to Kompagnier var saaledes afskaaret. Kaptajn Baland, som førte Forstærkningskompagniet, fortalte Kaptajn Münnich, at de vist var afskaaret, for han hørte Skydning i deres Ryg. Major Coch, Jægerkorpsets Chef, besluttede derfor at komme bort hurtigst muligt. • Det ene Halvkompagni under Münnich selv gik foran, Nord om Staldgaarden langs den Stald, som vender mod Slotssøen. Vore Skytter hinsides Slotssøen tog dem for Fjender og skød livligt paa dem. Da Münnich var kommen forbi Staldgaarden, saa han, han var afskaaret; Vejen, Toldporten og de mellem Søen og Havnen liggende Huse var besat af Fjenden, som imidlertid var i livlig Kamp med vore tre andre Jægerkompagnier og ikke anede, der endnu var danske Soldater i Byen. Heraf benyttede Münnich sig rask og dristigt. Han ordnede sine Folk i Kolonne, greb Fanen og foer selv forrest under rungende Hurra ind paa Fjenden, som overrasket spredte sig til alle Sider og gav Plads for hele Jægerkompagniet. Kaptajnen lod sine Folk besætte Toldporten og fortsatte herfra Kampen, indtil han Kl. 3 om Eftermiddagen fik Ordre til at gaa tilbage og forene sig med Korpsets tre andre Kompagnier.

Endnu stod dog paa Slotsbanken Kanonerne og

Kompagniet Baland; en af Bülow's Adjutanter havde bragt Ordre til hurtig Tilbagegang, men det var lettere sagt end gjort. Ad den Vej, Kompagniet Münnich var sluppet ud, lod det sig ikke gøre; Hestene vilde blive nedskudt, inden man naaede ret langt. Der var intet andet for end at forsøge at komme ud ad Vejle Vejen. Afsted raslede Kanonerne, ned over Torvet og ad Adelgade og Laasbygade; Balands Infanterister holdt de fjendtlige Skytter fra Livet. Barriereporten ved Gadens Ende maatte ryddes, og i Galop gik det op ad Bakken Nord for Byen; over Bramdrup og Hvidsminde naaede Batteriet atter Brigaden.

Kl. 3 om Eftermiddagen var Kampen i Kolding endt, samtidig med at Ryes sidste Afdelinger forlod Harte Kirke. Slesvigholstenerne var atter Herre i den brændende, ilde medtagne By. Vore Kolonner gik efter den givne Ordre til de tidligere Kvarterer, men vogtede sig ikke for, at Fjenden fik Lejlighed til at opsnappe en Feltvagt.

Hele vort Tab paa denne lidet glædelige Dag var 8 Officerer, 7 Underofficerer og 136 Menige døde; 20 Officerer, 17 Underofficerer og 337 Menige saarede. 1 Officer og 127 Menige fangne.

De faldne Officerer var: Major Schindel, Kaptajn Bonnichsen samt Løjtnanterne Høyer, Meinche, Holbek, Füssel, Thrane og Mammen (norsk).

Slesvigholstenerne mistede 2 Officerer og 50 Underofficerer og Menige døde; 12 Officerer og 253 Underofficerer og Menige saarede og 2 Officerer og 87 Underofficerer og Menige fangne. De slap saaledes ikke saa lidt billigere end vi.

Der havde været kæmpet med største Tapperhed paa begge Sider. Hos os var det særlig Majorerne Wilster, la Cour og Schindel, Kaptajnerne Münnich og Caroe og Løjtnant Castenschiold for sit djærve Indhug, som fortjener at nævnes.

Ved 3 Tiden om Eftermiddagen var Kampen endt. Slesvigholstenerne var atter Herrer i Kolding; trindt om rasede Ilden endnu, navnlig paa Rendebanen og i Søndergade slog Luerne op hele den følgende Nat.

I Brev fra Kolding af 2den Juni nævnes de brændte Gaarde, nemlig Købmand H. P. Hansens og Møller Langes, Vognmændene H. Daugaards og N. Andersens paa Rendebanen; i Søndergade 3: Farver Utzons, Købmand Warmings og Slagter Pressels; i Østergade 1: Madam Krampes (i sin Tid Kasper Markdaners); Slotsmøllen havde Fjenden alt tidligere stukken i Brand. Desuden brændte Købmand J. Aagaards Stald og Lade og noget af Pakhuset og nogle Baghuse trindt om i Byen. Da Kampen begyndte, tyede de fleste Familier ned i Kælderne, men da Bygningerne trindt om kom i Brand, strømmede de fleste greben af en panisk Skræk ud af Byen, forladende Hus og Hjem for at bjerge Livet.¹⁾

Da Insurgenterne efter Kampens Ophør skulde indkvarteres, stod derfor mange Boliger tomme; dette gav naturligvis Anledning til mange Uordener, stundom til Ran og Tyveri. Desuden blev det paastaaet, rigtignok med Urette, at Borgerne havde taget Del i Gadekampen; General Bonin havde selv udtalt denne Beskyldning, da han gav Ordre til at skyde Byen i Brand. Købmand J. Aagaard og Handelsbetjent Grandjean blev ført bunden til Haderslev og først løsladt den følgende 7de Maj. General Bonin selv tog ind i »Scandinavien«, hvor Rye kort forinden havde boet, og sad der hyggeligt om Eftermiddagen ud til Gaden med en Flaske Vin.

¹⁾ Brevet i Uddrag efter Fyhn: Kolding 1848—60.

VETERANEN FORTÆLLER.

Gengivet ved Sognepræst M. RING, Taps.

1848 bløw a indkald' aa kom te aa ligg' i Nyborre, aa saa kom vi over aa bløw indsat melle di gammel ve 6. Bataljon; den laa nere i Jylland. — Dæ va lidt Slav ved Bov og Flensborre, men dæ va it no't vider løs mer, dæ va faa lidt Danskre og faa møj Tyskre; den Vinter lo a i »Riv« (Ribe), dæ va Vaabenstilstand te 1ste April. — Saa kom vi ud igen aa kom derop te Kolding, aa laa aa roded' om novet her; vi va jo dæop en bitte Tur mæ æ Vestervej ætter Røde Kro te'n, men dær va æ Preussere, aa saa rykked' vi tilbaag' te Kolding; dæ kom vi saa i Slav den 23. April; jen Dieling ve Kolding aa jen ve Ejstrup aa Gjelballe, men vi bløw slaa'n tilbaag'.

I Riv' haad vi et'grov godt, vi vaa lidt mer æstimeret saa'n et Stej, faa di haad' aalle hat Militær; vi fik ejsen en simpel Lønning, 3 Rigsbank-Skilling o æ Dav aa saa vo Brø, aa saa sku' di' gi' os Mid-dagsspis, det bløw betal' fra æ Bataljon, men saa flyd' vi vo Brø ind, aa saa fik vi æ hiel Spies, — da haad' vi'et godt. —

Di va saa gu'e ve vos aa skænkt' vos og beværted' vos godt den Maa'n (Morgen), vi sku drav astej; jen had' faa'n faa møj, men de va ejsen en døgte' Soldat, aa saa bad han Kaptajnen om, at han it maat' kom' te aa kyer (køre) med æ Bagasevovn (Bagage-

vognen); saa fik han det Svar: »Ka' Du it' føl' mæ, ka' Du bliv' æ bagetter«; saa jasked' han ved aa kom mæ aa svoer, at Kaptajnen sku' nok bliv' æ bag, han sku' nok bliv' æfor. Saa kom vi te Skanderup aa bløv indkvaatired, aa saa var 'et nær ve' mi' Hjem, saa gik a te Kaptajnen, om' a maat' it' go hjem. »Du ka' gaa te Helvede«, sa' han, saa fik a ingen anden Svar; saa gik a te mi Kommandierskæasant, saa sa a te ham: A spor' Kaptajnen, om a maat' gaa te min Hjemmen, aa han svaar': »Du ka' gaa te Helvede« — ka' a gaa paa det? Di tov' ku' nu aaller forliges, og da han had' hør' det, saa ga' han mæ Lov.

Saa gik a jo hjem og lo hjem om æ Nat; mi Søster blev vakt, faa a sku' tidlig op. Lav a kom te Skanderup, saa va' di rejst væk; a spurt' aa kom omsier o æ Spor; di lo hen ved Vamdrup Kirk' — saa gik a jo bagom, saa a ku' hytt' mæ for æ Kaptajn, aa mæld' mæ te æ Kommandierskæasant, faa han had' jo talt vos op, men over de te han vidst', te a va hjem, had' han jo it talt te æ Kaptajn. — Han va' jo saa'n saa rasendes, han drak imel', saa va' han it aa kom astej mæ, — han hid Bonnesen, vi kom jo saa si'n i Slav dæ ve Gjelballe, dæ faal' han jo saa¹⁾. — Han faal' føst, ham den annen, saa de kom te aa passe, te han sku' bliv' æfor. Kaptajnen kom tæ Frederits aa dø tre Dav ætter; de va hans Mening, te han sku' nok fald' i Felten; de slov' sammel faa ham; hans Bror faald' ved Dybbøl den 23. April,²⁾ aa hans Søster drovned ovre o Als, hun had' en Præjst, der maat' rejs' fra Als, — han va' dansk. —

¹⁾ Kaptajn Rasmus Bonnichsen faldt ved Kolding den ²³/₄ 49. — ²⁾ Kaptajn Bonche Bonnichsen af 10de Batail. faldt ved Slesvig ²³/₄ 48.

Saa rejst vi ner a Jylland; vi had' en Fægtning ved Dons Mølle og Blaakjer Skov; dæ va en Soldaat, han had' et bitte Ku'n Hus dæ ved Dons Mølle, de' brænd', aa hans Kuen aa Baan flygted' over Marken; han bløv' hiel' rasend'; men dæ va it faa ham aa gjør'; di va jo væk.

Si'n kom vi te Vejle aa laa aa roded' omkring dær, og de' kom te Slav den 9. Maj, en Mærkensdav i Vejle; vi kom fra Haraldskjær, Folk va' kommen te Mærken, men di maat' øver Tværmarker, aa vi kom it ind ad æ Bøj, faa di vil skone en; dær nor-den Vejle æ non' glaven (jævn) Enge, aa saa kom dær en Skov, og dær bløv vi satt' an, aa vi kund' hold' dem dær; men si'n maat' vi jo træk' vos tilbaag', vi va jo faa lidt.

Si'n kom vi æ hiel Vej øver Skanderborre aa Aarhus te Mols, aa kom saa til Søs te Bogense te Fyn, og nu troved' vi jo, vi sku' bliv' dær, men de slav fejl. Vi marsired' ud om æ Ettermiddav ætter Frederits te'n om Natten den 5. Saa bombardired' di saa møj grov derind den Dav; vi kom ud aa læg' i æ Vold' om Avtnen Kl. 10, saa kom æ Kaptajn, vi sku' træd' an; da had' han fa'n Ordre, aa nær han rovt': Træd an, saa sku' vi ud, aa ingen maat' vige, vi sku' go' igemmel, hva' de saa kosted'.

Vi kom jo saa ud; de va' Kl. 1; vi kom ud imod de store Blokhus, — dæ va' Trælleskansen — saa va' vi 2 Bataljoner, vi stormed' i 3 Geledder, vi kom ind under'et; vi sku' ha' omspænd' et, — men dæ kom 7. Bataljon aa svinged' faa kort om, aa saa kom di ind imell' vos, saa va' dæ' ingen Orden, saa kund' vi it' udret' nove, saa drov vi tilbaag'.

A kom jævn te aa sto under æ Blokhus, aa di kund' et gør' mæ nov Skaad' dæ, men saa skuld' a

tilbaag', aa dæ kom vo Kaptajn aa 40 Mand aa rend' osse tilbaag'. Men saa sku' vi jo gaa paa igen; de' va' en Kuglregn, vi kund' ingen Ting se, saa fald' Kaptajnen¹⁾ lige æfor ve mæ og fik æ Laar skudt i Støk; han bad, om vi vil it bær' ham lidt tilbaag', og de' gjor' vi; vi lo' ham o æ Gevær aa saa jen ve æ Hu'd aa jen ve æ Bi'n; vi slevt' jo a mæ ham; men saa kom æ Stab ud, saa kom General Rye farend', hvem de' va'? Ja, de' va' jo den og den Kaptajn; han befal' vos saa, at vi sku' lig' ham ned og søg vo Deling; det gjord' vi saa, aa saa bløv' Markussens Batteri kørt' ind ibag' vos; den ku' skyd' det hele i Mas, saa stormed' vi jo igen, aa saa kund' vi jo ha' dem. — Dær lo saa manne Arm' og Bien, 5 va' levend' derud' inu, det haad' væ'n grov besat. Dæ vaa faalen 3 af vo Kompagni's Officerer; saa slov vi jo løs ætter dem; no'n slov ind ætter Vejle Strand, di bløv jo ta'n te Fang'; vi bløv saa ve lig' te Kl. 11, saa fik vi Hvil, saa va' det hiel over de' Gang.

Saa bløv vi kaald' ind tæ Frederits, ind ad æ Vold', aa saa lo vi derude i æ Volde i 3 Døgn, dæ va' jo bløvn Vobenstilstand, aa dæ va' Kavallari ud aa pass', at æ Preussere drog den ræt' Vej hjem, — aa saa va' det ovr' de Aar. —

I Frederits lo vi saa i 1850 fra den Ti', ja vi va' o Fyn i 3 Uger, men ejzen lo vi dær, te vi rejst' Sonden o; vi rejst' vist ud den 15. Juli. — Vi lo i Barakker om æ Vinter ud' ve Kongens Port, men senere i Telte, faa æ Barakker sku' væ' Lazareth, — naa, men saa drov vi a den 15. Juli øver æ Feldt (Christiansfeld), Ha'slev (Haderslev), Offenro (Aabenraa) til Flensborre; dæ lo vi 3 Dav, — saa kom vi i Slav, de vor den 24.—25. Juli; vi lo o en Kær'gaard (Kirke-

¹⁾ Kaptajn Johan Christoffer Schwartz faldt ved Fredericia 6/; 49.

gaard) den 23. om æ Nat; der va' en O (Aa), vi sku' slaa Bro øver; a töt, di kaal' en Saalbro (Solbro, hvor Helligbæk falder i Trene); den 24. va' dær en Kaptajn Ahlefeldt ved 4. Komp. — en Greve va' han, han had' hans egen' Hæist, han red om Aftnen langs med æ O for at si, om vi kund' komme igemmel — vi maat' jo igemmel, no'n plumped' i ætter æ Armhuller, men gemmel kom vi, de' gik i Kæde, sluttet kund' vi et', faa di skød' vos ned, di had' et Batteri dær; naa vi kom jo op de flest' a vos', aa vi sku' udenom dem, aa dæ va' et jo saa, at Schleppegrell kom ætter a skyd' i æ Trætop, saa faal' æ Stumper aa Kram nen', aa saa maat' de rykke; saa skuld' vi ha' omgaa'n dem, men de' gik it', saa bløv der blæst Ret'rer, aa vi vild' it, men vi maat' jo; dæ va' en Odonnans om, at vi sku' go' frem, men æ Hæst styr-ted; de va' en Regn og Blæst, saa de' bløv forsild'; men vi behold' æ Valplads.

Saa o 3. Dav skuld' vi afsøg æ Terræn aa saml' dem op, hvo' di lo, aa de va' vos en grov Tur; vaad' va' vi og vaad' bløv vi aa gik aa klasked i de' lang' Korn; saa kom vi tæ Husby Væisten for Slesvig ve' æ Mos'; vi hint' æ Vand ind i Slesvig Bøj, faa dæ va it' Vand derud'.

Dæ lo vi vist en 4—5 Dav, saa sku' vi ætter Husum te'n; vi kom saa te Husum, udenfor va' en Stopmølle, dæ gik o en Avsel (Aksel), de va' om Avtensti; saa bløv der skikket' Boj (Bud), om di vild' rømm' æ Bøj, aa dæ bløv sat' et Par Kanoner op, — saa drov' di a; de va' mest Civile aa no'n Militær; saa kom vi derind om Maa'nen (Morgen) lig' i æ Dagbræk, saa had' di skoddet te for æ Vinder (Vinduer), faa de va en grov tysk Bøj. Di fik Ordre te, di sku' gi' vos Middagsspis, aa de sku' sid' te Bords mæ vos.

Saa sku' vi bagetter indtæje Frederiksstad, men dær va' vi kun Reserve te, saa vi kom slet it' for; dem der va' for, di tov'en. Saa kom vi ud te Ejderen aa ligge; de va' en Tur, da va' aalting rolle, vi laa omkring ve Frederiksstad. Dær æ en Dige ved Ejderen, vi lo Norden for en, di ande Sonden for — di arbejded' om æ Nat aa la' Batteri an, di vil jo ta' Frederiksstad igen, for at komme i æ Flank' a vos; saa kom vi to Kompagnier længer Østen o til en Bøj, der hidder Hollingsted; di andre tov bløv dær i Frederiksstad og de' va' stræng'; det bløv ved i 8 Dav', aa di skuld' kom' a den Spids, Ejderen gaar ind mæ mod Frederiksstad; di blev' jo ved, men ta'n kund' di it'; men omsi'r maat' di jo hør' op; di putted' Tornystre i æ Huller, nær dæ gik Hul; de svupped' i dem, men di kund' it skyd' igemmel, ja — han va' en grov Kaal — den Helgesen.

De va' jo saa de' sidst, saa sloves vi it mer; ja dæ va' jo no'n smaa Fægtninger, mæn de' va' da it no't vidre; de' va' jo imel' dær bløv jen skodt; saa va' dæ en Mølle, den Bøj hedt' Bønger¹⁾); om Maa'nen, naar vi tov' vo Davstilling, saa vild' vi jo ha', te di sku' gi vos Kaffe, men dær var 3 Jægre, di fik Kaffe, dær had' di fyld' dier Kopper med Rotkrudt, og di styrted' lig' mæ det samme, aa di va' død lig' med jet; saa tov di æ Møller, han maat' mæ te København aa maat' sid', aa hun jamred' og spur', om han bløv skodt; vi laa dær i 21 Uger aa va o æ Bien hvær Dav saa nær som 11 Dav; vi lo' i no'n Jordhytter, di va' som en Svinesti, saa sku' vi jo ha' no'n Barakker bygt', men saa bløv dær Fred; de' var i 51. Saa kom vi til aa lig' i en Flæk, der hiedder Swarpsted,²⁾ aa dæfra marsired vi te Flensborre,

¹⁾ Bünge. — ²⁾ Svabsted.

aa dæ kom vi saa til Søs til Korsør; aa dæfra masired vi til Roskilde; di 4 Mil va' dæ bløven anlagt Jærnbane, aa med dem kom vi te København; vi kom a' i Valby, aa dæ' kom æ Kong aa æ Ministre aa tov mod vos; Husarer red forud, saa Musik og saa vi. Vi kom ind i et stu'r Ridhus, aa dæ fik vi saa Spis', — vi ha væl va'n en 1200 Mand i den Følles, — aa dær va' jo fin, — dær va' jo Staas, vi had' æ Bajonætter fuld' af Krans', da vi marsired' ind i æ Bøj. Det va' en stor Hus med et stu'r Bord i æ Midt', dær sad æ Kong', og dæ va' Musik o en Altan ve' den jen' End'; saa hold' di Taler, føst æ Kong' aa saa æ Officerer; aa dæ va' Vin aa Brændvin, fin' Kager, aa hva' vi vild' ha'; de' va' fin Kram.

Da vi va' færre' (færdige), lukt' æ Kong æ Port op aa stilled' sæ ve' æ Dørstolp, vi sku' hils' o ham; no'n had' fa'n lovli' møj, aa de stak' jo lig' o' ham aa bust' ham; den Kaptajn, dæ' had' fa'n si Loer knust, stod dæ' osse, han vild' hils' o' vos.

Saa bløv vi indkvaatired' i æ Bøj aa lo' dær no'n Dav, aa saa bløv vi permittered', aa saa kom vi hjem, aa de va' vi godt tilfred' mæ. —

(Fortalt af *Niels Schmidt* fra Tapsøre (82 Aar gl.) (Nr. 98, 3. Komp. 6. Bataillon).

PROVST JACOB HOLM I HØJEN.

Ved JOHN M. MØLLER.

PROVST JACOB HOLM hørte vel ikke til vor Kirkes store Mænd, hverken som Præst eller som Provst udmærkede han sig særlig; men han kom til at opleve noget ret ejendommeligt; der kan derfor nok være Grund til her — nærmest efter Breve og andre utrykte Kilder i Landsarkivet i Viborg — at opfriske Mindet om ham og hans Gjenvordigheder.

Jacob Wolrathsen Holm, som Wiberg*) kalder ham, fødtes i Odense den 25. April 1740. Hans Fader, Wolrath Holm, var Borgmester i nævnte By, hans Moder Cathrine Marie Holmsted. Allerede fra Barn af var han af Forældrene bestemt til at blive Præst. Efter at have nydt privat Undervisning blev han i Aaret 1756 optaget i Odense Skoles 5te Klasse, og i Aaret 1759 blev han Student. Det følgende Aar tog han i Maj Maaned Filosofikum med Karakteren laudabilis. Derefter studerede han som Alumnus paa Walkendorfs Kollegium med Lyst og Kraft Teologi. 1763 tog han teologisk Eksamen med Karakteren haud. illaud., og i Aaret 1765 drog han tilbage til Odense for at vente paa en Lejlighed til at blive Præst. I Begyndelsen af det følgende Aar døde hans Fader. Denne

*) Præstehist. I, 738.

kaldes paa et Epitafium i Vor Frue Kirke i Odense »første Stifter og Eyer af Aaelycke-Gaard«, og det hedder endvidere om ham: »Tre Sønner to Døttre velsigne hans Navn som høster af Gaarden nu Frugter og Gavn«*). Jacob Holm kom nok saaledes til Penge, og han kunde da let blive Kirkeejer og — Præst! Den 7. Maj 1767 fik han af Justitsraad, Amtsforvalter Saxesen Brev paa at blive Sognepræst til Højen og Jerlev efter den daværende Sognepræst, Provst Storms Afgang, og dette Kaldsbrev blev kgl. konfirmeret 25. Marts 1768. I et Brev af 5. Juni s. A. giver Holm først Biskoppen i Ribe Meddelelse herom, og derefter anmelder han, at han efter sine Venners Raad og Samtykke har tilforhandlet sig Højen og Jerlev Kirker af nævnte Saxesen, som 30. Juni 1767 havde givet ham Skjøde derpaa. I samme Brev fortæller Holm, at Provst Storm var syg, men at han forgjæves havde tilbudt at hjælpe ham. I et andet Brev fra Holm til Biskoppen af 10/7 1768 meddeles, at der ved Højen og Jerlev Kirker findes nogle Mangler, som han vil afhjælpe, og det hedder: »da ieg besaae Jerlev-Kirkes tilstand, gjorde det mig meget ondt, da det siintes, som taarnet ved den eene side var beskadiget af onde Mennesker. Gud ved det best, i hvad hensigt og hvordan er tilgaaet, som ieg maae overlade til ham«. Holm fortæller endvidere, at endskjønt han meget høflig og kjærlig skriftlig havde bedt Provst Storm meddele ham, om der resterede noget, som skulde erlægges af Kirkerne, saa fik han kun den Underretning, at derom ved sidste Landemode var givet Meddelelse til Biskoppen, hvorfor Holm bad denne om Oplysning i saa Henseende. Desuden skrev Holm, at hans Tilbud om at hjælpe Provsten ved Embedets Besørgelse ikke var blevet modtaget;

*) H. Rasmussen, Vor Frue Kirke, S. 21 f.

det var derimod blevet ham berettet, at Provsten vilde søge om en personel Kapellan. Om dette forholdt sig saaledes, vidste Holm ikke, men han satte sin Forhaabning til Biskoppens Retsindighed, »at mig icke i dette Fald skeer noget for nær, men at alting gaaer lige frem«. Provst Storm, som aabenbart ikke vilde indlade sig mere end højst nødvendigt med den Efterfølger, som Justitsraad Saxesen havde skaffet ham paa Halsen, levede dog ikke ret længe; i et Brev, som Holm 17. Juli 1768 skrev fra Odense til Biskoppen i Ribe, hedder det: »Hr. Provst Storms Visitatz-Penge tænker ieg at kand liquidere med den gode Mand udi de Penge, som Hand aarlig skal betale til mig som Kirke-Eyer«...; men da var »den gode Mand« allerede død; han døde nemlig den 14. Juli 1768, næsten 66 Aar gl.

Den 7. Septbr. 1768 blev Holm ordineret i Ribe af Biskop Bloch, og i en ung Alder kom han saaledes i Besiddelse af et godt Embede. Snart efter giftede han sig med Anna Scholastica Pagh, en Datter af Kjøbmand i Fredericia Mads Nielsen Pagh og Anna Christine Pedersdatter. Hun, som døde i Højen den 22. Septbr. 1780, 30 Aar gl., fødte ham 1770 en Datter, som blev døbt 25. Novbr. s. A. og kaldet Cathrine Kirstine Holm. Denne Datter ægtede den 2. Juli 1790 Hr. P. F. Mohr, som da var Præst i Vorbasse. Hr. Holm ægtede 2den Gang i Fredericia Michaelis Kirke den 15. Juni 1781 Marie Elisabeth Diechmann, en Datter af Cancelliraad, Proviantforvalter Andreas Diechmann og Johanne Thomsen. Med denne Hustru, som døde den 23. Septbr. 1799, 39 Aar gl., fik Hr. Holm to Døtre: Anna Scholastica, døbt $\frac{30}{8}$ 1782, og Johanne, døbt $\frac{25}{8}$ 1783; den første overlevede Forældrene, den sidste blev begravet $\frac{23}{1}$ 1784, 22 Uger gl.

Provst over Jerlev og Slaugs Herreder var 1768—1774 Hr. K. N. Storm i Egtved, 1774—1784 Hr. Christopher Sølling i Grindsted; men saa blev Hr. Holm i Højen Provst over de nævnte Herreder. 7de Sønd. efter Trinit. 1785 indsatte han Hr. Treu som Præst i Vorbasse—Grene og kaldes af denne i Kirkebogen »Denne min gamle Elskværdige Ven, som gratis arbejdede og rejste for min Skyld«, idet Hr. Treu tilføjede: »thi her [i Vorbasse] er ikke en Drue for mig selv til Vederkvægelse end sige for andre«. 5 Aar senere blev saa Provst Holms Datter Præstekone i det »drueløse« Vorbasse, hvor hendes Eftermæle ikke blev særlig godt; men hendes Fader vedblev da heller ikke at faa et saa godt Skudsmaal som det, Hr. Treu gav ham.

I Aaret 1794 skrev Provst Holm til Biskoppen, at han snart personlig vilde bringe denne en skriftlig Frasigelse af Provsteembedet, da han var en svagelig Mand, som en Dag havde Helbredet, en anden Dag var syg. Han vedblev dog alligevel at fungere som Provst og paadrog sig saaledes flere Ubehageligheder.

11. Octbr. 1798 afsendte de Præster, som fungerede under ham, D'hrr. Kasbjerg i Grindsted, Warming i Egtved og Müller i Vorbasse, en mærkelig Skrivelse til Biskoppen: »Før vi havde fattet i Sinde underdan. at bebyrde Deres H. H. hermed, have vi sandeligen efter vor store Forgængers højst vigtige Formaning sat os i Hr. Provst Holms Sted, det er derfor vi, yderst nødsaget dertil, med den ømmeste Følelse tage os den underdanigste Frihed at tilsende Deres H. H. følgende Forestilling og Begjæring. S. T. Hr. Provst Holm har i nogle Aar været hel forsømmelig i Provstiets ham pligtige Forestaaelse, som kan godtgjøres sær ved ikke at aflevere de af ham fra os opbaarne Indskud til

Ribe Stifts gejstl. Enkekasse for Aarene 1797 og 98 — — —; vist Ligegyldighed i at forestaa den gejstlige Jurisdictions Rettighed« — —; derfor have de, saa nødig de end vilde, ved Brev af 10. Octbr. sidst gjort ham Forestilling om godvillig at resignere Provstiet — i Mangel deraf vilde de anmode Biskoppen om at formaa ham dertil — men Provsten har ikke svaret derpaa. Til Slutning skrive de: »Vi forvisse os om — at D. H. H. ikke anseer vores Begjering til velbemeldte Hr. Provsten som Egennyttighed af nogen af os; thi i et Herred, der bestaaer af Provsten selv 4de Præst, overveje Byrderne vist nok Fordeelene. Vi bede derfor underdanigst, at Deres H. H. vilde, om Hr. Provst Holm ikke selv godvillig opfylder vores gjorte Begjering, formaae ham dertil — og skulde D. H. H. ikke synes at kunde paalægge ham det som Pligt, da nødes vi til at underkaste os med billig Fortrydelse over at være bleven ansatte til Præster i Jerløv-Slaugs Herred«.

Den af de tre Herrer affyrede kraftige Salve virkede saa meget, at Hr. Warming den 24. April 1799 blev constitueret til ad interim at forestaa Provsteembedet. Men 19. Aug. s. A. klagede han til Biskoppen og bad denne paalægge Hr. Holm at resignere fra Provsteembedet straks eller og, om Biskoppen ansaa ham som allerede entlediget paa en Maade derfra, selv naadigst uden at adspørge ham befale den fornødne Forandring. Denne Klage bevirkede nok, at Hr. Holm, hvor nødig han end vilde, maatte aflevere Provstearkivet til Hr. Warming. Men da sidstnævnte 15. Septbr. s. A. afgik ved Døden, blev det igjen galt med Provsteembedet. Der var til Biskoppen indkommet Forslag om at dele Provstiet ved forestaaende Vakance, saa at Jerlev Herred blev forenet med Tørrild Herred og

Slaugs Herred med Øster Horne Herred. Biskoppen havde udsendt Spørgsmaal i saa Henseende til vedkommende Provster og Præster; men Hr. Warming døde og fik ikke Biskoppens Skrivelse besvaret. Provsten i Øster Horne Herred, Hr. Sølling i Thorstrup, havde allerede i et Brev af 30. Aug. 1799 skrevet til Biskop Middelboe: »Overalt ville det være ønskelig og behagelig for mig igjen at blive Provst over mit forrige Slaugs-Herred, hvor jeg har boet baade som Provst og Præst i saa mange Aar«. Men var Hr. Sølling saaledes villig, saa var Provst Haar i Vejen tjenstvillig, idet han i et Brev af 19. Septbr. s. A. skrev til Biskoppen, at da denne havde ladet sig forlyde med, at han vilde constituere Provst Kasbjerg i Lejrskov til Interimsprovst i Jerlev—Slaugs Herreder i nærværende Vakance, saa havde Haar forhørt sig hos Provst Kasbjerg, som vilde være villig, og han beder Biskoppen blive ved sit Forsæt, »da Provst Kasbjerg er Tingene i Jerlev—Slaugs Herreder saa bekjendt —«.

Men Hr. Müller i Vorbasse gik af med Sejren, for saa vidt som han — nok ikke til de tre nævnte Provsters Tilfredshed — en kort Tid blev Interimsprovst.

17. Septbr. 1799 tilskrev han Biskoppen:

Dersom S. T. Hr. Provst Holm ikke allerede har iagttaget det — saa er det jeg herved underd. indberetter: at den 15de sidst*) behagede det Gud at henkalde Interims Prousten den gode Hr. Warming i Egtved efter et kort Sygeleje. Bemeldte Proust Holm har vel, som høygunstigst ses af indlagte, beordret mig til i Følge med Hr. Nissen**) at forsegle Stervboet; men jeg har ikke troet — imod Enkens Begjæring til Ham — at burde indfinde mig før 30te Dagen — —.

*) Wiberg (Præstehist. I, 304) har fejlagtig ²⁰/₉. — **) Var ²⁰/₆ 1799 bleven Præst i Grindsted efter Hr. Kasbjerg, som blev begravet ²⁰/₄ s. A.

Hr. Holm skal og have formaaet S. T. Hr. Proust Kasbierg til paa sine Vegne at holde en Tale ved den Afdødes Begravelse — hvilket er mig ret kjært; saasom det vilde blevet meget følsomt for mig — da den afdøde havde altid viist sig min sande Ven, efter hvis Vilje jeg og derforfore foretoeg mig alt. Men — da Proust Holm efter indlagde Hans Brevs Indhold endnu er og vist nok vil blive saa skrøbelig, at han ikke kan intimere til Vacancen, mindre møde til Tiendens befalede Fastsættelse, og jeg troer, at det var til Fornærmelse saavel for Hr. Nissen som mig, om Prousten committerede en anden dertil — saa er det jeg, som den Ældste næst den Afdøde, underd. beder, at Deres Høyædle Høyærværdighed vilde ad interim beskikke Een af os dertil, som da efter Begravelsen kunde modtage Protocollerne etc. og besørge det fornødne.

Samme Dag besvarer Biskoppen Hr. Müllers Skrivelse: »Forsamlingen i Hr. Warmings Stervbo kan formentlig bero til den 30te Dag — —. Boets Behandling vil komme an paa den constituerede, som ventelig den p. t. virkelige Herredsprovst Hr. Holm vil foreslaa Dem til som Interimsprovst i hans vedvarende Svaghed. Hvorom alt med det snarreste De videre skal vorde underrettet . . . «

29. Septbr. 1799 tilskrev Hr. Müller atter Biskoppen: »I Anledning af at Proustinde Holm i Høyen afgik den 16de sidst, maa jeg atter underd. bebyrde hermed: En Slags Forretning skal vel foretages der i Stervboet saa vel som i Egtwed. Skifte-Protocollen ligger endnu ufordret i Sal. Hr. Interims Proustens Boe, og Hr. Proust Holm, der endnu er og vist forbliver svag, som indlagde viiser, tillige er fortrædelig over Irettesættelsen for Prouste-Archivets Afleverelse, bryder sig nok ikke

om, eller rettere husker ikke, det fornødne; thi maae jeg underd. forestille Deres Høyædle Høyærværdighed dette til Naadigst Overveyelse og Foranstaltning. Da jeg ikke troer, ubefalet eller ubeskikket, at kunde foretage mig noget«.

Den fra Provst Holm indlagte Skrivelse lød saaledes: Da Du i Dag er mødt hos mig for at conferere med mig om Intimationen til Vacancen i Egtved-Ødsted efter nu afg. sl. Interimsprovst Hr. Warming, saa er det ieg herved anmoder Dig, som den ældste i Herrederne næst efter mig, at Du efter Dit Tilbud vil i min endnu vedvarende Svagheds Tilstand i Morgen, Dom: 18 p. Tr. foretage Dig samme — — —.

Høyen Præstegaard, den 21. Septbr. 1799.

Din hengivne og oprigtige Ven og Broder
Jacob Holm.*)

1. Octbr. 1799 tilskrev Biskoppen Hr. Müller: »Foranlediget af Interimsprovst i Jerlou Slaus Herred Hr. C. Warmings dødelige Afgang og Deres Velærværdigheds Skrivelse med Bilag af 29de i f. M. samt i Betragtning af den virkelige Provst Hr. Holms svage Helbred bliver D. V. herved constitueret til Provsteembeds Beopagtelse indtil videre i bemeldte Jerlou Slaus Herred. Thi ville altsaa D. V. behageligen antage saa vel af Hr. Warmings Stervbo som og af bemeldte Hr. Provst Holm alt hvad som baade af Protocoller og Documenter i nogen Maade er Provsteembedet henhørende — — —«.

Det kom altsaa lidt post festum, naar Provst Holm i et Brev af 5. Octbr. 1799 — efter at have meddelt, at hans Hustru døde den 23. Septbr.**), og at han der-

*) I et Brev af 9/10 1799 til Hr. Mohr kaldte han sig »Deres hengivne Svigerfader«. — **) Hun døde virkelig den 23. Septbr., ikke den 16/9, som Hr. Müller skrev til Biskoppen — og heller ikke den 9/9, som Wiberg har efter Højen Kirkebog.

ved var bleven mere svækket — beder Biskoppen om, at »S. T. Hr. Pastor Møller i Waarbasse, den ældste Præst her i Herredet og ham ieg kjender og har meest Fortroelighed til«, maa blive ham constitueret.

Det blev saa Hr. Müller, der kom til som Provst at afgive Erklæring i Anledning af Forslaget om Provstiets Deling, og denne Erklæring, som han afgav den 30. Octbr. 1799, lød saaledes:

»Ingen nu værende eller tilkommende Præst her i Herrederne kan have noget med Føye imod Forslaget — sær da Herrederne allerede i det Verdslige ere adskilte og vedkommende Prouster efter den foreslagne Deeling altsaa har hver ikkuns Een Amtmand i Tilfælde at henvende sig til«.

Ved Kongebrev af 17. Januar 1800 blev det bestemt, at Jerlev Herred skulde forenes med Tørrild Herred og Slaugs Herred med Øster Horne Herred. Saaledes ophævedes en Forening, som havde varet i over 200 Aar*). Ved Resol. af 11. Juni 1706 var det blevet bestemt, at Provstier bestaaende af 2 Herreder skulde deles; men ved kgl. Resc. af 19. Octbr. 1708 blev det tilladt, at Jerlev og Slaugs Herreder fremdeles maatte udgjøre et Provsti, da der ellers kun vilde blive en Præst i hvert Provsti at være Provst over!

Men havde Provst Holm nogle Ubehageligheder med Præsterne i Provstiet, saa fik han mange Bryderier af en Degn, som han selv havde anbefalet paa det bedste.

Degnen Michel Melchior i Højen-Jerlev døde den 14. April 1795, 75 Aar gl. Samme Dag ansøgte Johan Friderich Neuchs fra Vejle Biskoppen om det ledige

*) 1599 var Hr. Søren Poulsen i Egtved Provst over Jerlev og Slaugs Herreder (Kirkeh. Saml. I, 647 f.); men 1584 var Hr. Mattis Buck i Egtved Provst over Jerlev Herred og Hr. Thomas Olufsen i Hejnsvig Provst over Slaugs Herred (Kirkeh. Saml. 3 R. II, 211 f.).

Degnekald. I sin Ansøgning fortæller han, at han købte Gaard og bosatte sig i Vejle i Foraaret 1786 i den Tanke at vinde sit Brød ved en Slags borgerlig Næring. Men den store Ildebrand fortærede baade hans Gaard og mere og havde nær skilt hans Kone ved Livet — hun var Aftenen før kommen i Barselseng — samt ham ved hans Helbred. De kom saaledes i en beklagelig Tilstand og vare nu fattige og uden Næringsvej. Neuchs anbefaledes godt af Degnen (Torbrøgger) og Præsten (Stallknecht) i Jelling. Provst Schiøth i Vejle skrev, at Sgnr. Neuchs, som var ham nøje bekendt, var duelig, habil og havde god Indsigt; han anbefalede ham derfor til Degnekald, hvormed Skoleholderembedet var forenet. Biskoppen lod Provst Holm forespørge hos Skoleholder Lindeballe i Højen, om han vilde være Degn, imod at Sr. Neuchs blev Skoleholder i hans Sted; men Lindeballe frabad sig det tilbudte, da Skoletjenesten var langt bedre end Degnekaldet, idet der hørte Jord til Skolen, men ingen til Degnekaldet. Provsten, som gav Biskoppen Meddelelse herom, tilføjede: »Men Neuchs er fornøjet med at blive Degn, og hans brave Farbroder sl. Hr. Provst Neuchs var min gode Ven; Seign. Neuchs er mig selv bekendt, han er en habil Person«.

Neuchs blev saa kaldet den 21. Maj 1795, og med ham kom der en habil — Urostifter til Højen.

Allerede den 24. Aug. s. A. klagede Skoleholder Lindeballe til Provsten over Degnen; Neuchs skjældte Skoleholderen ud og vilde endogsaa slaa ham!

Den 26. Septbr. næst efter klagede den afdøde Degns Søn til Biskoppen over Neuchs, som ikke vilde betale for Degneboligen, og i Begyndelsen af det følg. Aar gjentog han sin Klage. Men forinden havde Neuchs faaet en alvorlig Irettesættelse; den 18. Novbr. 1795

tilskrev Biskoppen Provst Holm: I Anledning af en indkommen Klage over Neuchs's uforskammede Opførsel imod Skoleholder Lindeballe, Sognefoged Jens Christensen og fl. skulde Provsten give Degnen en Irettesættelse; hvis han ikke forbedrede sig, vilde han vorde tiltalt og for sent fortryde, at han saa skammelig havde misbrugt den af Biskoppen mod ham beviste Godhed ved at sørge for hans og Families Vel.

Neuchs afgav saa skriftlig den Erklæring, at han vilde opfylde sine Pligter, og han forholdt sig da nok ogsaa nogenlunde rolig i et Par Aar. I Aaret 1797 mistede han sin Hustru; hun, som den 9. Febr. blev begravet »med 3de Børn i en Kiste«, 37 Aar gl.; hed Dorthe Cathrine Neuchs og var en Datter af Degn Hans Christian Neuchs og Sara Hansdatter Bruun i Jelling. Men det blev saa igjen galt med Neuchs. Den 6. Marts 1798 klagede flere Mænd fra Højen og Jerlev Sogne over ham til Biskoppen: Neuchs havde holdt et skjændigt Hus med sin trolovede Fæstemø, Ane Nielsdatter af Andkjær By, hvorfor hun nødtes til at søge Assistance hos Øvrigheden og blev ham fraskilt efter Kongens Bydende i en udgiven Rescript; — — Neuchs havde i Højen Kirke under Prædikenen borttaget Kirkelysene, som stode paa Alteret, hvilke Lys Provst Holm havde afkjøbt den forrige Degn. Efter langt Omsvøb lod han dem dog bringe paa Alteret igjen. Tvende Gange var han indkommen i Skolen i Fuldskab og havde forstyrret Skoleholderen og Ungdommen, hvorfor Skoleholderen nødtes til at sende Bud efter 2 Mænd for at afvise ham Skolen. — — Søger ved alle Lejligheder at chikanere deres kjære Sjælesørgere, som i 30 Aar har ført et skikkeligt og christeligt Liv, ja endog med al Flid forrettet hans Embede. — — De bede Biskoppen være dem behjælpe-

lig med at afskaffe fornævnte Degn, da de i Mangel deraf nødes til at søge højere Steder.

Neuchs vilde ikke give skriftlig Erklæring paa Klagen, men viste denne frem for alle og enhver; i 3 Dage sværmede han i Viuf Kro og fremviste Klagen for Gjæsterne der.

17. Marts 1798 gav Biskoppen atter Neuchs en Advarsel, men denne maa ikke have hjulpet, thi der blev snart nedsat en Provsteret. 26. Juni 1798 mødte i Højen Skole Provst Schiøth fra Vejle med tiltagne Assessorer, Hr. Warming fra Egtved og Hr. Müller fra Vorbasse, for at sætte Provsteret efter Biskoppens Befaling imod Degnen for Højen—Jerlev Sr. Johan Frederik Neuchs. For Provst Holm, som 16. Maj s. A. af Biskoppen var beskikket til Actor, men som var syg, mødte Sagfører Spies fra Vejle. Om Neuchs hedder det, at han havde ligget til Sengs paa 11te Uge og ikke kunnet bjerge sig uden fremmedes Hjælp.

Der mødte 16 Vidner og stilledes følgende Spørgsmaal:

1. Véd Vidnet, at Neuchs siden sidste Jul ikke har foretaget sig andet end at drikke og sværme Nat og Dag?
2. Véd Vidnet, at han i saadan sin Fuldskab har holdt et skammeligt Hus med sine Naboer ved at overfalde dem og deres Koner i deres egne Huse?
3. Véd Vidnet, at han 3de Gange er indkommen i Højen Skole i sin Fuldskab og der forstyrret Skoleholderen og Ungdommen i deres Andagt med Støjen og Larmen?
4. Véd Vidnet, at han ofte for sine private Forretningers Skyld forsømmer at forrette Tjenesten i Kirken?
5. Véd Vidnet, at han siden sidste Paaske ganske har forsømt at forrette sit Embede?

6. Véd Vidnet, at han i Stædenfor ligger hjemme paa Sengen og drikker med Flasken for sig paa Bordet under foregivende af Sygdom?
7. Véd Vidnet, at han den 4de Marts sidst løb ud af Kirken under Sangen og blev borte, medens Menigheden sang 9 Vers af en Psalme?
8. Véd Vidnet, at han udenfor Hr. Proust Holms Vinduer i adskilliges Overværelse offentlig har udskjældt Provsten?
9. Véd Vidnet, med hvilke Skjældsord?
10. Véd Vidnet, at han ofte kommer beskjenket i Kirken og synger hvad Psalmer han finder for godt, uden Hensyn til om de ere passende til Dagen eller ikke?
11. Véd Vidnet, at han en Onsdag i sidste Faste i Jerlev Kirke sang Psalmer til Palme Søndag, og da han kom til det 4de Vers, hvor der staar: et Asen m. v., vendte han sig mod Provst Holm, slog ud med Haanden og bukkede sig 3 Gange for Provsten?
12. Véd Vidnet, at han paa samme Maade har vist sig mod Hr. Provst Holm en Onsdag i Fasten sidst i Højen Kirke, da han sang det andet Vers af Psalmen Jesu, dine dybe Vunder, hvor der staar: sætter Satan an paa mig, etc.?
13. Skjønner Vidnet, at Neuchs ved disse Uanstændigheder ville hentyde de Ord, han sang, paa Provsten?
14. Véd Vidnet, at han under Prædikenen gaar ud og ind af Kirken og rømmer sig højt for at forstyrre Provsten i sin Tale?
15. Véd Vidnet, at han ligeledes for at forstyrre ham gjør uanstændige Miner mod ham, medens han er paa Prædikestolen?
16. Véd Vidnet, at han gjør uanstændige Gebærder

imod Hr. Provsten, naar han uddeler det hellige Nadverens Sacramente?

Neuchs udtalte, at han troede at kunne bevise om Skoleholder Aars*), at han var en af de største Brændevinsdrankere i Højen Sogn. Han forklarede endvidere, at han i Følge sit Kaldsbrev adskillige Gange var kommen ind i Skolen for at undervise Ungdommen, men Aars viste ham ud af Skolen og sagde, at han havde intet der at gjøre.

1ste Vidne, Peder Jeppesen af Højen Præstegaard, svarede paa Spørgsmaal 1: Ja, at Degnen har sviret og sværmet nogen Tid, hvor ofte véd han ikke. (Neuchs protesterede forgjæves imod, at denne og andre af Provstens Folk antoges som Vidner, da Hr. Holm var Actor.)

2det Vidne, Niels Michelsen, svarede paa Sp. 9: Glem ikke, din Slyngel, at tage Vin og Brød med dig, og med det samme truede Neuchs af Provsten med sin Stok.

3die Vidne, Kirsten Jensdatter, svarede paa det samme Spørgsmaal: Provsten sagde til Degnen: Pak dig fra Vinduet, du Slyngel — derpaa svarede Degnen: Det siger du som en Slyngel. — —

Et Vidne forklarede, at noget før Paaske var der Trolovelse i Vidnets Faders Hus. Neuchs skjældte da en Mand grovt ud, var siden ganske uregjerlig, lod sig falde paa Gulvet, — 3 Karle maatte bære ham ud paa Vognen.

10. Juli 1798 atter Møde i Højen Skole. Actor mødte ved antagen Fuldmægtig, Hr. Spies fra Vejle. Et Vidne afhørt.

20. Juli atter Møde. Nye Vidner afhørte, deriblandt Oberstlieutenant von der Lühe**).

*) Var bleven Skoleholder efter Lars Lindeballe, som blev begravet i Højen 13/5 1797, 45 Aar gl. — **) Se om ham Personalhist. Tidsskr. 3 R. II, 31 f.

4. Septbr. atter Møde. Hr. Spies nedlagde Paastand om, at Neuchs dømmes fra sit Embede, tilbagekalder de mod Provst Holm brugte Skjældsord, som maa mortificeres, og betaler Salær.

16. Octbr. igjen Møde.

Sr. Ingversen i Viuf, som med flere var indkaldt til at aflægge Vidnesbyrd i Fredericia, skrev 19. Octbr., at han havde bestemt sig til en Rejse sønderpaa til Marked med Stude, og at Rejsen absolut ikke kunde opsættes; han kom ikke tilbage før 1ste Novbr., bad derfor om Udsættelse. 7de Novbr. afhørtes saa disse Vidner i Fredericia.

13. Novbr. og 11. Decbr. atter Møde i Højen Skole.

18. Decbr. igjen Møde. Neuchs gav skriftligt Indlæg: Hjertesorg over de mange Fjender, han havde, svækkede hans Kræfter. — — Han drog til Kolding, haabende at formaa sin gamle Moder til at tage til ham, men forgjæves; bedrøvet vendte han tilbage, fik en øm Fod, maatte lægge sig af hos Kromanden i Viuf for at komme hjem med en Vogn; læste da i Klagen for at forsvare sig. — — Han havde hjulpet Provsten i hans private Ting; — — bærer endnu Kjærlighed til ham.
Ad 1: I saa Fald vel været begravet før 26. Juni.

— 4: Om saa var, at jeg en Dag var kommen for sildig til Jerlev Kirke og ikke saa hastig kunde gaa $\frac{3}{4}$ Mil til Fods som Hr. Holm kunde kjøre en kortere Vej med 2 vel forede Heste, — ikke at lægge ham til Last. — —

— 7: Er han gaaet ud af Kirken, havt nødtrængende Aarsag dertil.

— 8: Har han skjældt Provsten, gjør det ham hjertelig ondt, tilbagekalder, vil og glemme, om Provsten har tiltalt ham, som Kirsten Jensdatter vil have hørt. — —

Ad 14: Almindelig Degneskik undertiden at gaa et Ærende udenfor Kirken under Prædikenen. — Kommer man ud, skal man jo ind igjen. Kan ikke forstaa, hvad Peder og Niels paa dette Sted forstaaer ved Ordet rømme, uden det skulde være Lyden fra et svagt Bryst til at jage Søvnen bort med fra et Menneske, man gik forbi.

Med Hensyn til et Vidnes Udsagn bemærker Neuchs: Er det ikke Ondskab hos Jacob, maa det være Enfoldighed, at han antager det for, at to skjændes, naar begges Ord om en Ting ikke ere de samme.

Med Hensyn til et andet Vidne skriver han: Har nogen slaaet i Bordet og været uartig, maaske den gode Søren selv, mig vist ikke; — han kan undertiden neppe huske ret i Dag, hvad han mente at se eller høre igaar, altsaa vil der for 3 Aar ingen Regning kunne gjøres paa hans Hukommelse. — —

Med Hensyn til et tredie Vidne hedder det: Denne Anna er rigtignok besynderlig fremfor mange, det er bekjendt; men at hun kunne kige ind i Degnens Hjerte og kjende hans Tanker — — —, havde man ikke ventet — — —.

Neuchs nedlagde Paastand om, at han aldeles friindes, at alt vorder mortificeret, som er skrevet og talt ham til Fornærmelse, at der tilkjendes ham Satisfaction, og at der gives ham Erstatning for Tidsspilde og Bekostning.

Sagfører Spies replicerede.

22. Januar 1799 atter Møde i Højen Skole. Der afsagdes Dom.

I Domspræmisserne hedder det: At Neuchs skulde have løbet ud af Kirken, strider mod Vidnernes Udsigende, at han gik. Kan ikke nægtes, at hans Adfærd mod Provst Holm strider mod den Sædelighed og

skikkelige Forhold, hvortil Neuchs var forpligtet — men begaaet en enkelt Gang i Overilelse, hvor der tillige haves Formodning om, at han ved i Forvejen at være udskjældt kan være opægget dertil, bør ikke skille en Mand ved sit Embede. — — En Mulct synes passende Straf. — — At dømme om et Menneskes Hensigt ved hans Handlinger, naar denne ikke ligger tydelig for Dagen, er vanskeligt for den øvede Menneskekjender, endsige for en enfoldig Bondekone. — — Da den gamle Sag i Mindelighed er afgjort, da Bispen i sit Brev intet har talt om, at hans begaaede Forseelser skulde staa ham aabne, naar han paany forsaa sig, da Bispen ikke har paalagt nærværende Provsteret Befaling om at paadømme hine — saa dømmer Retten ikke herover. — — — Da der altsaa haves høj Grad af Formodning om, at Neuchs undertiden har sviret og drukket sig fuld, og at han har overfaldet adskillige af sine Sognemænd med Skjældsord og Strid, — da det er bevist, at han har opført sig usømmelig imod sin foresatte Provst og Sognepræst og brugt Ukvemsord imod denne, saa bliver han paa Grund heraf strafværdig. Actor har paastaaet Neuchs dømt fra Embedet i Følge Forordn. af 23. Januar 1739. Men da der for de 2de første Forseelser ikke haves saa gyldigt Bevis, som Loven kræver, og den sidste ikke, især naar henses til Omstændighederne, er saa vigtig, at den kunde virke Embedsfortabelse, saa bliver han at anse med en Penge-Mulct, der efter Omstændighederne og Neuchs's Vilkaar fastsættes til 20 Rdl., ligesom han og bør betale Provsteretten sit Salarium efter fremlagt Regning, hvorhos dog Provst Schiøth i Betragtning af Neuchs's yderlige Fattigdom frafalder sin Fordring. Actor, som havde forkommet Rettens Stævning til den 10. Juli og bevirket, at uforholden

Opsættelse maatte gjøres — i 6 Uger —, kunde derfor ikke tilkjendes Salarium.

»Thi kjendes for Ret:

Degnen Johan Friederich Neuchs i Høyen bør for hans usømmelige og ulovskikkede Forhold bøde 20 Rdl. i Mulct til Høyen og Jerløv Sogners fattige og iøvrigt for Actors Tiltale i denne Sag fri at være. Provst Holm i Høyen forbeholdes hans lovlige Tiltale til Neuchs. Endelig betaler Neuchs denne Processes Omkostninger til Provsteretten med = 21 Rdl. Alt at efterkommes inden 15 Dage efter denne Doms lovlige Forkyndelse under Adfærd efter Loven.

Høyen Skoele den 22. Janv. 1799.

J. R. Schiøth. — Warming. — W. C. Müller.«

Provst Holm slap saa ikke af med Neuchs, og havde de nærmest foregaaende Aar været trange for ham, saa blev den Tid, han endnu havde tilbage, ogsaa trang. Da hans Hustru døde, var hans ugifte Datter kun 17 Aar, i Huset havde han sin Broder Frederik Holm, der var vanvittig, og selv var han i høj Grad svækket. I det Proclama, som Provst Müller den 23. Octbr. 1799 udstedte i Anledning af Provstinde Holms Død, hedder det om Provst Holm: »har i nogen Tid været syg og for det meste sengeliggende, attraaer Roelighed. Hans og Afdødes fælleds Boe er 30te og paafølgende Dage registeret og vurderet og de allerede anmeldte Fordringer anførte; men da Han i Følge sin Svaghed ikke kan erindre sig, om flere Fordringer skulle have Sted«, — — indkaldes Creditorerne. En Mand, der meldte sig som Creditor, var særlig ubehagelig. Han, som hed Christian Fugl, skrev, da Provst

Holm nægtede den indgivne Regnings Rigtighed: Skal bevise Rigtigheden, saa Skifteretten kan blive istand til at bedømme, hvad for en Mand Hr. Provst Holm er: at han imod bedre Vidende nægter det, som han selv har modtaget. — — — Det forundrer mig endnu mest, at Hr. Mohr vil understøtte Svigerfaderen i denne usandfærdige Benægtelse, da Hr. Mohr og hans Kone meget vel vide, at Hr. Holm og Kone bekom adskillige Ting af mig til Hr. Mohrs Kone, da hun skulde giftes. Deres Velærværdighed [Provst Müller] vilde blandt andet behage at spørge Mad: Mohr, hvorfra hendes Fader fik det Sirts, hun fik til hendes Brudeseng. — Og saa laante jeg Hr. Provst Holm noget af mit Tøj til hans Datters Bryllup, hvoriblandt et Spejl, som endnu hænger i Præstegaarden. Noget af dette Tøj fik jeg hjem, men noget blev aldeles borte ligesom Spejlet. — — Vilde D. V. tilholde Hr. Provst Holm, at han foreløbigen leverer mig for^{ne} Spejl og en ham ligeledes laant Bog [Have-Katechismus] og lader disse 2 Poster hjembringe til min Gaard.

To Dage efter, at Fugl havde skrevet saaledes fra Kjøbenhavn, døde Provst Holm, men denne havde da en kort Tid været entlediget; i et kgl. Resc. af 8. Novbr. 1799 hedder det: Hr. Jacob Holm har andraget, at hans Helbred formedelst de lange Visitats- og Annex-Rejser er saaledes svækket, at han, som allerede er over 60 Aar gl., ikke kan vente at erholde sine tabte Kræfter tilbage eller længere uden Medhjælp forestaa sit Embede. — — Tilladt, at han maa resignere sit Embede som Sognepræst for Højen—Jerlev imod af samme at nyde 200 Rdl. i aarlig Pension, saa længe han lever. — —

Provst Holms Eftermand (Wissing) overtog fra 31.

Marts 1800 Præstegaarden og Husholdningen og skulde give Holm og dennes svage Broder fornøden Underholdning indtil Majdag førstk. Men Provst Holm døde den 7. April 1800. Hr. Wissing besørgede Begravelsen, som kostede 61 Rdl. 8 β , men han indskrev ikke Provstens Død og Begravelse i Kirkebogen!! Ved Registreringen af Boet vurderedes Bibliotheket til 20 Rdl. Af Fordringer kunne anføres: Degn Welleius i Grindsted for Prædiketjenestens Forretning i Vakancen 8 Rdl., Student Walther Løn til Paaske 60 Rdl., Degn Høyer i Egtved for Prædiken og Kirketjenestens Besørgelse i Vakancen 11 Rdl., Hr. Wissing udlagt til Student Sidelman for dennes Ophold i Præstegaarden og Besørgelsen af Embedet 16 Rdl. Christian Fugl kom atter frem med sin Fordring. 28. Juli 1801 tilbød han, at han vilde lade sig 30 Rdl. afkorte, som maatte komme Jomfru Holm tilgode; senere lod han i Fredericia optage Regimentsstabsforhør over Fru Mariana Schepelern, født Bergendahl, som bekræftede, at Provst Holm bl. a. havde til sin Datters Brudeseng faaet et Sirtses Omhæng, og han skrev til Skifteretten: Provst Holm, der som bekjendt nok var meget uefterrettelig, har maaske ikke vidst, hvad han sagde, om han benægtede det, jeg nu har oplyst; skulde Skifteretten eller Arvingerne ønske hans Uefterrettelighed oplyst, og vil betale de Omkostninger saadant medfører, skal jeg være villig dertil. Fugls Paastand fik dog ikke Medhold.

Sognedegn Neuchs af Højen fremkom ved Skifterettens Møde i Højen Præstegaard den 7. Maj 1800 med en Fordring paa 5 Rdl. og fremlagde en Tilstaaelse, der lød saaledes: Da ieg af Enkemanden Johann Friderich Neuchs haver modtaget 5 Rdl. (siger Fem Rigsdaler) som ieg igien har lovet at betale bem^{te}

Neuchs enten med et par Sølv Spænder eller og Fem Rigsdaler.

Dette til Bekræftelse under min Haand —

Høyen Præstegaard den 5te April 1800.

Jacob Holm.

Der protesteredes herimod af Arvingernes Repræsentanter; de vedkjendte sig ikke den afdødes Haand under Tilstaaelsen. Tilstaaelsens Indhold var ogsaa ufuldstændigt, og der manglede Vitterlighedsvidner. Neuchs tilbød at aflægge Ed paa Rigtigheden. Arvingerne protesterede fremdeles. 10. Novbr. 1800 fremstod Neuchs ved en Skiftesamling i Boet og bad om, at han, som var fattig, strax maatte faa det halve af de 5 Rdl., saa vilde han lade sig nøje dermed. Blev dog ikke approberet. I en Skrivelse fra Vejle af 16. Marts 1802 stillede han Fordring om at faa det hele Beløb; men han fik intet.

Der blev ialt c. 231 Rdl. til Deling mellem Provst Holms Døtre, den ældste fik c. 58 Rdl., den yngste Resten.

At Neuchs ved Provsteretten fik en, som det synes, meget mild Dom, forbedrede ham desværre ikke. Den 5. Juni 1800 klagede nogle af Beboerne over ham og ønskede ham afsat paa Grund af Drukkenskab m. m. Senere sad han nogle Dage arresteret i Vejle, hvor han i Fuldskab havde forset sig paa forskjellig Maade. Efter at han først var bleven suspenderet, blev han tvungen til at tage Afsked den 15. Novbr. 1800. Han skulde have 16 Rdl. aarlig i Pension af Eftermanden, 50 Sldl. for Degneboligen, nærværende Aars forfaldne Degnekorn og Embedets samtlige Indkomster til hans Efterfølgers Kaldsbrevs Datum. Hans Eftermand, C. Schmidt, som senere blev Degn i Arrild, fortæller i

et Brev, at han ved sin Tiltrædelse i Højen betalte Neuchs for den denne aarlig tillagte Pension m. m. af Kaldet engang for alle 135 Rdl., og Schmidts Eftermand i Højen, Fr. Matzen, skriver den 25. Juli 1806: »Neuchs nyder endnu Ophold her i Sognene«, vil vel sige: er paa Fattigvæsenet.

Samme Aar døde han i Kolding; det hedder nemlig i Kolding Kirkebog: »6. Decbr. 1806 [begr.] Johan Conrad Neusch, som blev funden paa Gaden i sygelig Forfatning og derpaa bragt paa Raadstuen, hvor han døde om Natten d. 3die, gl. 45 Aar«. Af en Anmærkning: »forhen Degn i Høyen« faa vi en Stadfæstelse paa, at det var den engang sikkert habile Johan Frederik Neuchs, der endte saaledes og blev, som der ligeledes bemærkes i Kirkebogen, begravet i »fri Jord«.

LIDT MERE OM
PRÆSTEN L. M. LUND OG SKOLE-
VÆSENET I STARUP-NEBEL

VED
POUL LINDHOLM.

Efterat min afhandling om *præsten L. M. Lund og skolevæsenet i Starup-Nebel**) var gået i trykken, fandt jeg i »Øster Starup og Vester Nebel Liber daticus 1800—1839« nogle yderligere oplysninger om samme æmne. Et uddrag af disse er det, jeg her bringer frem for »Årbøgernes« læsere.

Pastor Lund begynder sine optegnelser i *Liber daticus* med følgende korte, men ret interessante selvbiografi:

I Aaret 1808 d. 16. Sept. blev jeg af Hans Kongel. Majestet allernaadigst kaldet til Sogne Præst for disse Menigheder**). De Omstendigheder i mit Liv, som mueligen kunde interessere Efterkommerne ere følgende. Fød d. 6. Oct. 1771 i Storehedinge Kjøbsted udi Sjælland, hvor min Fader***) den Tid var Residerende Kapellan, mistede jeg i mit andet Aar min Moder. Min Fader forblev Enkemand, forat opdrage sine 3 Børn,

*) se »Vejle Amts Aarbøger« 1908, side 185. — **) Starup-Nebel. — ***) L. M. Lund hørte til en gammel præsteslægt. Hans fader Bjørn Christian Lund var præst, først i Storehedinge, siden i Hellested. Dennes far Hans Mathias Jørgensen Lund var præst i Ølby-Asp-Fousing (Ribe stift) og tillige ejer af herregården Lindtorp i Asp Sogn. L. M. Lunds tre sønner blev allesammen præster.

læste selv for os, men efter de Tidens Maade bleve vi behandlede med en Haardhed, som gjorde det Ønske levende hos os, snart at maatte unddrage os den Streng-
hed, som syntes os at grendse til Grusomhed, og gav min Broders og min Character en Vending, som siden aldrig aldeles er udslettet. I Aaret 1784 blev min Fader forfløttet til Hellested Sognekald i Sjælland, og dimitterede Aaret derpaa min ældste Broder nu Proust og Sogne Præst i Lemvig, som ved 1ste Examen blev den øverste af de offentlig berømte. Jeg blev derpaa sat til en Juvleer i Kbh i Lære, hvor jeg henbragte 5 Aar med at lære en Profession, hvortil jeg ingen synderlig Lyst følte, men anvendte mine frie Timer til at læse historiske Skrifter og at repetere det grædsk og Latin, som jeg hjemme havde lært Grundene til. Min ældste Broder, som var blevet Decanus paa Communitetet tog sig endelig for, at læse for mig og bringe mig til Academiet. Men min Fader vilde ej tilstaae mig mere aarlig [end 30 rdl., med hvilken utilstrekkelige Hjælp, samt hvad jeg kunde fortjene ved en Time-Information hos en Familie jeg maatte behjælpe mig i henved 2 Aar, da jeg tog 1ste Examen med bedste Character og Udmærkelse under de fleste Professorer. Aaret derpaa nemlig 1792 tog jeg anden Examen og den philologiske Prøve ligeledes med Udmærkelse under de fleste Professorer. Nu maatte jeg ved Informationer fortjene, hvad jeg behøvede til Underholdning og til at afbetale den Gjæld, jeg var kommet i, medens jeg læste til 1ste og 2den Examen; jeg dimitterede adskillige til Academiet, deriblandt een som blev den øverst udmærkede. I Aaret 1796 i April tog jeg Examen theologicum med Character haud illaud: og blev 14ten Dage efter paa Rekommendation af Professorerne Baden og Etatsraad Riisbrig af Gehejmraad Brandt beskik-

ket til Lærer i det grædske og tyske Sprog ved Herlufsholms Skole i Sjælland, for hvilken Stiftelse Gehejmerraaden var Directeur. I Aaret 1799 d. 28de Juni blev jeg af Kongen beskikket til Residerende Capellan i Skerbeck, hvor jeg dog kun forblev i 2 Aar, da Kongen i Aaret 1801 d. 14de August beskikkede mig til Sogne Præst for Brande Menighed i Riber Stift, der forblev jeg i 7 Aar, og giftede mig i Aaret 1802 med jfr. Elisabeth Christine From en Datter af forrige Amtsforvalter From i Kolding. Da jeg paa Præstegaardens Bygninger og Auling havde gjort store Bekostninger, desuden havde faaet den ny Salmebog*) indført, nogle Forbedringer foretaget ved det yderst forfaldne Skolevæsen, hvor dog det locale som beliggende midt i Hede Egnen, gjorde uovervindelige Hindringer for ordentlig Skole-Gang, havde jeg i Sinde at blive der i det mindste en Deel Aar. Men i Foraaret 1808 tilbød min Svoger og Formand her**) mig at bytte Embeder med sig, da han, kjed af de Uroeligheder, som vare forbundne med Indqvarteringer og andre af Krigen følgende Byrder, ønskede Roelighed. Vi ansøgte da, og erholdt Hans Majestets Tilladelse til dette Bytte, og d. 16de Sept. blev jeg kaldet hertil, samt indsat i disse Menigheder d. 23de Søndag efter Trinit af Hr. Proust Blicher, og holdt samme Dag min Indtrædelses Prædiken.

Gud give, at mit Embeds Førelse her maae blive til hans Ære og disse Menigheders Bedste, til Oplysnings og Sædeligheds Fremvæxt.

Starup, d. 27de Nov. 1808.

LUDVIG MICHAEL LUND.

*

*

*

*) den evangelisk-kristelige. **) Joachim Otto Schack From (1798—1808). Om ham se »Vejle Amts Aarbøger« 1909 side 11.

De foregående præster havde vist taget sig skoletilsynet meget let. Lunds formand har i *Liber daticus* kun noteret et skolebesøg: Den 13. October 1808 besøgt Aagaard Kongl. Skole, og fandt adskillige smaae Børn, som meget godt kunde læse indvendig [sic] i Læsebogen. — From. — Men da Lund kom, fik piben en anden lyd. Han besøgte hver af skolerne — både den kongelige og de private — flere gange om måneden, og han syntes ikke, det var »meget godt«, hvad efterfølgende notitser vil oplyse:

1808. D. 29de Nov. besøgte jeg Skolen i Starup første Gang. I Skolen fandt jeg 53 Børn forsamlede, som alle bleve prøvede i Inden- og Udenads-Læsning, deres Skrift efterseet og de regnede hver et Stykke, for saavidt de have lært at regne. Skoleholderen*) er 83 Aar gl., har været Corporal, og er nu ikke duelig til at lære Børn.

D. 30te Nov. var jeg i den Kongel. Skole i Aagaard, hvor jeg fandt 27 Børn, som alle bleve prøvede i Inden- og Udenads-Læsning, deres Skrivebøger efterseet, men ingen havde lært at regne. Skolelæreren**) er 77 Aar gl. og aldeles aflægs. Han holder sin Søn***) som Vicarius for sig, og denne er en aldeles uduelig Skoleholder.

D. 1ste Dec. besøgte jeg Skolen i Nebel, hvor der vare tilstede omtrent 50 Børn, som alle bleve prøvede i Inden- og Udenads-Læsning, samt deres Skrivebøger efterseet. Skolelæreren er en gandske duelig Mand, som gør sin Flid med de Børn, som besøge Skolen ordentlig.

D. 2den Dec. var jeg i Boerlef, hvor der hos Hans Nielsen var en omgaaende Skoleholder, da denne Byes

*) Johann Christian Voigt. — **) Studiosus Mads Jerlev. — ***) Henrich Madsen Jerlev.

Børn have for langt til Skolerne. 5 Børn fandt jeg forsamlede, med hvilke en 18 Aars gl. Dreng læste inden i Bog.

D. 8de Dec. besøgte jeg Skolen i Starup, og fandt 30 Børn. Med de større af disse blev af mig chatechiseret over: Forskjellen imellem Skrøbeligheds og forsetlig Synd, oplyst med Exempler. Skolen trenger aldeles til en Reform.

D. 20de Dec. besøgte jeg Skolen i Starup, og fandt 12 Børn samlede, med disse chatechiserede jeg over »Hvad vil det sige at omvende sig«, oplyst med bibelske Exempler. I Skolestuen gik nogle Høns og en Hane, som nok der stadig have deres Ophold. Skoleholder *Vogt* tillod ikke Børnene at svare selv, men gav i disses Sted ofte meget urigtige Svar, ligesom han og vilde paastaae, at Børn ej kan lære at læse, med mindre de vænnes til at udtale Ordene med slæbende Tone. Den bibelske Historie erklærede han, at Børnene ej kan nogensinde forstaae, ligesaa megen Modbydelighed har han for den ny Salmebog; Ogsaa maae jeg tilstaae, at det undrede mig, hvorledes han tiltalede Børnene, og kaldte dem »din Hund«. Yderst utilfreds forlod jeg Skolen.

LUND.

1809. Formedelst den strenge Vinter og ufremkømlig Føre kom faae eller ingen Børn i Skolerne i Januar Maaned.

D. 8de Febr. var jeg i Aagaard Skole. 20 Børn fandtes i Skolen. Jeg gennemgik med nogle af de ældste et Stykke af den Bibelske Historie og bad derefter Skoleholderen at chatechisere med Børnene over samme Stykke, men fik til Svar, at det forstod han ikke. Han sagde end videre, at han aldrig gennemgik noget for dem, men satte dem en Lectie for, lod dem lære den udenad, og derefter opremse de den. Under saadanne

Omstændigheder er det intet Under, om Børnene intet lære.

D. 10de Febr. var jeg i Brakker, hvor en omgaaende Skoleholder læser i Vinter for 8 Børn, der paa 2 nær læste godt inden i Bog, men dertil indskrænkede sig ogsaa deres Kundskaber.

D. 17de Febr. var jeg i Nebel Skole, hvor 17ten Børn vare samlede. Med disse chatechiseredes af mig over Davids Forhold mod Nabal og det Sprog af Bibelen: Gjerrighed er en Rod til alt ondt.

D. 22de Febr. chatech: i Kirkerne med Skolebørnene af begge Sogne og saaledes hver Onsdag i Fasten.

D. 14de Juni besøgte [jeg] Skolen i Fredsted, hvor en gammel døv Mand læste for 10 smaa Børn. Det var usselt.

2den Oct. besøgt Skolen i Aagaard. Der vare ingen Børn.

17de Oct. besøgt Skolen i Starup, som nylig er begyndt. Læreren Hr. Friborg er en særdeles duelig Mand.

15de Dec. i Nyborg [d. e. Brakker], hvor en liderlig Person er uden mit Vidende antaget til Skoleholder. Som Læreren saa Undervisningen.

d. e. i Hesselballe, hvor en Dreng læste for 8 Børn, de læste maadelig inden i Bog.

d. e. i Starup Skole, hvor blev gennemgaaet Historien om Esau og Jakob. Børnene svarede godt efter deres Kundskabs Grad.

1810. Den 17. Jan. besøgt Skolen i Aagaard. Samme Dag Skolen i Starup.

D. 24de Jan. var jeg i Nebel Skole, hvor Børnene svarede godt.

Pastor Lund har ikke i Liber daticus omtalt flere af sine skolebesøg end disse, men det vides anden-

steds fra, at hans besøg i de følgende år blev ved at være hyppige.

Den konfirmerede ungdom tog han sig også af. Liber daticus udviser, at han i årene 1809 og 10 så-godtsom hver søndag katekiserer med den i begge kirkerne.

* * *

Det var ikke blot, hvad der hørte til embedsgærringen, Lund var ihærdig for, nej, alt »til borgerheld sigtende« havde i ham en varm talsmand og ivrig forkæmper. I Liber daticus læser man følgende om »Vaccinationens Fremgang i Sognene«:

Efter at jeg flere Gange havde forestilt Beboerne, hvor velgjørende Vaccinationen er, og anmodet dem, at sende deres Børn ud til Lægen i Kolding, forat lade ham foretage med dem denne saa lidet smertelige Operation, men altsammen uden Nytte, besluttede jeg i dette Foraar selv at vaccinere, ligesom jeg forhen havde gjort i Brande, og kan jeg ikke sige andet end at de fleste Forældre jo er ganske villige til at møde med deres Børn, naar jeg kun vil befordre mig selv, naar de ej have længere at føre Børnene end i Byen, og saaledes uden nogen Bekostning eller Byrde kan faae det gjort. De fleste troe vel at de gjøre mig en Tjeneste dermed, og tilregne sig store Fortjenester af den Føjelighed, de derved vise mig, dog slige Forestillinger ere ligegyldige, naar kun den gode Sag kan fremmes. Til Dato ere vaccinerede 54ve Børn, endnu ere ca. 300 tilbage, som forhaabes endnu i dette Foraar og Sommeren at blive vaccinerede.

Skrevet den 4. Maj 1810.

L. M. LUND.

LIDT MERE OM
NOGLE VRIGSTED-MENNESKER
FOR 40 AAR SIDEN

AF

L. MALTESEN.

I første Halvbind af Vejle Amts Aarbøger for 1908 meddelte jeg nogle Træk om en af de ejendommelige Personligheder, jeg lærte at kende, da jeg kom her til Vrigsted i 1864. — Jeg skal nu fortsætte med at fortælle om flere. Her var ikke saa faa, om hvem det kan siges, at ikke to talte ens. Og her var Forskellen saa stor, som man vist sjælden finder den hos Naboer, der alle Dage har levet i samme By. Jeg véd godt, at hvad jeg her fortæller vil blive mangelfuldt og afbleget ogsaa af den Grund, at jeg ikke kan gengive noget af den Tone, hvormed disse Mennesker talte, saa lidt som det Udtryk, der kunde præge deres Ansigter. Mundtlig vilde jeg kunne gengive deres jyske Sprog og saa nogenlunde saaledes, som hver enkelt talte. Som de talte forskelligt, saa tænkte de ogsaa forskelligt. Der var ikke nogen enkelt, om hvem det kunde siges, at han gav Tonen an og saa fulgte Flokken efter.

Kampen, der havde staaet ogsaa her for at beholde Kingos Salmebog, og hvori Bønderne sejrede mod Sognepræsten, havde ganske vist styrket Selvfølelsen.

I Hovedsognet, Barrit, havde den »Evangelisk kristelige« Salmebog afløst Kingos. En gammel Kvinde fra Vrigsted, som gik under Navnet »Hellig Lisbet«, var med flere andre udensogns mødt i Barrit Kirke den Søndag, da den ny Salmebog skulde »synges ind«; men de sang efter Kingo. Herredsfogden var kommen til Stede, saa man har vel tænkt, at der vilde blive gjort Protest. Da Præsten var gaaet paa Prædikestolen, var »Lisbet« endnu ikke færdig med den Salme, hun sang efter Kingos Salmebog. Hun sang altsaa videre. Saa traadte Herredsfogden hen foran den Stol, hvori hun sad, og raabte: »Jeg byder dig i Guds og Kongens Navn »hold Mund«, Kælling!« Hun holdt da op med at synge og sagde: »Har jeg forsét mig mod Guds og Kongens Lov, saa hér jeg om Forladelse.« — Dermed forsvandt Kingos Salmebog fra Barrit Kirke. Men i Vrigsted holdt den sig, og i Kirken her har jeg i 1½ Aar sunget for efter den Søndag efter Søndag.

Hverken før eller siden har jeg lagt for Dagen, at jeg havde Evne til at lave Melodier; men i den Tid maatte jeg ofte gøre det, endog paa staaende Fod, og Præsten roste mig for de skønne Toner. Han havde — desværre baade for sig selv og for mig — hverken Tone eller Øre.

Om Salmebogssagen, hvori Bønderne sejrede, og hvorom jeg kan tænke mig, at den har styrket deres Selvfølelse, skal jeg her kun melde, at Sejren vandtes under Bistand af Magister Lindberg, som Bønderne fik kaldt hertil.

Det var nu ellers ikke med min gode Vilje, at jeg kom til Vrigsted som Lærer i Vinteren 1864, efter at Seminariet i Jælling paa Grund af Tyskernes Indtrængen der havde maattet lukke. Jeg var da kom-

men hjem til Raarup. Saa blev det en Dag meldt Provsten der, at Hjælpelæreren i Vrigsted var flygtet for Tyskerne. Provsten vilde nu have mig op at holde Skole i hans Sted. Jeg mente, det kunde ikke blive til noget, at det kun kunde blive for en kort Tid, da Seminariet vel snart igen kunde blive aabnet. Naa, men jeg kom her, fordi jeg vilde føje Provsten, som havde konfirmeret mig, og som jeg holdt meget af. Men da Seminariet igen kom i Gang, blev jeg alligevel her og rejste kun til Jælling til Eksamen.

Den første Mand, jeg mødte her i Vrigsted, og som jeg spurgte om, hvor Skolen laa, lod mig vide, at hvis jeg kom for at holde Skole, saa maatte jeg hellere vende om igen; for her var nogle saa slemme Dreng, saa det var rimeligt, at de vilde prygle mig, hvis de ikke fik Lov til at raade sig selv. »Ja, Hjælpelæreren er jo flygtet for Tyskerne,« sagde jeg. »Nej,« sagde Anders Dam — saaledes hed Manden — »det er ikke Tyskerne, men de Vrigsted Dreng, der har jaget ham bort.« »Hed han ikke David Hansen?« sagde jeg. »Jo, han hed godt nok David; men han kunde ikke staa sig for vore Goliater.«

Imidlertid lærte jeg nu snart, at de Vrigsted Dreng slet ikke var saa slemme at have med at gøre. Jeg fik dem let til at høre, hvad jeg havde at fortælle, og Arbejdet i Skolen gik sin rimelige, gode Gang. Saa var jeg altsaa i Tjeneste hos den gamle Degn. En af de første Dage vilde »Madammen« saa ogsaa tage mig i Tjeneste. Hun fik mig til at gaa til Sognefogden med Anmodning om, at de i Skolen maatte blive fri for Indkvartering. Jeg paatog mig dette Ærinde; men Sognefogden tog imod paa en helt anden end rolig og blid Maade og spurgte mig, om jeg ikke

var klogere; — for ellers skulde jeg nok snart blive det, — end at gøre mig til Bydreng for Madammen; jeg kunde bare hilse og sige, at hun nok skulde faa sin Part.

Sognefogden kunde jeg nu kende fra tidligere Tid. Som Skriverdreng paa Herredskontoret i Bjerge straks efter min Konfirmation havde jeg en Dag paa Kontoret hørt, at Herredsfogden havde fornærmet ham, saa han tog Bladet fra Munden og løb rundt der inde. Herredsfogden gjorde omtrent samme Figur, mens han gentog: »Lad os snakke os tilrette!« men saa stak Sognefogden af og lukkede Døren efter sig med et fast Tag.

Siden — da jeg var kommen til Højskolen, og jeg en Dag havde lejet en Vogn til at køre Brænde hjem fra Skoven, kom den samme Sognefoged om ved Skolen. Han spurgte mig da, om de Vrigsted Bønder ikke kunde være gode nok til at køre mit Brænde hjem, og om jeg ikke kunde faa mine Penge brugt, uden at jeg behøvede at leje til den Slags Ting.

Da Præsten en Gang havde faaet sig en ny Pels, og han præsenterede den for Sognefogden, hos hvem han kørte ind om Søndagen, og han saa sagde, at i den var der nitten Rævehælge, gav Sognefogden som Svar dertil, at han nok havde hørt, at der skulde nitten Ræveskind til for at skjule én Ræv.

Præsten maatte undertiden døje haardere Bemærkninger end denne. Saaledes en Gang, hvor vi var flere sammen med Præsten, og hvor han fik Lejlighed til ytre, at hvor det gjaldt Mellemværende af Penge, der skulde man »altid« have det skriftligt; da for at gøre Ende paa dette »altid«, sagde Terkel Madsen: »Nej, det behøves ikke altid; jeg har med mange haft Mellemværende af den Slags uden at have haft det

skriftligt; men jeg vil gøre Dem en Indrømmelse: Mellemværende med Dem vilde jeg nok sætte Pris paa at have skriftligt.« — Saa blev der ikke snakket mere om den Ting.

Terkel Madsen var den Mand, der særlig interesserede sig for, at Højskolen kom frem her. Oprindeligt blev den rejst paa Aktier, og det havde vist sig let at faa den nødvendige Kapital tegnet. Ved det sidste Møde, inden der blev taget fat paa at bygge, viste det sig saa, at der ikke var Enighed om, i hvad Retning Skolen skulde styres. Terkel Madsen saa, at Uoverensstemmelsen var ret væsentlig; saa løste han Knuden ved at sige: »Vi er vist for mange og for forskellige om den Sag; lad os skilles, mens det er god Tid. Jeg kan huske, at da Samaritanerne kom og vilde være med Jøderne om at bygge deres Tempel, saa tog Jøderne ikke imod dette Tilbud, og deri gjorde de nok Ret.« Enkelte mente, at nu, da de havde Kapitalen tegnet, maatte de helst holde sammen. »Det nytter ikke, vi lader, som vi holder sammen, naar vi alligevel ikke gør det,« sagde Terkel Madsen. Med dem, der nok nærmest havde tænkt sig, at Skolen skulde have været en Slags Realskole, gik saa, saa vidt jeg husker, 1000 Rdlr. ud af det tegnede Beløb; men denne Sum tog saa Terkel Madsen og en anden Mand, der hed Morten Steffensen, paa deres Kappe, idet de fordoblede den Sum, de alt havde tegnet sig for. — Jeg kan her bemærke, at det var hos Terkel Madsens Far, Mads Kristensen, at Magister Lindberg havde boet, da han, som jeg har bemærket, ydede Bønderne i Vrigsted Bistand i Salmebogsstriden.

I Almindelighed laa det lige til for Terkel Madsen i Forhold til én eller anden Sag at finde det rette.

Han var ikke bange for at vove noget og bar sig af den Grund én og anden Gang anderledes ad, end nogen anden vilde have gjort. En Gang, jeg var hos ham i hans Hjem, kom en Mand, der havde begyndt at blive noget Handelsmand, og som ellers i Almindelighed førte et ret forvovent Sprog. Han spurgte saa Terkel Madsen, om han ikke kunde laane ham 500 Rdlr. »Du véd jo godt, at jeg kan; men om jeg vil, det er en anden Sag,« ytrede Terkel Madsen. »Du skal nu slet ikke tage det fortrydeligt op, at jeg spurgte, om du vilde; for jeg véd jo nok, du er ingen Stodder,« svarede Niels Pedersen — saaledes hed Handelsmanden — »men saa spørger jeg da, om du vil.« Han fik Pengene; men de kom ikke tilbage til den lovede Tid; det var Terkel Madsen ikke fornøjet med. Endelig mødte Niels Pedersen saa en Dag og blev da modtaget med det Spørgsmaal, om det var nær ved den Tid, han vilde betale tilbage igen.

»Nej, mit Ærinde er et ganske andet,« svarede denne; »de 500 Rdlr. er rejst, men laan mig 500 til, de kan nok hente dem tilbage igen, og saa faar du de 1000 Rdlr. paa én Gang, og det ogsaa inden ret længe.« Niels Pedersen fik, hvad han ønskede og betalte ogsaa tilbage, som han havde lovet. — Naar jeg siden mødte denne Mand, efter at Terkel Madsen var død, saa mindede han tit om denne Oplevelse, som han vidste, jeg kendte, og endte da med at sige: »Hvor mange kender De, om hvem De tror, at de vilde have baaret sig ad imod mig som Terkel Madsen?« Jeg maatte altid svare: »Slet ingen!« »Jeg heller ingen,« svarede han, »og De og jeg kender endda mange Mennesker; men De kan ellers tro, at den Tillid, der blev mig vist, den gjorde det til Alvor for mig at faa betalt tilbage igen.«

Under Kampen for Valgmenighedsloven lod Præsten ombære en Liste til Underskrift imod denne Lov. Der var nogle her i Vrigsted, som denne Liste ikke skulde præsenteres for. Blandt disse var Terkel Madsen og jeg. Vi blev jo vidende baade om Listen, og at den skulde gaa forbi vor Dør. Saa blev der adskilligt Røre, og Præsten maatte da indbyde til et Møde om Sagen, hvor han tilkaldte en Nabopræst, der skulde yde ham Støtte. Her kom det til at gaa ret varmt til. Nabopræsten fremstillede sig selv som Frihedsmand; han havde været blandt de 20,000, der den 21. Marts 1848 var vandret til Kristiansborg Slot; men Valgmenighedsloven var det værste af alt. — Han blev mødt med adskillige korte, men drøje Bemærkninger og udeblev fra et Møde i Barrit, hvor samme Sag blev behandlet.

Mødet i Vrigsted endte med, at Sognepræsten sagde, »Ja, Listen er hos Kirkeværge, Rasmus Andersen, og der kan de henvende sig, som endnu ikke har underskrevet.« — Rasmus Andersen, som var til Stede, var i en Fart henne ved Pulten, hvor han smed Listen med den Besked, at ingen skulde komme til ham for at underskrive det Papir. — Denne Mand er nylig død; han blev 94 Aar. Iøvrigt er der jo i Aarbogens første Halvbind fortalt udførligt om ham. En gammel Ungkarl, der hed Jens Møller, og som døde for faa Aar siden, blev noget ældre, sagde gerne om Rasmus Andersen: »Aa, han er jo kun en Dreng endnu.«

Da samme Jens Møller langt op i Firserne søgte Alderdomsunderstøttelse, og jeg skulde hjælpe ham med at udfylde Skemaet, og han skulde skrive sit Navn, spurgte jeg ham, hvor han havde sine Brilller. Ja, han havde rigtignok et Par Brilller, sagde han,

det havde været hans Moders, men han kunde da endnu nok baade læse og skrive uden Brillen. — Nu er Brillerne med den lille Træeske, som han selv havde lavet til dem, i mit Eje.

Om en Mand, der hed Knud Hansen, maa jeg fortælle lidt. Vi var gode Venner; men han kunde ikke lide, at jeg søgte til Skjold Kirke, hvor Fog var Præst, og som jeg løste Sognebaand til. Hvad han særlig havde imod Fog var det, at han havde sagt om Bibelen, at den ikke var Guds Ord. Det nyttede kun lidt, at jeg sagde, at Fog skattede Bibelen lige saa højt som Knud Hansen, der holdt paa, at Bibelen var Guds Ord fra Ende til anden. Han læste adskilligt i den, og jeg tror, at han læste godt og med Glæde. Men atter og atter vilde han ind paa dette, hvad Fog havde sagt om den. At jeg fremhævede Forskellen i Almindelighed paa Ord og Skrift, brød han sig ikke om. — Da jeg en Gang bemærkede, at i Bibelen var optegnet saa meget, som Mennesker havde sagt, ja endog noget, som Fanden havde sagt, og jeg spurgte, om han da ogsaa vilde kalde det Guds Ord, saa tog han ret haardt paa Veje; han vilde ikke høre den Snak. Bibelen var Guds Ord, og naar Præsten i Skjold og jeg sagde andet, saa var det en falsk Tale, og han var vis paa, at det vilde Magister Lindberg aldrig have sagt.

Knud Hansen var stadig Kirkegænger i Vrigsted Kirke. Han brød sig om Præsten som Præst, sagde han; han prædikede Guds Ord; men som Mand regnede han ham ikke stort. Til sin Nabo, der ikke vilde vedgaa, at han samlede Penge, hørte jeg en Gang, at han sagde: »Du samler Mængde Penge — ja Mængde Penge, mange flere end jeg, der ikke kan blive fri for det, endda min Gaard ikke er nær

saa god som din, og du er meget dygtigere Mand end jeg.«

Om sin afdøde Kone, som han altid talte saa kønt om, sagde han en Gang til mig: »Jeg syntes straks, da vi var bleven gift, at hun var for venlig, altfor venlig. Saa sagde jeg til hende: »How mæ lidt; men how mæ længg.« — Da havde han sit allerdejlige Smil i Ansigtet og Taarer i sine smaa tindrende Øjne.

Saa var her en gammel Smed; han hed Thomas. Han var erklæret Fritænker og vidste en Del om Voltaire; saa var han ogsaa et Stykke Dyrslæge; jeg kom til at interessere mig noget for ham. — Til vore Møder paa Skolen kom han ret ofte. Jeg spurgte ham en Gang: »Hvorfor kommer De egentlig, Thomas?« og fik det Svar: »Fordi det interesserer mig.« »Men De kommer aldrig i Kirke«, sagde jeg. »Nej, for det keder mig,« svarede han. Da han blev syg og sengeliggende, saa' jeg af og til ind til ham. En Dag, da jeg sad hos ham, spurgte han mig, om jeg ikke vilde sige ham min Mening om Gud. Men De tror jo ikke paa nogen Gud«, sagde jeg. »Jo«, sagde han, det kommer jeg til, og nu vilde jeg gerne, om De kunde sige som Deres Mening om ham, at han er god, for saa har jeg Brug for ham; saaledes trænger jeg til ham.« »Men saaledes er han netop ogsaa«, svarede jeg, »og saaledes er min Mening om ham.« — »Men Jesus tror jeg ikke paa«, sagde han saa; »naar Gud er god, saa maa det være nok.« Saa gik nogle Dage, og det var kendeligt, at Gud nu betød noget for ham, fordi han var god. Men saa forlangte han siden, om jeg ikke vilde sige ham min Mening om Jesus. Jeg svarede ikke straks, men saa sagde han selv, »om Meningen med Jesus ikke var, at han skulde bringe Gud og Menneskene nærmere sammen?«

Og saa føjede han til, at straks, da han var kommen til at tro paa Gud, syntes han, han var ham saa nær; men saa var det siden bleven saadan for ham, at han syntes, han blev ham fjærnere, og nu havde han Brug for Jesus som den, der kunde bevare ham hos Gud. Nu blev det let at svare ham, at saaledes, som han var kommen til at trænge til Jesus, saaledes var han, og saaledes var Meningen med ham. — Saa drev hans Trang ham til at komme til Alters og til ogsaa derved at bekende, hvad han tidligere havde fornægtet.

DE GAMLE FORTÆLLER

VED

N. MOGENSEN, Kolding.

I Dons midt mellem »Donsgaard« og »Christiansminde« laa i den tidligste Begyndelse af forrige Aarhundrede en større Bondegaard. Den var vel som andre Bøndergaarde paa den Tid: Straatækket og lerklinet. Skorsten sad lavt paa den svajede Mønning, og Bindingsværket blev skævt i sin Alderdom. Nu er den forsvunden; dens Jorder er udstykkede og fordelte til andre Gaarde. Men under dens lave Lofter var et Hjem for Mennesker, lunt og hyggeligt.

Her fødtes Brødrene Jens og Jes Jessen, den første 1812, den sidste 1817.

Det er forsaavidt uden Betydning i denne Forbindelse, hvorvidt de to Brødre var foran deres Tid, de var sikkert i alle Tilfælde paa Højde med den. De havde aabne Øjne, aabne Øren og Virkelyst, da de var unge, og de kunde fortælle, da de blev gamle.

Aar 1837 døde deres Fader, Jes Christensen, og Brødrene overtog og drev i Forening Fædrenegaarden. Eller maaske netop ikke i Forening, for Jens var den ældste, og Jes var den yngste, og Rangforordningen er undertiden ligesaa streng udenfor som i Statskalenderen.

Derfor blev Jens Numer et, som det sig hør og bør.

Maaske var det derfor, at Jes Jessen ved Siden af at gaa som Avlskarl hos Broderen efterhaanden kom ind paa at sysle med Handel, først i det smaa, senere under større Former, først handlede han med Grise og Faar, senere med Kreaturer. Til sidst slap vel ogsaa en Hest ind imellem, naar Lejlighed gaves.

Denne Handelsfærd med dens Risiko og dens deraf følgende Spænding har sikkert udviklet hans Selvstændighedstrang, maaske har han ogsaa i al Almindelighed følt sig trykket af Afhængighedsforholdet til den ældre Broder i det, der angik Gaarden og dens Drift. I alle Tilfælde forlod han i 1845 det fælles Hjem og købte Stagebjerggaard i Alminde. Denne Gaard er endnu i Slægtens Eje.

Maaske har ogsaa Broderen følt Trang til et større Virkefelt, han solgte omtrent samtidig Fædrenegaarden og købte Brogaard i Harte Sogn. Og saa gik Tiden.

De to Brødre blev efterhaanden ældre, de blev omsider gamle.

Jens Jessen havde ingen Sønner, og da Døtrene efterhaanden giftedes ind i selvstændige Hjem, solgte han Brogaard i 1879.

1884 døde hans Hustru, og han tog herefter Ophold hos en af Døtrene.

Baade Jens og Jes Jessen var fra den Tid, da Haandens Arbejde stod meget højt i Kurs. De havde altid forstaaet det gamle Ord: »Ej fanger sovende Mand Sejre«. Som deres gode Forbilleder kan sikkert nævnes: Gamle »Assessoren« i Dons Mølle, gl. Wulf, Elkjærholm, og gl. »Christian« i Dons, tre Mænd, som de altid omtalte med kærlig Højagtelse. — Om Wulf en lille Historie: »Det var i Høstens Tid, at et af Børnene kom ud i Marken og meldte: »Fa'r, du maa komme hjem, for der er kommen fremmede«. Wulf:

»Hvem er det?« Barnet: »Det er nogle fra Kolding«! W.: »Sig til Mo'r, hun skal give dem alt, hvad de kan æde og drikke, jeg bli'r hos mine Folk«! — Jens Jessen var vist den af Brødrene, som i Ordets almindelige Betydning havde været den største »Slider«. Som Mand paa Brogaard fordrede han meget af sine Medhjælpere, men han gik selv i Spidsen. Han hyldede den ret gammeldags Anskuelse, at om Sommeren skulde der arbejdes, saalænge Solen stod paa Himlen. Der fortælles følgende Historie om ham: Som Repræsentant for Brandkassen skulde han en Sommer til Vejle. At lade et Spænd Heste forsømme en Dags Arbejde, kunde der selvfølgelig ikke være Tale om, derfor gik han. Men da han hen ad Eftermiddagen efter 7-Mils Turen var naaet hjem paa sin Mark tæt ved Gaarden, var Solen endnu en Times Tid oppe, og da der var kørt Mergel og stod en Skovl, smed han straks Frakken og gav sig til at sprede og fik saaledes en »hel« Dags Arbejde udført.

Efter dette lille Svinkeærinde tilbage til Jens Jessen. Det viste sig selvfølgelig snart at være hans virksomme Natur imod at føre en Aftægtsmands fredelige men tomme Tilværelse, derfor drog han jævnlig ud paa Rejse, snart til en Slægting snart til en anden, især til sine Døtre, og det var fornemmelig, naar et eller andet mere end almindelig vigtigt Arbejde forestod, at han meldte sin Ankomst for at tage Haand i Hanke med, dels med Raad og dels med Daad.

Til Stagebjerggaard kom han jævnlig, og et 14-Dages Besøg hver Vinter blev saaledes efterhaanden en Regelmæssighed.

Her var ikke alene et Virkefelt, her var tillige livligt og gæstfrit.

Jes Jessen havde overtaget Gaarden med meget smaa

Midler, og det var maaske derfor, han vedblev med sin »Sjakren«, som han selv kaldte det; det gav Penge, og de kunde bruges, men det gav mere end Penge, det gav Udsyn. Jes Jessen ikke alene tjente Penge paa sine Handelsfarter, han lærte.

Han lærte blandt andet at skatte den Venlighed, der kunde vises mod en farende Svend, han forstod at paaskønne et »Velkommen«, og han forstod at bedømme, om det var alvorlig ment. Derfor gjorde han Gengæld, naar Lejlighed gaves, og Lejlighed gaves ofte.

Stagebjerggaard blev et yndet og meget søgt Tilflugtssted for Kræmmere, Pottemænd, Humlemænd og andre mer eller mindre løse Fugle. Maaske var de ikke alle lige værdige, men Jes Jessen hyldede den gode Leveregel: hellere at gøre for meget mod en uværdig end for lidt mod en værdig.

Og de Folk kunde fortælle.

Det var i det smaa som et Pust ude fra den store Verden, der ikke begrænsedes af det nærmeste Sogneskel.

Og de kunde faa andre til at fortælle.

Naar Dagens Gerning var endt, naar Nadveren var spist, saa tog Husstand og Gæster Plads paa Bænken om det lange Bord.

Og saa rullede da op Billede efter Billede, mest fra gamle Dage.

Naar en tav, tog en anden fat. Hændte det, at gamle Jens Jessen da var paa Besøg, saa gav han sit Bidrag.

Og her er da en af hans Fortællinger.

Den er ikke stor i Linierne ej heller dramatisk i Enkelthederne, der stod ikke Menneskeskæbner paa Spil.

Men den er netop typisk for sin Tid, den Overgangstid, da ogsaa Bonden begyndte at vove sig uden-

for den slagne Landevej, da han begyndte at forstaa, at Livet kunde byde noget mere end hidtil, at hans Virksomhed kunde være noget andet end den bestandige Løben rundt i Trædemøllen med lukkede Øjne, at den kunde være *Forretning* med en Forretnings Spænding og en Forretnings Løn.

Fortællingen lød saaledes:

»Vort Hjem i Dons var meget fattigt. Det som saa mange andre havde faaet sit Knæk i de ulykkelige Aar, da Statsbankerotten vendte op og ned paa alle Begreber om Værdi.

Jeg mindes saaledes, at min Fader en Gang for at klare en vanskelig Situation maatte laane 20 Rigsdaler paa Phønixsborg og sætte alt min Moders Sølv-tøj i Pant.

Det blev aldrig senere indløst. Men naturligvis »Sorrig og Glæde de vandrer til Hobe«, det er ikke alt sammen begrædeligt, det jeg kan huske hjemmefra, der er meget godt og fornøjeligt imellem.

Saadan var der et Aar, Høsten var gaaet saa udmærket til Lykke, navnlig havde vi avlet en vældig Mængde Hvede.

Det var, mens Jes og jeg drev Gaarden i Fællesskab, og vi talte jo, som rimeligt var, tit om, hvordan vi nu skulde faa det mest mulige ud af den.

Saadan ligefrem at sælge Hveden, kunde jo ikke give ret meget.

Men nu havde vi hørt, at Hvedemel blev rigtig godt betalt af Bagerne i Vestjylland.

Vi kom saa i Tanker om at lade et Læs Hvede male i Mel og sælge det vest ude. Og det gjorde vi.

Først vilde vi til Ringkøbing, vi kørte lige tværs over og havde Mad og Foder med til hele Turen.

Kroerne undgik vi naturligvis saa meget som mu-

ligt for de vilde nemt koste os for meget, kunde vi regne ud.

Den første Nat laa vi paa en Gaard ud ad ved Grindsted, men det var nu hos en Mand, der var vant til at »bede« hos os i Dons, naar han kørte til Kolding.

Det kostede selvfølgelig ingenting, og vi maatte endelig love ham at komme ind igen, naar vi kom tilbage, for han var naturligvis nysgerrig efter at høre, hvordan denne her Tur vilde spænde af. Paa den tredje Dag naaede vi Ringkøbing. Vi gik straks rundt til alle Bagerne, men der var ikke én af dem, der vilde handle med os, i hvert Fald kunde der slet ikke være Tale om de Priser, vi forlangte. De havde Mel nok, sagde de allesammen.

Nu var det saa heldigt, at vi kendte Borgmesterens Kone. Baade hun og hendes Mand var kommen fra Kolding, og da de boede der, havde jeg tit solgt baade Æg og Ænder og Smør og saadan noget til hende.

Det var nu saadan en flink Kone, og der gik vi saa op. Hun blev gruelig glad, da hun saa os. Det er jo rigtig morsomt, sagde hun, at faa Besøg af saadanne gamle bekendte, og vi fik baade Kage og Kaffe, saameget vi kunde spise og drikke, og hun tog da ogsaa noget Mel.

Men det svandt jo nu ligegodt ikke ret meget i Læsset.

Det var jo saa ikke andet at gøre end at køre videre, og vi drog saa ned til Varde og derefter til Ribe; men lige sølle gik det begge Steder. Lige det første, de saa os, sagde de ligesom i Ringkøbing, at de havde Mel nok.

Saa begyndte vi jo at blive noget kede af det.

— Hvad nu? sagde jeg til Jes.

— Vi *skal* have Penge, sagde han. Der er ikke andet Raad for, end at vi maa tilbage til Ringkøbing igen.

Det var en rigtig kedsom Tur.

Da vi saa endelig naaede Ringkøbing, vidste vi ingen bedre Raad end at gaa op til Borgmesterfruen igen.

Det kan nok være, hun »begyndte at se«, da hun fik Øje paa os.

— Hvad! Kommer I nu igen, sagde hun.

— Ja, sagde vi, og vi har ikke solgt en Smule af vort Mel.

— Naa, sagde hun og betænkte sig lidt — ja kom nu indenfor og faa noget at leve af, saa skal jeg se, om jeg ikke kan hjælpe Jer.

Og da vi saa havde faaet alt det, vi kunde spise og drikke, saa gav hun os hver en Endeskive Hvedekage.

— Gaa I nu ud og vis Bagerne dette, sagde hun, og saa kan I fortælle fra mig, at saadan noget Kage har Borgmesterkonen bagt af Jeres Mel.

Det hjalp!

Da de hørte det, saa vilde den ene hellere have Melet end den anden, og vi kunde godt have solgt et Læs til, om vi havde haft det.

Saadan lød den Historie. Kan være, den moderne Landmand, der flotter sig med elektrisk Lys i sine Stuer og i sine Stalde, som har Telefonen staaende paa sit Bord og som har Forhaandskendskab baade til Priser og Afsætningsforhold, vil ryste paa Hovedet og trække paa Smilebaandet ad de to Mænds naive Forsøg paa at gøre en god Forretning.

Der er ingen Grund hverken til Hovedrysten eller Smil.

Det er just den Slags Foretagsomhedens Pionerer, der har tiltraadt de Stier, ad hvilken de, der kom efter, magelig vandrer nu.

Iøvrigt kan man drage den almindelige Moral ud af Fortællingen, at en Borgmester ogsaa den Gang var en betydningsfuld Person i sin By, og »Borgmester-sken« var heller ikke uden Indflydelse. Ganske som nu.

Men ogsaa Jes Jessen kunde fortælle Historier. Han kunde fortælle om sære Ting og sære Foretagender, Ting og Foretagender, som nu er ved at glide ud i Glemselens dybe Nat.

Ligesom Broderen levede han jo netop i en Tid, da det gamle ligesom rakte det nye Haanden til Afsked.

Hjemmet i Dons stod i en ret intim Forbindelse med Datidens mange »Kræmmere«, der ærligt ernærede sig ved Handel og — efter vore Begreber — noget mindre ærligt ved Smugleri.

Nu maa man imidlertid være klar over, at Datidens Folk kun havde en yderst vag og taaget Forestilling om, at Smugleri var en Lovovertrædelse.

Nej, Smugleri var en Forretning, der gav Fortjeneste, naar den lykkedes, og Tab, naar den mislykkedes, som enhver anden Forretning, der er forbunden med Risiko.

Den kunde være spændende og angribe Nerverne, for saavidt Nerver den Gang var opfunden, den angreb aldrig Samvittigheden.

Den kunde give søvnløse Nætter, saalænge Forretningen stod paa, aldrig bagefter.

Blev en Smugler forstyrret under Udøvelsen af sit Kald, maaske grebet og straffet, saa betragtedes han ikke som en Mand, der ramtes af Loven for sine Synners Skyld, men som en Mand, der var ramt af Uheld og fortjente almindelig og oprigtig Deltagelse.

Naar Jes Jessen fortalte om disse mærkelige natlige Expeditioner, hvor det gjalt at bjærge en kostbar Varesending fra Toldgrænsen ind paa fredlyst Territorium forbi Næsen af Posekigerne, saa blev Stemmen varm, og Øjnene glimtede.

Man fik det bestemte Indtryk, at Smugleriet ogsaa i hans Øjne var for nogle et Livskald, mindre fredeligt end andre, for somme et Bierhverv, for enkelte

en Sport, spændende og interessant; den var forbunden med en vis Fare, men den gav aldrig Anledning til moralske Anfægtelser.

Smugleriet var en Kamp, en evindelig Kamp, men det var en ulige Kamp.

Paa den ene Side stod nogle faa Toldbetjente med nogle Paragrafer, som de selv kun til en vis Grad troede paa, paa den anden Side stod hele Befolkningen, sammenhængende som Ærtehalm og støttet af en stærk offentlig Mening.

Alle var Smuglere, mer eller mindre. En faglig, en anden lejlighedsvis, en tredje sportsmæssig.

I Nattens Mulm og Mørke kunde det pludselig og uden Varsel banke paa et Sovekammervindue, her i Nat hist i Morgen Nat, som Lejligheden førte det med sig.

Saa vidste man, hvad Klokkeren var slaaet. Der behøvedes ingen Forklaringer og ingen Forhandlinger. Ud af Fjærene i en Fart, Klæderne paa Kroppen og Heste og Vogn ud.

Ad skjulte Veje med »Blænkere« for og »Blænkere« bag transporteredes Godset nordpaa til det var udenfor Toldvæsenets Omraade. Her samledes alle de interesserede Kræmmere, og Læsset deltes ud.

Som Regel gik det godt, for der var altid truffet alle mulige Sikkerhedsforanstaltninger, men det kunde gaa galt.

Ogsaa om et saadant Tilfælde kunde Jes Jessen fortælle.

Hans Historie er ikke uden Komik, men den vidner tillige om, i hvilken Grad den farefulde Virksomhed udviklede Snarraadigheden.

Et Læs Smuglegods var paa Vej fra Toldgrænsen nordpaa. Hestene fik Lov til at gaa i Skridt, og Bedækningen begyndte at passiare gemytligt sammen.

Man forstod, at Faren snart var overstaaet for denne Gang, at man omtrent var i Sikkerhed.

Omtrent.

Da kommer en Rytter sprængende og melder:

»N. N. er fanget, og han gaar med alle Papirerne«.

Ved Papirerne forstodes de Fakturaer, Følgesedler og Spesifikationer, der ledsagede Forsendelsen, og som saa at sige direkte viste, hvilken Vej — *udenom* Toldvæsenets Stempler — Varerne havde taget. Almindelig Forfærdelse.

— Nu er vi da nogle ulykkelige Mennesker, sagde Kræmmeren, nu bliver vi sat fast allesammen.

Og hans Skræk var velbegrunnet.

Naar Papirerne var beslaglagte, hvad nyttede det saa, at Varerne var i Behold. Naar Hovedmanden var fanget, saa fulgte Bipersonerne snart efter.

Det var med bange Anelser, at Expeditionens Deltagere skiltes, og de ventede hvert Øjeblik at se Retfærdighedens gridske Haand strakt ud efter dem.

Men Tiden gik, og der kom ingen Retfærdighed.

Senere viste det sig, at den paagældende N. N., hvis Navn ikke skal nævnes, skønt det paa en Maade for tjente at blive det, i fuldt Maal havde været Situationen voksen. Han havde klaret den som den, han virkelig var: en Mand af Faget.

Ved Forhøret svor han sig naturligvis uskyldig som det ufødte Barn; det gjorde naturligvis kun betingelsesvis Indtryk paa de haardhjærtede Toldembedsmænd, men da han ved Visitationen viste sig at være saa ren som et nyvadsket Lam, og hverken havde Papirer eller andet kompromitterende hos sig, saa maatte de lade ham gaa og give ham en Undskyldning oven i Købet.

Jes Jessen, der selv havde været med paa Togtet,

talte senere med den Kontrollør, der havde nappet Smugleren, og denne Kontrollør fortalte med dyb Undren Historien om Kræmmeren, der var stopfuld af Papirer, da han blev fanget, men ikke havde saa meget som en Lap, da han kom til Byen. Og han kastede ingen Ting fra sig paa Vejen forsikrede Kontrolløren, det skulde jeg nok passe paa, derfor gik jeg der jo. Men han skraaede saa rent ukristeligt, det var det eneste mærkelige ved ham. Han tyggede, og han spyttede den hele Vej. Hvert Øjeblik greb han i Lommen og tog en Skraa, tilsidst tror jeg endda, han aad Papiret med, den Slughals.

Jes Jessen forstod øjeblikkelig Situationen: at Kræmmeren paa Vejen til Kolding havde gennemtygget alle de farlige Papirer og enten slugt dem eller spyttet dem ud efter endt Formalingsproces.

Mens de to Brødre, Jens og Jes Jessen endnu i Forening drev Gaarden i Dons, skulde Christian Dons, kendt under Navnet »Gamle Christian« eller slet og ret »Christian« bygge en Gaard til sin Søn, den senere i Forening med Peder Larsen Skræppenborg bekendte Peder Dons, der skulde giftes.

Det at bygge en Gaard var den Gang, saavel som nu, en stor Begivenhed, og der blev truffet Forberedelser længe i Forvejen. Der blev heglet Langhalm, der blev brændt Sten, og der blev købt Tømmer i »Kongens Skov« (Stenderup Skov).

Meningen var, at det skulde slæbes over Fjorden, naar denne var tillagt med Is.

Det var en umaadelig Besparelse i Tid og Arbejds-kraft, hvilket man vil kunne forstaa, naar man erindrer, at Vejen Stenderup—Kolding den Gang endnu ikke eksisterede.

Til alt Uheld blev det netop dette Aar en meget sløj Vinter; der kom ingen Is hverken paa Fjorden eller andre Steder.

Og Tømmeret blev liggende.

Nu havde »Gamle Christian« den Ejendommelighed, at han i Modgangstider opgav Ævred og gik til Sengs. Da derfor Vinteren gik, Uge efter Uge, Maaned efter Maaned, det blev Fastelavn og det blev Kyndelmisse, uden at der kom Frost, saa traf disse Genvordigheder »Gamle Christian« paa det eneste Sted, hvor han kunde overkomme dem: i Sengen.

Endelig hen i Midten af Marts tog det til at fryse haardt, og en skønne, maaneklar Nat kom der Ilbud fra Stranden, at nu var Fjorden lagt til og kunde bære.

Saa var Christian rask.

Klokken var tre om Morgenen, men han stod straks op, fik Karlene purret ud, gik derefter om til Jes Jesen og fik ham med med Befordring.

Da Klokken var fem, drog Toget fra Dons ud i den stjerneklare frostblinkende Martsnat.

Hele Dagen til sildig Aften blev der kørt Tømmer over uden Ophold. Det gjalt jo om at nytte Vejen, medens den var farbar.

Det var strængt Arbejde, men et Anker Brændevin, som de benyttede den passende Lejlighed til at smugle over, bidrog mægtigt til at holde Modet oppe.

Gamle Christian og de unge Karle klarede sig tappert; kun en Daglejer, Rasmus Kontrollør, naaede ikke at komme med efter sidste Læs.

Om det var Arbejdet eller Brændevinen eller begge Dele i Forening, der fik Bugt med ham, har ikke kunnet fastslaas, men han blev saa medtaget, at de maatte trille ham ind i Dækkener og lade ham blive liggende paa Isen, mens det sidste Læs blev kørt over.

Men Rasmus Kontrollør var ikke den eneste, der var bleven træt.

Da de sidste Bjælker velbeholden var kommen i Land Nord for Fjorden, og Folkene i den stjerneklare Aften ved en lille Styrkning forberedte sig til den trettimers Kjøretur med Læs til Dons, betroede Christian sig til Jes Jessen:

— No kan a saamænd, aah Gud, næsten ett mie', Jes!

„Æ LANDSMAND“.

AF

Lærer DITLEV BARSØE, Eltang Byskole.

MAN taler ofte om de gode gamle Dage med de mange stille og fredelige Hjem, hvor Folk baade fik Tid til Arbejde og Tid til Hvile. Som Modsætning nævnes vor travle, larmende Tid med Jernbaner, Cykler, Biler, Telefoner m. m., hvilke hver især kræver deres Tribut af Hjemmenes Ro, om de end giver rigeligt Vederlag derfor. Dog toges en god Del af Idylen bort fra de gamle Hjem i vore Forældres og Bedsteforældres Dage, idet den Tids Ufredsmænd og Landstrygere ofte opererede saa snildt og udfordrende, at de ligefrem blev en Skræk og Svøbe for en hel lille Landsdel. Næsten enhver Egn havde sit »Uro i Uhrværket«; men blandt de bedst kendte Fredsforstyrre var vistnok en Mand fra Lilballe, Eltang Sogn, hvis fulde Navn var *Niels Bjerre Thomsen*.

I Lilballe kaldtes han Niels Bjerre, andre Steder Niels Landsmand, dog mest »æ Landsmand«.

Niels Bjerre Thomsen er født paa Tøndborg 1808. Faderen var Daglejer og Indsieder. Fødestedet er ingen Borg, men kun et Hus med en lille Toft, Sydøst for Eltang By paa et Bakkedrag, der kaldes Vindelbjerre. Det samme Hus har al Tid siden været beboet

og staar den Dag i Dag. Det ligger i Nærheden af Houens Skov.

Her henlevede Niels største Parten af sine Barneaar. Han har selv fortalt, at han færdedes meget i Houens og kendte næsten hver Busk og hvert Træ i Skoven. Det skal nok passe; thi hans senere Liv og »Gerning« viste godt nok, at kun faa Mennesker forstod at bruge deres Øjne saa godt som han.

Han gik i den gamle Eltang Skole, der ligger ved Kirken. Det er en af Fr. IV's Skoler, opført 1721. Ogsaa den staar den Dag i Dag.

Det var i de gamle Degnes Tid, da næsten alle Skoler var overfyldte, og da der var en Del fattige Børn, der forsømte meget. Om Niels har været blandt dem, vides ikke; men han fik i alt Fald for lidt lært i Skoletiden.

Omkring ved Aaret 1820 flyttede »Familien fra Tøndborg« ind til Eltang By, hvor de ligeledes boede i en Indsiddlerlejlighed. Niels's Forældre var jævnt skikkelige Folk, men mange kunde ikke forstaa, at de al Tid havde saa meget at rende efter om Natten. Dog kom de aldrig i Konflikt med Loven.

Drengen var Moderens Øjsten; han kunde gøre, hvad han vilde. Han havde saaledes den Skik, at han ikke vilde sidde ved Bordet og spise sammen med Forældrene. Han fik sin Portion, og saa gik han udenfor og spiste, enten det var Sommer eller Vinter.

Moderen blev ikke gammel, men hun levede dog saa længe, at hun fik at se, at det vilde tage en gal Ende med Niels. Som en Mærkelighed kan nævnes, at hun engang sagde: »Saalænge jeg lever, skal Niels ikke komme i Forlegenhed«.

Disse Ord kom ogsaa for saa vidt til at passe, som

Niels ikke blev straffet, saalænge hun levede, og de havde den Virkning, at Folk syntes, at der var noget hekseagtigt ved hende. Disse Antagelser bestyrkedes yderligere ved, at hun bar noget paa Brystet, indsyet i en Klud, og det hang i en Snor om Halsen.

Da hun var død, tog den ene Ligsynsmand, en Gaardmand i Eltang, den hemmelighedsfulde Ting og kastede den i Ilden.

Efter Konfirmationen fik Niels Plads som Tjenestedreng hos gamle Flensburg, Bedstefader til nuværende Ejer af Nørre-Stenderupgaard. Det var vist baade den første og den eneste faste Plads, han havde. Han var naturligvis et daarligt Tyende; men det er maaske gaaet med ham, som det gamle Ord siger: »Man kan ogsaa gøre et Skarn Uret«. Thi hele sit Liv igennem sagde han tit og ofte: »Flensburg tog min Samvittighed«. Det ligger nær at antage, at Drengen maaske en enkelt Gang har faaet Skyld for en eller anden Skurkestreg, som en anden har begaaet. Saa gik hans Samvittighed sig en Tur; han krævede Ret, men øvede den ikke selv.

Niels Bjerre drog saa hjem til Forældrene. Her nød han Friheden i fulde Drag, og da han var i høj Grad snild og fingernem, gav han sig til at lave forskellige Slags Kurve og Koste. Han rejste saa omkring og solgte sine Varer, og nu er det, at han erhverver sig Navnet »æ Landsmand«, fordi han drog gennem alle Lande (Egne). Dette Navn kunde han ikke lide; han syntes, at det var saa meningsløst, fordi vi alle er Landsmænd.

Tiden gik, og Niels Bjerre blev taget til Soldat. Han blev Landsenér og laa i Garnison i Horsens. Han var baade smidig, stor og stærk og klarede vist

Soldatertjenesten godt. Da han kom hjem, nød han en vis Anseelse; han havde med Ære aftjent sin Værnepligt ved Rytteriet. Det var den Gang en streng Tjeneste.

Nu varede det ikke længe, før »æ Landsmand« blev gift og selv fik Hus og Hjem i Lilballe. Hans første Hustru hed Kristiane, og hun tjente hos en Gaardmand i Erritsø, hvor ogsaa Brylluppet stod. Brudgommen var om Formiddagen lige kommen ud af Arresten; men han var ikke forknyt. Ved Gildebordet oplæste han en Forholdsattest el. lign. Han var stolt af at have lidt uskyldig. Han bekendte nemlig aldrig, naar han blev forhørt, og han slap derfor — paa én Undtagelse nær — gerne med et kort Ophold paa Mistanke. Kristiane var en dygtig Tjenestepige og blev i nogle Retninger en flink Hustru; men hun havde ligesom sin Husbond vist alt for liden Respekt for andres Ejendom. Som Eksempel herpaa kan nævnes, at der nogle Dage efter Brylluppet blev forsøgt Indbrud i den Gaard i Erritsø, hvor hun havde tjent. Der blev en Nat taget en Tavl ud af det gamle Bindingsværkstuehus. Det var den eneste Tavl, hvorigennem man kunde komme ind i Kammeret, der var fyldt med Møbler. Forsøget mislykkedes, fordi Gaardens Folk mærkede Uro; men det ser ud til, at Niels denne Gang har gaaet Kristianes Ærinde.

Her skal nu fortælles en Del spredte Træk af »æ Landsmand«s Liv.

Han blev som ung Mand indstævnet til at møde paa Raadhuset i Fredericia — Eltang hørte den Gang under Fredericias Jurisdiktion. Da han ikke havde Lyst til at gaa de 2 Mil, skulde Gaardmændene Hans Dahl og Niels Kyed befordre ham ind til Staden. Hans Dahl tog et Par lange Knive fra ham, stak dem op i Bjælken og sagde: »Her kan de sidde til Du kommer

at hente dem«. Niels Kyed stod med et Stykke Reb, og da Niels Bjerre spurgte, hvad det skulde bruges til, var Svaret: »Til at binde Dig i, hvis der er noget i Vejen«. Saa satte Gaardmændene sig i Agestolen og Niels Landsmand sad paa et Agebrædt tæt bag ved. De to gamle Eltanger kørte ind i Krybily Kro og deres Passager fulgte dem. Døren ud til Køkkenet stod imidlertid paa Klem, og da Kokkepigen fjernede sig et Øjeblik, tog Landsmand i en Fart en stegt Kylling op af Stegepanden og puttede den i Lommen, uden at nogen anede det mindste. Kyllingen gav han sig straks i Lag med, da de igen kom til at køre, og de to gode Mænd gruede over, hvilken forhærdet Forbryder Niels Landsmand dog var. Bedre henne paa Vejen kom Gyd-Henrik gaaende. »Stop!« raabte Niels, »jeg har et lille Mellemværende at ordne med den Mand«. Han fik dog med rene Ord at vide, at han skulde lystre.

Nogle Aar derefter passerede Niels Landsmand en sildig Aftenstund Eltang Gade. Han bankede da paa Vinduerne hos N. Thomas Petersen og spurgte, om han kunde faa Nattelogi. »Hvem er Du?« blev der spurgt. »A er æ Dejns Søn fra Stuer-Aandst«, var Svaret. Røsten forraadte ham, og han fandt det derfor klogest at fjerne sig.

Saa gik han over til Hans Kyed, og her var han heldigere; thi de var ikke gaaet til Sengs. Han satte sig paa Bænken og lagde en Kniv og en Pistol paa Bordet og begyndte i al Venlighed at indlede en Samtale. Hunden var fulgt med ind i Stuen, og Hans Kyed sagde: »Det er en stor Hund, Du har med«. »Ja«, sagde æ L., »den hedder Chilang, og den kan sønderrive hver levende Sjæl, som her er i Huset«.

Hans Kyed fik nu i Stilhed Bud til en Nabo, men æ Landsmand, der var en fin Sporhund, har vist anet Uraad, hvorfor han fik travlt og gik. En Mand havde en Flok Gæs, der forsvandt en Nat. Æ L. blev mistænkt, og Gæssene fandtes ogsaa paa hans Loft.

»Det har onde Mennesker gjort for at skade mig«, sagde han, »havde jeg blot vidst, at Gæssene fandtes her i Huset, saa skulde jeg snart have meldt det«.

En Nat listede æ L. sig ind i Stuehuset paa en Gaard. Da var det Saltkarret, der skulde holde for. Skønt Gaardens Folk mærkede Uro, forholdt de sig dog rolige af Frygt, hvorfor Tyven i Ro og Mag fjernede sig med en god Del Sulevarer.

Skønt Niels Landsmand særlig hjemsøgte Egnen mellem Kolding, Vejle og Fredericia, har han dog udstrakt sin Virksomhed til fjernere Egne. Derom har »æ gro Mand« (Hans Villumsen) her fra Sognet fortalt:

»A gjor' engang en lille Rejse op i æ Nørland, aa hvem træffer a der! Jou, a traf æ Landsmand aa Skurre-Kristian, aa de va hiel op ve Skanderborg. Hva' i Alverden vild' di der? Di tou Kaal va ett møj glaj ve aa si mæ, for a kjend' dje Farter«. — Hans Villumsen var selv intet Dydsmønster, og han rejste vel i lignende Ærinde »op i æ Nørland« som de andre. Han var noget yngre end Niels Bjerre. Somme Tider havde de meget med hinanden at skaffe; men saa blev det igen skralt med Venskabet; dog rejste han ikke med ham. Derfor slog han heller ikke Følge med de to Gavtyve, da han traf dem ved Skanderborg; thi Skurre-Kristian kunde han ikke lide, og æ Landsmand var en streng Herre. Ellers var »æ gro Mand« saa god en Landstryger, som man kunde ønske. Han

kunde baade røgte og tærse om Vinteren, men naar Sommeren kom, vilde han ud i den vide Verden. Her er Fortsættelsen af hans Fortælling:

»A haa gavn møj o æ Landvej i mi Dav', aa a haar aalti holdt møj aa aa fo en Skro; de kan a ett undvær'. Men de træffer somti, at mi Skrotobak slipper op, aa saa er a i Faalejenhid. A sier mæ da godt for, aa de kan osse ske, te a finner en gammel Skro; men den kan én lisse godt læ leg, faa den duer ett. Den æ der hverken Saft eller Kraft i, de haar a prøv'et saa tit. Dierimud er'et ett nær saa vanskele aa find en Cegarstomp, aa saa er'en hyt, faa den gi'er ligfram en dejlig Skro«.

Engang gjorde Niels Landsmand en Tur til Fredericia for at tale med Herredsfogden.

Herredsfogden (med en udfordrende Stemme): »Hvad vil De?«

Landsmand: »Ja, De maa undskyld, Hr. Herredsfoged — De kender mæ val nok — men no kan a ett hold'et ud længer. Der æ saa manne undskabsfuld Skurker, der gjør Ulykker aa Skaansstykker baade de jen Stej aa de andt, aa nær'et saa ett bliver opdavet, saa skal a aalti' haa æ Skyld. Diefor vil a gjan spør', om a ett ka' bliv halshugget«.

»Æ Landsmand«s dristigste og farligste Bedrift var Forsøget paa at tage Kæmnerkassen i Kolding. Herom findes indført i Kolding Domprotokol for det paa-gældende Aar:

»27. April 1846. Arrestanterne Søren Christian Stæck og Niels Bjerre Thomsen, anklagede for Tyveri. Ved de under Sagen oplyste Omstændigheder og tildels

ved de tiltaltes egen Tilstaaelse er det godtgjort, at Stæck og Rasmus Böll 6. Februar kom til Niels Bjerre Thomsen paa Lilballe Mark for med ham nærmere at aftale den i længere Tid paatænkte Plan at stjæle Kolding Bys Kæmnerkasse, og da de var bleven enige om at udføre dette Tyveri, begav de sig om Aftenen i Forening med Anders Böll, der senere var kommen, her til Byen. De holdt sig først skjult ved Slotsruinen indtil Kl. 12, da de ad Vejen norden om disse gik hen paa Kirkegaarden*), hvor de forblev til Klokkeren var slagen 12, og Vægterne havde forladt Torvet. Rasmus Böll gik da først ned fra Kirkegaarden til Raadstuen og ind i den nordre Gang, hvortil den ydre Dør stod aaben, for at sætte i den tillaasede Mellemdøren Nøgle, som Niels Bjerre Thomsen var i Besiddelse af, og som for tvende Aar siden var bortkommen for Arrestforvareren, og efter at han havde udført dette, gik han tilbage til de andre, som imidlertid havde nærmet sig det Stræde, der gaar fra Kirkegaarden til Torvet langs med Raadstuebygningen, ad hvilket de derpaa samledes med Undtagelse af Rasmus Böll, der forblev udenfor, gik til Raadstuen, ind i den mellemste Gang og derfra op ad Trappen og ind i Bytingsstuen, hvor Kæmnerkassen og den lærde Skoles Kasse stod. Imedens de var der sysselsatte med Kasserne og havde flyttet den sidstnævnte Kasse noget ud paa Gulvet, bemærkede de en Bevægelse nedenunder, der foranledigede dem til at gaa ud af Bytingsstuen hen til Trappen, ad hvilken de, da Signalet til deres Anholdelse derpaa blev givet, styrtede ned i Gangen, hvor de efter megen Modstand blev paagrebne af det til dette Øjemed saa vel i Arresten nedenunder som i Herredstingstuen posterede Mandskab. Vel har nu de

*) Den gamle Kirkegaard ved Kirken blev først nedlagt i 1858.

tilltalte stadigen og med Haardnakkethed benægtet at have været andre Steder i Raadstuebygningen end i den Gang, hvor de blev paagreben, ligesom de og har benægtet, at deres Hensigt var at stjæle Kæmnerkassen, men denne deres Benægtelse vil in casu intet kunne relevare, da flere af de posthavende Mænd edeligen har bevidnet, at de har hørt dem tumle med Kasserne i Bytingsstuen, og at de saa de tiltalte komme styrrende ned ad Trappen, da Signalet til Anholdelsen blev givet. Det maa derhos bemærkes, at tiltalte Niels Bjerre Thomsen ved Anholdelsen fandtes i Besiddelse af et Brækjern, et Centrumsbør, en Kniv og et Stykke Reb, hvilket alt i Forening med hans Forklaring om, at han var kommen til Byen for at være Rasmus Böll behjælpelig med at føre en Kasse bort, og at Rasmus Böll paa Kirkegaarden havde sagt ham, at Kassen stod paa Raadstuen, noksom yderligere godtgør, at deres Hensigt var at stjæle Kæmnerkassen, hvilken Plan desuden var Dommeren (Estrup) bekendt, forinden den blev udført og desaarsag havde fremkaldt de trufne Foranstaltninger til de tiltaltes Anholdelse*).

Stæck dømtes til 8 Aars og Niels Bjerre til 10 Aars Tugthus. Stæck var ikke tidligere straffet, men havde været indviklet i flere Tyvssager og »anses for en yderst farlig og snedig Forbryder«. Niels Bjerre havde en Gang tidligere faaet 8 Dages Fængsel paa Vand og Brød for Løsgænger, og ved Viborg Overret var han 18. April 1843 idømt 6 × 5 Dages Fængsel paa Vand og Brød for første Gang begaaet Tyveri. Han

*) Rasmus Böll var bleven anholdt i Vejle og beklagede sig da overfor Herredsfogden over, at han var puttet ind, thi den og den Nat skulde han have været med til at stjæle Kæmnerkassen i Kolding. Herredsfogden lovede nu Forbryderen Benaadning, naar han vilde afsløre alt. Forbryderen sattes paa fri Fod og sluttede sig til Tyvebanden, som om intet var sket, og Herredsfogden kørte til Kolding og allarmede Borgmester Estrup. — P. Eliassen.

karakteriseres i Domsprotokollen som »en ikke mindre farlig Forbryder«.

Det hedder sig, at Niels Bjerre skal have spottet over den stærke Vagt paa Raadhuset — der var hele 12 Mand. Den Kæmnerkasse, der er Tale om, en forsvarlig jærnbetlaet Kiste med 3 Laase for og Byens Vaaben malet ovenpaa Laaget, staar endnu i Byraads-salen, men benyttes ikke mere.

Naar Niels Landsmand skulde ud at sælge Kurve og Koste, lejede han i Førstningen en Mand i Lilballe, hvis Navn var Malle, til at køre for sig. De to drev en indbringende Forretning, idet de om Natten stjal Korneg ud af Hæssene. Engang blev de meldt for Tyveri; men kun Malle blev straffet.

Siden fik Landsmand sin egen Befordring. Han havde et Par store bidske Hunde, som han fik lært at trække en Vogn, og nu gik det i en Fart fra By til By. Kørte han til Kolding eller Vejle, var Konen ofte med. Hunden Chilang fulgte ham gerne, naar han ikke kørte af Sted. Ved Siden af sit Haandværk havde han et Par gode Indtægtskilder: Tyveri og Ud-presninger. Røveri prøvede han lidt til med i Ungdomsaarene; men det vilde ikke rigtig gaa for ham.

Her skal nævnes to Eksempler paa, hvorledes han »pressede« den rige Gaardmand Jeppe Ladegaard i Sdr. Vilstrup.

Engang i Krigsaarene 48—50 kostede Rugen ca. 4 Kr. Skæppen, og det kneb svært for Fattigfolk at faa Brød; men æ Landsmand vidste, at Jeppe Ladegaard havde Rug i store Maader paa Loftet. Han tog derfor Posen og gik til Vilstrup. J. L. kunde i Førstningen

ikke undvære Korn, men da sagde Niels: »Rundt omkring i de forskellige Sogne og Byer er der dannet Foreninger af fattige og sultne Mennesker, og hver Forening har sin Formand. Jeg er saaledes valgt til Formand her i Kresen, og nu er vi lige ved at faa Øvrighedens Tilladelse til at tage Korn hos de Folk, der gemmer det af bare Spekulation«.

J. L. troede naturligvis ikke et Ord deraf; men han følte sig ikke tryk. Derfor gav han Niels Bjerre en god Del Rug i Posen.

En anden Gang kommer han til Jeppe Ladegaard og siger:

»Godav Jep! I Dav maa Du hjælp' mæ mæ noue Klejer. A trænger især haardt te en Kjouel (Frakke), aa den ka' do nok læ mæ fo«. J. L. bød Landsmand sidde ned og sagde derpaa til sin Hustru: »Inger, gaa op paa Loftet og se, om Du kan finde en gammel Frakke til Niels Bjerre«. »Nej Inger«, sagde æ Landsmand, »bliv baare her ne'r, for a tykkes godt om den Kjouel, som Jep haar o, aa den vil han nok gi' mæ«.

J. L. vred sig i sin Forlegenhed; men saa blev Niels Bjerre veltalende:

»Hør no, Jep, læ vos no snak faanuftig. Do æ en rig Mand, aa en Frak fraa eller te spil' ingen Rull faa dej. Hvissommensti Skaansfolk skuld' gjør di Hest' og Kretur Faatræd, de va var', saa kund' do gjan' bliv aa beklav'«.

Niels Landsmand fik Frakken. Den var han glad ved, fordi han havde faaet den paa lovlig og ærlig Maade.

Niels var gift to Gange. Kristiane døde efter mange Aars Ægteskab, og de havde en Datter, der blev en stor, smuk og dygtig Pige. Hun har gennem hele sit Liv opført sig godt, blev gift med en Ledvogter

og kom til at bo i Skanderborgegnen. Efter Konfirmationen opholdt hun sig flere Aar her paa Egnen og tjente baade i Kolding og hos N. Th. Petersen i Eltang og Lærer Simonsen i N. Bjært. — Æ L. fik den Gang tit Ærinde til N. Bjært Skole, hvor han under-

Niels Bjerre og Kjesten.

viste Lærerens ældste Søn — nuværende Købmd. Anton Simonsen i Kolding — i Kurvefletning.

Da hændte det sig, at æ Landsmand, da han engang »sad paa Mistanke«, blev kendt med en ung, køn Kvinde, der var arresteret og ventede paa sin Dom. Hun var anklaget for Fødsel i Dølgemaal og Barnemord. Hvordan det nu

end er gaaet til, har han faaet talt med hende; thi da han slap ud, var han forlovet med »Kjesten«. Han ventede trolig paa hende, til hun havde udstaaet sin Straf, og kort efter holdt de Bryllup. Kjesten var ellers fra Viborgeggen, og hun var meget yngre end Niels. De havde ingen Børn i deres Ægteskab. Hun

overlevede sin Mand i 24 Aar, og hun døde for 2 Aar siden paa Eltang Fattiggaard efter et Par Aars Ophold paa dette Sted. Paa det sidste udtalte Kjesten Ønsket om, at en lille Pakke, hun havde skjult paa et bestemt Sted, maatte komme med i hendes Kiste. I Pakken laa nogle Papirer og et Billede af hende og æ Landsmand. Kjesten fik sit Ønske opfyldt.

Det skal her nævnes, at Niels Landsmand var god baade ved sin første og anden Hustru. De var begge ret flinke til Madlavning og Husorden. Og de forstod ham. Han gjorde derfor alt for at behage dem og roste dem i høje Toner. Naar han efter en længere Rejse traadte ind over Hjemmets Tærskel, var han aldrig brutal. Skønt han stadig færdedes mellem Samfundets Udskud, var han ikke fordrukken. Derimod hændte det ikke sjældent, at han fra sine Udflugter havde en Følgesvend med hjem, som de fleste Hustruer ikke kunde være glade ved at give Husly — tænk blot paa en Mand som Skurre-Kristian — men det forstyrrede dog ikke Husfreden.

»Æ Landsmand« lignede i sit Ydre og sin Færd ikke meget en Landstryger. Han var al Tid i ordenlige Klæder. Han havde et udmærket Sæt Stadstøj, der kun blev brugt ved festlige Lejligheder. Det var af sort Vadmél, ikke luvslidt, rent og godt børstet; gode blanke Støvler og en ny Kasket. Saaledes saa han ud for 30—40 Aar siden, naar han og Kjesten gik til Alters i Eltang Kirke.

I Lilballe var han ikke frygtet, dog heller ikke elsket; stadig venlig og flink. Med Naboerne levede han gerne i Fred og god Forstaaelse. I Eltang, Fødebyen, prøvede han ved mange Lejligheder at sætte sig i Respekt, men det mislykkedes aldeles. De gamle Eltanger var en

haard »Nation«, som hverken én eller to Landsmænd kunde kyse. Da han var hen imod 70 Aar, forlangte han Fattighjælp. To Sogneraadsmedlemmer mødte en Dag i den Anledning i hans Hjem, og da viste han dem en Pung fuld af Sølvpenge. Han mente, at han var nødt til at have lidt i Behold for at kunne afværge øjeblikkelig Nød. Stadig raabte han paa, at han gennem hele sit lange Liv havde været forfulgt, og at han intet Ondt havde gjort. Derfor gik han en Dag over til Eltang Fattiggaard og bad om en Pengehjælp; thi saa vilde han udgive sin Levnetsbeskrivelse. Han blev selvfølgelig vist af. Han havde altsaa ikke lært saa meget i Skolen, at han kunde skrive forstaaeligt; thi saa kunde han jo let have faaet sine Optegnelser rettede og ordnede uden Penge.

Endnu et Par Træk fra æ Landsmands gamle Dage.

Paa Eltang Fattiggaard forsvandt et Stykke Lærred, og »æ gro Mand«, som havde fast Ophold der, blev mistænkt. Saa gik et Sogneraadsmedlem over til Niels Bjerre i Lilballe og spurgte, om han ikke havde købt et Stykke Lærred af Hans Villumsen. »Nej«, svarede han, »det kunde aldrig falde mig ind; thi hvis den Karl har Lærred at sælge, saa ved vi jo da alle, at han har stjaalet det«.

I Lilballe døde for mange Aar siden en ussel, fattig Mand, der hørte til Niels Bjerrers Omgangsvenner. Kirkesangeren var ikke anmodet om at komme i Huset for at synge paa Begravelsesdagen. De faa tilstedeværende har vist faaet for mange »Genstande«; thi et vittigt Hoved foreslog at synge en munter Sang. Da sagde æ Landsmand: »De er en daarlig Spøg; nej, skuld vi syng novd', der æ Mening i, saa trov'er a

nok, te den kun pas: »Her synker vi en Broder ned imellem disse Bølger«.

Niels Bjerre Thomsen blev ikke affældig uden lige mod Slutningen. Paa Dødslejet havde han ofte Besøg af Gaardejer Jens Buhl fra Lilballe, og han vilde gerne høre tale om gudelige Ting. Kjesten har forøvrigt sagt, at Niels paa Sygelejet talte baade om vor Frelser og gode Engle. Han døde den 16. Jan. 1883 og blev jordet paa Eltang Kirkegaard, hvor ogsaa nu begge hans Hustruer hviler.

Nu er æ Landsmands gamle Hus, der laa ved Landevejen i Lilballe, nedbrudt og jævnet med Jorden. I over 40 Aar ydede det sin Ejer med Hustruer Husly, og i lige saa lang Tid var det et Tilflugtsted for forfulgte og mistænkte Personer, der her søgte Raad og Vejledning hos den »erfarne Mand«.

Med den gamle Hyttes Fald svandt et Stykke Fortid, der vist ikke gentager sig. Vor Tid giver ikke »Landsmænd« Husly.

TIL MEDLEMMERNE!

Ligesom »Vejle Amts hist. Samfund« tidligere har sluttet Overenskomster med de tilsvarende Samfund i Ribe, Ringkjøbing, Randers og Frederiksborg Amter om gjensidig Subskription paa Samfundenes »Aarbøger« (se herom »Vejle Amts Aarbøger 1908, S. 296), saaledes er nu en lignende Overenskomst sluttet med »Historisk Samfund for Holbæk Amt«.

RETTELSE.

I Afhandlingen om »Kampen om Kolding By den 23. April 1849« i Aarbøgenes 1. Halvbind for 1909 skrives Side 84, at Wrangel boede hos Gæstgiver Brandorff i »Skandinavien« i Helligkorsgade. Dette er ikke rigtigt. Hr. P. Brandorff var Købmand og Klubvært; Gæstgivergaarden, som ikke har Navnet »Skandinavien«, ejedes af Gæstgiver M. Madsen. Det var det nuværende »Thomsens Hotel«.

Det er som Følge heraf ogsaa urigtigt, naar der Side 87 berettes, at Olaf Rye den 1. December 1848 tog ind hos Gæstgiver Brandorff paa »Skandinavien«. Han boede samme Sted, som Wrangel havde boet; men han spiste en kort Tid i Klubben hos Købmand Brandorff.

Axel Liljefalk.

Fortegnelse

over

Medlemmer af „Vejle Amts historiske Samfund“.

- Ammand, J., Grdr., »Virkelyst«, Trelde
 Arøe, P., Husmd., Agtrup
 Biltz, A. C., Lærer, Aagaard
 Blicher, Edv., Redaktør, »Volksztg.«, Kiel
 Bergersnap, Hans, Kunstmaler, Mølholm
 Bergersnap, Morten, stud. art., do.
 Billested, J., Cand. theol., Vejle
 Blomstrøm, J., Isenkræmmer, Fredericia
 Borchmentorp, E., Cand. jur., Universitets-
 kvæsturen, Kbhvn.
 Borchndersen, Mejerist, V. Smidstrup, Gadj.
 Borchndersen, A., Blikkenslager, Aagaard
 Borchndersen, A., Lærer, Smidstrup, Børkop
 Borchndersen, A., Murermester, Katrinegade,
 Kolding
 Borchndersen, And., Smed, Bramdrup
 Borchndersen, Andr., Købmand, Vejle
 Borchndersen, A. C., Lærer, Skærup
 Borchndersen, C. V., Lærer, Vinding
 Borchndersen, J., Lærer, Skjærbæk
 Borchndersen, J. J., Lærer, Højen
 Borchndersen, Joh., Købmand, Vejle
 Borchndersen, Knud, Højskoleforst., Uldum
 Borchndersen, K. L., Gaardejer, Ødis
 Borchndersen, L. F., Pastor, Ringgive, Uhe
 Borchndersen, M. P., Tjenestekarl, »Randbøl-
 gaard«, Vejle
 Borchndersen, P., Stationsforst., Almind
 Borchndersen, P., Ølkusk, Katrinegade 22,
 Kolding
 Borchndreasen, A. P., Proprietær, »Bøgelund«,
 Dalby, Kolding
 Borchndreasen, L. B., Frue, Nørrevoldg. 25 2,
 København K
 Borchsmussen, Aage, Overretsass., Viborg
 Borchsmussen, J., Cand. theol., »Vibo«,
 Hover, Vejle
 Borchsagger, K., Distriktslæge, Give
 Borchsalle, K., Lærer, S. Omme
 Borchsang, H. de, Godsejer, »Haraldskjær«,
 »Skibet
 Borchsardenfleth, V., Stiftamtmand, Vejle
 Barsøe, Lærer, Almind
 Barsøe, Lærer, Bredstrup, Pjedsted
 Barsøe, D., Lærer, Eltang Byskole, Eltang
 Bartels, F., Apoteker, Jernbaneapoteket,
 Slagelse
 Bech, C., Kammerherre, Engelsholm,
 Vejle
 Bech, F., Forstander. Døvstummeinsti-
 tutet, Fredericia
 Bech, Oluf, Bankdirektør, Kolding
 Becher-Christensen, Grosserer, Vejle
 Bennedsen, F., pens. Lærer, Frederiks-
 haab, Vejle
 Bennetzen, H. C., Overretssagf., Kolding
 Bentsen, Kr. J., Gdr., Vindelev
 Berg, P. H., Lærer, Sdr. Stenderup
 Bertelsen, B., Bankbogholder, Folke-
 banken, Kolding
 Bertelsen, P. H., cand. theol., Statsskolen,
 Rønne, Bornholm
 Beyer, E., Frk., Højskolehjemmet, Fre-
 dericia
 Birch, E. P., Sagfører, Kæmner, Vejle
 Birk, H. J., Pastor, Paaby
 Bjerre, Lærer, Faarup Skole, Lou, Næstv.
 Blad, C., Bogholder, Andelsslægteriet,
 Kolding.
 Blem, G., Læge, Sandvad
 Bloch, Fabrikant, Fredericia
 Bloch, M. J., Telegrafist, do.
 Blom, C. H., Lærer, Agtrup
 Blom, Chr., Gaardejer, Drejens
 Bojsen, K. M., Mejeribest., Bramdrup
 Bonnesen, N. C. J., Sagfører, Fredericia
 Borch, C. S., Grosserer, Kolding
 Borch, S., Assistent, do.
 Boysen, J., Dr. med., do.
 Bramsen, L., Proprietær, »Lauritsminde«,
 Kolding
 Brandorff, Einar, Læge, p. t. Amtssyge-
 huset, Kolding
 Brandorff, I. O., Kæmner, Kolding
 Brandorff, O. I., Propr., »Kransbjergd.«, do.

Brask, J., Mejeribest., N. Bjært
 Breinegaard, H. S., Dyrlægge, Egtved
 Brems. Marius, Gdr., Herslev
 Brill, Chr., Gdr., Egholmgrd., Tørring
 Brincker, C., Købmand, Vejle
 Brink, S., Bankbestyrer, Frederikssund
 Broch, Martin, Garver, Kolding
 Bruhn, A., Gdr., Vejstruprød
 Brummer, Caroline, Enkefrue, Vinding
 Bruun, Erh., Lærer, Stenderup Skov
 Bruun, Georg, Rektor, Kolding
 Bruun, H. C. S., Herredsfuldm., Vejle
 Bruun, S. W., Fabrikant, Kolding
 Brøndsted-Petersen, Telegrafist, Fredericia
 Buch, Joh., Maler, Bredsten
 Buch, Niels, stud. theol., Kbhvn. F
 Buemann, E. W., Best., Lysst., Kolding
 Bundgaard, Jens, Gdr., Hvolgaard Mk.
 Bundgaard, N., Lærer, Vejstrup
 Bundgaard, N., Sognefoged, Ølholm
 Burcharth, M. H., Fabrikant, Kolding
 Bülow, L., Propr., Donneruplund, Give
 Båge, C., Cand. theol., Fuglsang, Tranbj.

Caprani, M. A., Fotograf, Aarhus
 Carlsen, Postpakmester, Herning
 Carlsen, Stabssergeant, Fredericia
 Carlsen, J. KJ., Pastor, Starup
 Carstensen, Gdr., Hornsyld
 Carøe, K., Kredslæge, Kbhvn. K
 Christensen, A., Enkefrue, Vejle
 Christensen, A., Herreekviperingsh., Vejle
 Christensen, C. H., Pastor, do.
 Christensen, Chr. V., Dr. phil, Raadstue-
 arkivar, Kbhvn.
 Christensen, H. C., Pastor, Vinding
 Christensen, Jac., Redaktør, Fredericia
 Christensen, N. C., Propr., Børkop
 Christensen, Niels, Gdr., Nyborg, Ølholm
 Christensen, P., Direktør, Kolding
 Christensen, R., Gdr., Viuf
 Christiansen, C. C. L., Telegraf., Fredericia
 Christiansen, Chr., Lærer, Mølvang
 Christiansen, D. C. E., fhv. Betj., Kolding
 Christiansen, Fr., Købmand, Vejle
 Christiansen, J., Mejeribest., Aagaard
 Christiansen, J. C., Fabrikant, Vejle
 Christiansen, Jul., Lærer, Aagaard
 Christiansen, M., Købmand, Vejle
 Christmas, Frue, Snoghøj
 Christoffersen, C., Muremester, Vejle

Clausen, Fr., Gaardejer, Ødis
 Clausen, N., Gdr., Vinding
 Clausen-Bjerg, O., Bestyrer, Vonsild

Dahl, H., Gaardejer, Herslev
 Dahl, H. St., Urmager, Børkop
 Dahl, P., Lærer, Herslev
 Dahl, N. S., Toldassistent, Kolding
 Dahl-Nielsen, J., Vinterlærer, S. Omme
 Dall, N. J. P., Lærer, Taps
 Dall, N., Propr., »Bæklund«, Hejls
 Dalsgaard, E. Chr., Skolebest., Kolding
 Damgaard, Chr., Best., Gjødding Mølle
 Damgaard, Peter, Gdr., Grønnighed
 Damkiær, H., fhv. Gdr., Kolding
 Danielsen, Hans, Tømmer, Almind Mk
 Daugaard, Cathrine, Frk., Kolding
 Daugaard, Hans, Apoteker, Randers
 Daugaard, Jens, Gdr., Fredsted
 Daugaard, M., Frk., Viuf
 Dinesen, Lærer, Farre
 Ditlevsen, M., Gdr., Egtved
 Dixen, Lærer, Fredericia
 Dolleriis, Andr., Boghldr., Vejle
 Dragsted, N. C., Byfogedfuldm., do.
 Drøhse, E., Redaktør, Randers
 Dujardin, Frk., Lærerinde, Fredericia
 Dystrup, A., Tømmermester, København

Ebling, Alfr., Fuldm., Fredericia
 Ebling, W., Kbm., do.
 Egeberg, C. N., Gdr., Vork
 Eising, P. K., Landstingsmd., Jelling
 Eliassen, P., Filialbestyrer, Kolding
 Ellerbeck, P., Postekspedient, do.
 Eriksen, Anton, Lærer, Bramdrup
 Eriksen, Erik, Gdr., Lindet
 Eriksen, J., Skovløber, »Frdsh.«, Vejle
 Eriksen, K., Lærer, Kolding
 Eriksen, N. J., Gdr., »Frederiksh.«, Ve
 Eriksen, Svend, Sagfører, Kolding
 Esbensen, V., Gdr., N. Bjært
 Eskesen, Morten, Forfatter, Aarhus
 Everts, L., Propr., Jelling

Faaborg, Alfr., Forvalter, Kolding
 Fallesen, J. J., Grd., Fovslet
 Fedde, Jørg., Opsynsmand, Kolding
 Ferslev, V., Herredsfoged, do.
 Finnemann, N. F., Gdr., Drenderup
 Fischer, Aage, Fuldmægtig, Vejle

cher, Mads, Sognefoged, Aagaard
 cher, P., jun., Grd., Vejstruprød
 nsborg, Chr., Propr., Hejls
 dericia højere Almenskole
 dericia Garnisons Officersbibliotek
 dericia Garnisons Underofficersbiblthk.
 dericia Garnisons Underofficers-
 Skydeforening
 deriksen, Peder, Husejer, Løgballe
 is, D., Fabr. Cand. pharm., Vejle
 st, A. C., Herredsfoged, Holsted
 rd, C. V., Læge, Tørring.
 rdendall, H. H., Gdr., Lilballe
 nder, Sv. Aage, stud. jur., Kbhvn. V
 ens Stifts Læseforening, Odense
 ss, M., Sognefg., Gdr., Aptrup

abe, C., Læge, Taps
 nmelgaard, J., Lærer, Kolding
 ertsen, H., Sognefg., »Stallerupgaard«
 hn, L., Pastor, Snoldelev
 tlieb, Tandlæge. Cand. phil., Vejle
 am, C. H., Maskinbygger, Kolding
 au, Gustav, Kømand, do.
 ngersen, K., Cand. jur., Kbhvn.
 on, Niels, Handelsmedhj., Viuf
 ønholdt, Boghldr., Fredericia
 dsøe, P., Sagfører, do.
 ddager, F. P., Direktør, Kolding
 desen, J., Sognefg., Kongsted
 dding, Kathrine, Frue, Kbhvn. N
 uther, S. L., Murermester, Kolding

aaas, M., Enkefrue, Kolding
 gerup, A., Arkitekt, do.
 ldbo, J. P., Stationsforst., Give
 nsen, Propr., Gammeleje, Gravens
 nsen, Alb., Skrædderm., Kolding
 nsen, A. M., Lærer, Toftvej Skole
 nsen, C., Møller, Bramdrup
 nsen, Carl, Højskoleforst., Vrigsted
 nsen, C. V., Telegrafist, Fredericia
 nsen, Chr., Glarmester, Vejle
 nsen, Chr., Murermester, Kolding
 nsen, Chr. D., Propr., Vonsild
 nsen, Einar A., Telegrafist, Kbhvn.
 nsen, Enevold, Gdr., Vrigsted
 nsen, Eskild, Gdr., Hornum
 nsen, Fr., Grosserer, Vejle
 nsen, Harald, Göteborg, Sverrig
 nsen, H. C., Mejeribest., Vejstrup

Hansen, H. J., Grd., Bindeballe
 Hansen, H. P., Lærer, Langskov
 Hansen, H. Quist, Uddeler, Lime
 Hansen, I., Lærer, Gaverslund
 Hansen, I. A., Fabrikant, Kolding
 Hansen, I. L., Sagfører, do.
 Hansen, I. M., Hjulere, Aagaard
 Hansen, Jakob, Partik., Strandhuse
 Hansen, Jens, Kordegn, Fredericia
 Hansen, Jeppe, Fuglsang, Egtved
 Hansen, Knud, Redaktør, Kolding
 Hansen, Lars, Amtsrevisor, Vinding
 Hansen, Marius, Lærer, Bredballe
 Hansen, Martin, Farvehldr., Vejle
 Hansen, Mogens, Sognefoged, Givskud
 Hansen, Morten, Smed, Hygum
 Hansen, Nic., Cand. phil., Kolding
 Hansen, Niels, Gaardejer, Bredballe
 Hansen, Niels, Uddeler, V. Nebel
 Hansen, P., Dyrslæge, Aarhus
 Hansen, P., Lærer, Torsted
 Hansen, P., Snedker, Randbøldal
 Hansen, P. C., Guldsmed, Kolding
 Hansen, R., Gdr., Hejls
 Hansen, S., Cand. mag., Vejle
 Hansen, Søren, Sognef., Balle, Bredsten
 Hansen, Vilh. S., Bogtr., Fredericia
 Hansen-Møller, Direktør, Vejle
 Harboe, H., Sparekasseboghr., Kolding
 Hartvigsen, H. V., Dr. med., Haastrup
 Hartvigsen, J., Gdr., Vinding
 Hassing, C., Pastor, Kollerup
 Haue, S. P., Gdr., Ødis
 Hauge, I., Købmand, Tørring
 Hellrung, Alb., Barber, Kolding
 Helweg, H., Driftsbestyrer, Vejle
 Hempel, I. C., Distriktslæge, Kolding
 Henneberg, P., Konsulent, Randbøldal
 Henningsen, Poul, Gdr., Agrtrupskov
 Henningsen, V., Læge, Sdr. Bjært
 Henriksen, Lærer, Hygum
 Henriksen, H., Kollektør, Kolding
 Henriksen, R., Gdr., V. Ørum
 Hermansen, C. M., Frk., Vejle
 Herskind, Joh., Cand. theol., »Ørstedes-
 minde«, Vejle
 Herskind, Joh., Kommunelærer, Vejle
 Herstrøm, Gustav, Bogholder, Aarhus
 Hess, C. M., Fabriksejer, Vejle.
 Hesselballe, Chr., Landpost, Egtved
 Hey, Alfr., Provst, Almind

Himmelstrup, G., Højskf., Grønninghoved
 Hindborg, Aage, Vejle
 Hindborg, Charles, Fabrikant, do.
 Hindhede, M., Skovfoged, Ødis
 Hjorth, P., Arrestforvarer, Bjerre
 Hobolt, R. J., Købmand, Vejle
 Hoffgaard, A., Sekretær, Kolding
 Hollensen, Lærer, Ødis-Bramdrup
 Hollænder, L. A., Fabrikant, Kolding
 Holm, Frederik, Murer, S. Omme
 Holm, R. J., Seminarieforst., Vejle
 Holst, Propr., Brandbjærg
 Holst, Th., Lærer, Fredericia
 Holt, P., Gaardejer, Sanddal
 Holtz, Th., Partik., Kolding
 Honoree, H., Redaktør, Fredericia
 Hovgaard, N., Gartner, Engelsholm, Vejle
 Hugger, M., Propr., Vonsild
 Hvillum, Mejeribestyrer, Bjørnskjær
 Højmark, A., Valgmenighedspr., Aarhus
 Høwinghoff-Petersen, C., Bankd., Kolding

Ibh, P. N., Lærer, Kolding
 Ishøj, C. F. A., Gymnasielærer, Vejle
 Iversen, Iver Herman, Mosevraa

Jacobsen, Alex, Sparekassebogholder,
 Fredericia

Jacobsen, C., Redaktør, Vejle
 Jacobsen, Ernst, Bankass., Fredericia
 Jacobsen, Kristian, Gdr., Ulkær
 Jacobsen, N. I., Almind
 Jensen, Lærer, Ringgive
 Jensen, Anton, Gdr., Ødis-Bramdrup
 Jensen, A. Th., Fabrikant, Kbhvn.
 Jensen, B. M., Cand. phil., Vejle
 Jensen, C., Grosserer, Kolding
 Jensen, C., Landpost, S. Omme
 Jensen, E. J., Lærer, Sandbjærg Skole
 Jensen, Hans, Gdr., Bramdrup
 Jensen, Hans, Gdr., V. Nebel
 Jensen, H. C., Ølhdlr., Vandel
 Jensen, Herm., Arbmd., Lille Brande
 Jensen, I. A., Sagfører, Fredericia
 Jensen, I. C., Lærer, Vejstrup
 Jensen, Jens, Hospitalsforst., Kolding
 Jensen, Jens Fr., Gdr., Spjarup
 Jensen, Jens Hansen, Gdr., Tofthøj
 Jensen, Jens Mart., Fabrikant, Kolding
 Jensen, J. M., Melhdl., Kolding
 Jensen, Jens P., Amdsraadm., Gl. Sole

Jensen, Johannes, Gdr., Uldum
 Jensen, Jørg., Amdsraadsmedlem, Kld
 Jensen, Jørg., Gdr., Stallerup, Freder
 Jensen, Knud, Møller, Langelund M
 Jensen, M., Gdr., Vinding Ladegaard
 Jensen, Mads, Gdr., Vindelev
 Jensen, Marie, Frk., Bestyrerinde, V
 Jensen, Mogens, Gdr., Vandel
 Jensen, N., Gasværksbestyrer, Koldir
 Jensen, N., Grosserer, do.
 Jensen, N. L., Portner, Fredericia
 Jensen, N. Uldall, Lærer, Agrtrupskov
 Jensen, P. Larsen, Ungkarl, Lindebal
 Jensen, S., Hotelejer, Vejle
 Jensen, S., Kontorist, do.
 Jensen, S., Købmand, Kolding
 Jensen, Th., Uddeler, Tørring
 Jensen, V. H., Cand. pharm., Kbhvn.
 Jensen-Flø, N. C., Folketingsmd., Bra
 Jensen-Onsted, Trafikminister, Onste
 Jeppesen, Dora Sandal, Frk., Kbhvn
 Jeppesen, Maren Kirstine, Gaardejer
 S. Omme
 Jeppesen, S., Tømrerm., Vejle
 Jespersen, Lærer, Nebsager
 Jespersen, J., Arkitekt, Fredericia
 Jessen, A., Pastor, Ødis
 Jessen, Anders, Folketingsmd., Hjaru
 Jessen, Anders, Gdr., Almind
 Johansen, Hotelejer, Vejle
 Johansen, Johs., Propr., Taps
 Johansen, Niels, Restauratør, Koldin
 Johnsen, Aage, Gdr., Ildved
 Juhl, L., Propr., Ødis
 Juhl, M. Uldall, Propr., Agrtrup
 Juhl, P. B., Grønninghoved
 Jürgensen, Emil, Bogbinder, Kolding
 Jørgensen, Gæstgiver, Bjerre
 Jørgensen, Politibetjent, Gravens
 Jørgensen, A., Lærer, Vrigsted
 Jørgensen, A., Sognefg., Ødis-Bramd
 Jørgensen, Chr., Bankdir., Fredericia
 Jørgensen, Chr., Propr., Ødis-Bramd
 Jørgensen, H., Møller, Dons Mølle
 Jørgensen, J., Kantor, Vejle
 Jørgensen, J., Propr., Jelling
 Jørgensen, Joh., Overlærer, Middelf
 Jørgensen, Jørg., Uddeler, Balle
 Jørgensen, Konr., Redaktør, Kolding
 Jørgensen, Kr., Gdr., Bramdrup
 Jørgensen, P., Pumpemager, Kolding

ensen, Rud., Cand. pharm., Kolding
 alund, R., Konsul, Kolding
 aris-Klein, V., Rektor, Vejle
 negaard, R. J., Lærer, Hornstrup
 H., Pastor, Gadbjærg
 ck, Chr., Lærer, Sindbjærg
 r, I. F., Bankdir., Fredericia
 sen, S. P., Lærer, Kolding
 büll, E. Br., Bogtr., do.
 dsen, Propr., Viuf
 dsen, Anna, Frk., Kolding
 dsen, A., Propr., Engelsh. Ldegrd., Vejle
 dsen, B. N., Lærer, Sdr. Vilstrup
 dsen, H., Direktør, Vejle
 dsen, J. P., Klodsmager, Aagaard
 dsen, L., Købmand, Kolding
 dsen, Ole, Gartner, Vejstrup
 th, F., Hofjrn., Greve, »St. Grundet«,
 Vejle
 th, H., Greve, »Kjølholt«, Vejle
 a, Joh. B., Rektor, Fredericia
 l, P., Pastor, Givskud
 ling Byraad (2 Ekspl.)
 ling Folkebibliotek
 radsen, Konrad, Sognerf., Sdr. Vilstrup
 stantin-Hansen, K., Direktør, Kolding
 g, Chr. E., Boghandler, do.
 g, I., Gdr., Hejls
 g, N. P., Propr., Gravens
 rup, H. A., fhv. Skolebest., Hellerup
 nsen, Mejerist, Langelund
 nsen, A., Pastor, Hejls
 nsen, E., Lærer, Vindeløv
 nsen, Frode K., Lærer, Tørring
 nsen, Jørg., Gdr., Vonge
 nsen, K., Lærer, Hesselballe
 nsen, M. E., Møller, Egum
 nsen, K. M., Seminariel., Jelling
 g, A. Moltke, Frk., Skolebestyrerinde,
 Fredericia
 g, H. Chr., Pastor, do.
 n, D. C. E., Statsskovrider, Vejle
 e, I. N., Lærer, Tørring
 er, Andr., Skomager, Kolding
 er, Holger, Guldsmed, do.
 egaard, Gdr., Enggaard, Fredericia
 dsarkivet, Viborg
 ge, L., Propr., Hejls
 en, Sander, Kancelliraad, Hornsyld

Lassen, Lærer, Bredsten
 Lassen, I., Telegrafist, Fredericia
 Lassen, Jensen, Gdr., Vejlbj
 Lassen, Ude S., Gdr., Bredstrup
 Lau, Edv., Sagfører, Kolding
 Laugesen, Niels, Almind
 Laugesen, P., Tiendekommissær, Dons
 Lauridsen, Johs., Direktør, Vejen
 Lauritsen, V. S., Cand. mag., Vejle
 Lauritzen, I., Lærer, Kolding
 Lauritzen, Iver, Smidstrup, Gadbjærg
 Lauritzen, L. P., Dyrlæge, Vejle
 Laursen, I. G., Murer, Vandel
 Lerche, Fl., Baron, Rohden
 Liebe, I. G. I., Læge, Fredericia
 Liljefalk, A., Oberst, København
 Lind, Chr., Partik., Dalby
 Lind, Erik, Gdr., Skartved
 Lind, Johs., Gdr., »Meyersminde«,
 Kolding
 Lind, L., Propr., Sdr. Bjært
 Lindeloff, Lærer, Fovslet
 Lindholm, Poul, Friskolelærer, Aagaard
 Loehr, C. W., Konsul, Fredericia
 Loehr, Nathalie, Frue, do.
 Lomholdt, Hans, Gdr., Egum
 Lomholdt, Jens, Gdr., Bindeballe
 Lomholdt, Søren, Gdr., Børkop
 Lorentzen, Enkefrue, Fredericia
 Lorentzen, Erna, Frk., Inspektor, Kolding
 Lorentzen, N., Snedkermester, Vejle
 Lumbye, Fr., Bogtr., Kolding
 Lund, Gdr., Follerup
 Lund, Albert, Forv. og Kass., Aarhus
 Lund, I., Lærer, Smidstrup, Gadbjærg
 Lund, Niels, Kbmd., Kolding
 Lund, Orla, Bogholder, Vaarst
 Lund, Otto, Apotekbest., Sønderø
 Lund-Andersen, Herredsfuldm., Vejle
 Lundgren, C., Hotelejer, Kolding
 Lygum, Jens, Gdr., Varde Mark
 Lynggaard, P. I., Lærer, Eltang
 Løchte, St., Stadsingeniør, Kolding

Madsen, A., Dyrlæge, Tørring
 Madsen, Chr., Sognefoged, Haastrup
 Madsen, C. I., Købmand, Uldum
 Madsen, Elias, Mælkehdr., Bramdrup
 Madsen, Erik, Gdr., Kolding
 Madsen, Iver, Gdr., Dørslund
 Madsen, I., Pastor, Egtved

Madsen, Jens Chr., Sognefgd., S. Omme
 Madsen, K., Købmand, Tørring
 Madsen, M., Bankdirektør, Fredericia
 Madsen, N., Sogneraadsmfd., Vejstrup
 Madsen, N. C., Bestyrer, Kolding
 Madsen, R. P., Cand. theol., Fredericia
 Malmberg, C. J., Telegrafist, Aalborg
 Mannicke, Chr. A., Pastor, Fredericia
 Markussen, Linnet, Gdr., »Vejlbygaard«
 Matthiessen, Hjalmar, Kunstn., Fredericia
 Matthiessen, Hugo, mag. art., Kbhvn.
 Melby, Fr., Pastor, As
 Meyer, Andr., Ungkarl, Aagaard
 Meyer, Niels, Gdr., Starup Søndermark
 Meyer, Peter, Sognefgd., V. Nebel
 Midtgaard, Andreas, Maler, Brande
 Mikkelsen, Anton, Murerstr., Aagaard
 Mikkelsen, E. O., Direktør, Kolding
 Mikkelsen, Henrik, stud. art., Grejs
 Præstegaard
 Mogensen, Poul, Gdr., Ølholm
 Molin, Gustav, Elektriker, Kolding
 Mollerup, V., Direktør, Dr. phil., Rosenborg
 Mortensen, Carl, Smed, Egum
 Mortensen, Chr., Gdr., Baaslund
 Mortensen, Georg Bræchner, Politifuldm.,
 Kbhvn. K
 Mortensen, Morten, Smed, Aagaard
 Mortensen, S., Barber, Kolding
 Moth, Fr., Lærer, Dr. phil., do.
 Mouridsen, M., Pastor, S. Omme
 Mouritzen, Chr., Maler, Kolding
 Mouritzen, S. N., Lærer, Mørup
 Museet paa Koldinghus, Kolding
 Müller, Hans, Gdr., Ødis
 Mygind, P., Lærer, Taps
 Møhl, N. F., Prokurist, Vejle
 Møller, Amtsstuefuldm., do.
 Møller, Apoteker, Uldum
 Møller, B., Redaktør, Kolding
 Møller, Chr., Gdr., Vonge
 Møller, Chr. Hansen, Gdr., Hedeby
 Møller, I. P., Lærer, Ødis
 Møller, Knud, Læge, Vejle
 Møller, L., Læge, do.
 Møller, Mikael, Gdr., Fredsted
 Møller, M. P., Købmand, Kolding
 Møller, N. P., Tømrerm., Fredericia
 Nøller, P., Propr., Hornumkjær
 Møller, Peter, Gdr., Kongsted
 Møller, P. Martin, Skomagerm., Kolding

Nedergaard, Jens P. Jensen, Gaarde
 Brande
 Neergaard, A. de, Propr., Dalby
 Neumann, C., Boghdlr., Vejle
 Nielsen, Gdr., Hornum
 Nielsen, Mejeribest., Trelde
 Nielsen, A., Glarmester, Kolding
 Nielsen, Anders, Gdr., Ulkind
 Nielsen, Andr., Gdr., Vandel
 Nielsen, Carl, Stukkator, Kolding
 Nielsen, Chr., fhv. Bagerm., Kolding
 Nielsen, Chr., Partik., »Hvide Hus«,
 Nielsen, Christian, Gdr., Overby
 Nielsen, Edv., Læge, Kolding
 Nielsen, H., Smed, Børkop
 Nielsen, H. C., Førstelærer, Stenild S
 Nielsen, Hjalmar, Kontorist, Vejle
 Nielsen, I. E., Snedkerm., Kolding
 Nielsen, I. P., Direktør, do.
 Nielsen, Johannes, Sagfører, Vejle
 Nielsen, Joh. C., Smedem., Kolding
 Nielsen, Jørg., Gdr., Ildved
 Nielsen, Jørg., Propr., Dons
 Nielsen, K. J., Barber, Kolding
 Nielsen, Mads, Gdr., Skærup
 Nielsen, Malte, Pastor, Give
 Nielsen, Marius, Gdr., Bindeballe
 Nielsen, Martini, Hornsyld
 Nielsen, N., Kommundlærer, Vejle
 Nielsen, N., Sognefgd., Vinding
 Nielsen, N. C., Boghdlr.-Medhj., Kold
 Nielsen, N. K., Dyrlæge, V. Nebel
 Nielsen, N. P., Typograf, Kolding
 Nielsen, Niels Th., Gdr., Vindelev
 Nielsen, N. T., Snedkerm., Kolding
 Nielsen, N. V., Gdr., Nr. Bjært
 Nielsen, Otto, Uddeler, Ødis
 Nielsen, P., Bødker, Randbøldal
 Nielsen, Peder, Murer, Uldum
 Nielsen, Poul, Boelsmand, Sdr. Bjært
 Nielsen, S., Bankassistent, Kolding
 Nielsen, Will. E., Amtsfuldm., Vejle
 Nissen, C., Stationsforst., Egtved
 Nissen, Hans, Gdr., Ødis-Bramdrup
 Nissen, P. M., Partik., Fredericia
 Nyegaard, Marie, Frk., Kolding
 Nygaard, Anker, Gdr., Grønninghov
 Nygaard, K., Førstelærer, Nordruplu
 Nørgaard, N. S., Lærer, Kolding
 Nørregaard, Chr., Læge, Kbhvn.

hrt, Ad., Sagfører, Vejle
 esen, Andr., Smedemest., Kolding
 esen, Joh., Gdr., Hesselballe, Uldum
 esen, N., Stationsforst., Klakring
 esen, R., Cand. phil., Vejle
 esen, Hans, Mejeribestyrelser, Dalekilde
 esen, Th., Handelsgartner, Kolding
 usen, P., Snedkerm., do.
 uf, Fr., Cand. mag., Vejle
 esen, L. H., Telegrafist, Fredericia
 esen, Jens, Gdr., Egum
 tzen, N., Grosserer, Kolding
 erbeck, K., Gdr., Fovslet
 ergaard, Propr., Nøttrup

 aske, Chr., Braa
 aske, Niels, Fotograf, Aagaard
 gh, F., Snedkermester, Fredericia
 gh, P., Lotterikollektor, do.
 ulsen, A., Konstruktor, Mølholm
 lersen, H. L., Urmager, Tørring
 lersen, I., Lærer, Vonsild
 lersen, Klemen, Gaardbest., Overgaard
 lersen, Ludv., Forretningsf., Kolding
 lersen, L. J., Førstelærer, Uhre Skole
 lersen, Martin, Gdr., Vandel
 lersen, N., Forstander, Ladelund
 lersen, Offer, Gdr., Kleis
 lersen, Offer, Læge, Kbhvn. N
 lersen, P., Landinsp., Fredericia
 lersen, Peder, Gdr., Bramdrup
 lersen, Peder, Gdr., Daldover
 lersen, Peder, Gdr., L. Lime
 lersen, Peder J., Gdr., Vandel
 lersen, Thomas, Gdr., Gravens
 lersen Købmand, Hornsyld
 lersen, Aage, Bankfuldm., Vejle
 lersen, A. Chr., Fabrikant, do.
 lersen, A. S., Handelsgartner, Kolding
 lersen, Carl S., Under-Bibliotekar,
 Kbhvn. K
 lersen, Chr., Bogbinder, Vejle
 lersen, Chr., Møller, Aagaard
 lersen, Chr. Nissen, Dyrslæge, Aakirkeby,
 Bornholm
 lersen, E., Havneingeniør, Vejle
 lersen, G. C., Sogneraadsm., Hejls
 lersen, H., Agent, Kolding
 lersen, H., Gartner, Kærbølling
 lersen, H. C., Raadvad
 lersen, I., Bankdirektor, Vej

Petersen, J., Mejeribest., Viuf
 Petersen, Jep, Gdr., Taps
 Petersen, Joh., Murerstr., Kolding
 Petersen, Jørg., Tømrermstr., Vejle
 Petersen, L., Telegrafist, Fredericia
 Petersen, Lykke, Gdr., Kauben
 Petersen, M., Kommunal., Fredericia
 Petersen, Mads, Gdr., Bindeballe
 Petersen, P., Møller, Fredericia
 Petersen, P. J., Prokurist, Kolding
 Petersen, P. N., Møller, Dalby Mølle
 Petersen, Thule, Landmd., Harte
 Petersen, Thule, pens. Overportør, Kold.
 Plesner, J. H., Pastor, Vrensted
 Poulsen, Frue, »Lyngsodde«, Fredericia
 Poulsen, Fr., Købmd., Vejle
 Poulsen, I., Bestyrer, Viuf
 Poulsen, I., Landmd., Harte
 Poulsen, L. P., Kæmner, Fredericia
 Poulsen, Niels, Tjenestekarl, Bindeballe
 Poulsen, Gdr., Bøvling

Quist, C., Murermester, Horsens
 Qvist, S. P., Journalist, Vejle

Raben, H. C., Forretningf., Kbhvn V
 Raben, S. S., Propr., Vonsild
 Raben, Th. A., Ingeniør, Kbhvn.
 Raffnsøe, R., Propr., Aastorp
 Rahbek, N., Gdr., V. Ørum
 Rahlf, Henry, Direktør, Esbjerg
 Rask, Kristian, Gdr., Nyborg, Ølholm
 Rasmussen, E., Bankkasserer, Vejle
 Rasmussen, Hans J., Almind
 Rasmussen, Henry, Restauratør, Kolding
 Rasmussen, I. M., Ingeniør, Ivigtut, Grønland
 Rasmussen, Jens, Skrædder, Brande
 Rasmussen, N., Købmd., Kolding
 Rasmussen, N., Træhldr., Tørring
 Rasmussen, P., Bogholder, Vejle
 Rasmussen, P., Faktor, Kolding
 Rasmussen, R., Gaardbest., Vrigsted
 Rasmussen, R., Propr., »Højrupgaard«,
 Kolding
 Rasmussen, S., Sergent, Fredericia
 Rasmussen, Th., Telegrafist, do.
 Ravn, A., Lærer, Gadbjerg
 Ravn, Chr., Landstingsmd., »Sjølundgrd.«
 Kolding
 Ravn, Hans Haar, Gdr., Dons
 Ravn, Hans Henrik, Gdr., V. Nebel

Ravn, H. L., Fabrikant, Viuf
 Ravn, Henrik, Bogholder, Vejle
 Ravn, Henrik, Gdr., Dons
 Ravn, Ivar, Grønninghoved
 Ravn, J., Forst., Hejls Efterskole
 Ravn, J. Jensen, Lærer, Stoustrup
 Reitzel-Nielsen, E. F. H., Lokomotivfører, Fredericia
 Rigsarkivet, Kbhvn. K.
 Ring, M. Pastor, Taps
 Roed, Niels, Telefonbest., Bramdrup
 Rosendahl, H., Forstander, Lyngby
 Roy, P. B. T., Telegrafist, Fredericia
 Rønning, H., Gdr., »Bøgelund«, Bramdrup
 Rønning, H. H., Gdr., »Drainsbjerggrd«, Bramdrup, Kolding
 Rønning, S. H., Gdr., »Julianelyst«, do.
 Råhaug, Anna, Frk., Skjærbæk

Sager, N. Andersen, Gdr., Fredsted
 Sager, P., Gdr., Hallendrup
 Sandager, Mikkel, Gdr., Nr. Bjært
 Sandby, Lærer, Gammelby
 Sass, G., Godsejer, Leerbæk
 Saugmann, G., Prof., Vejleff. Sanatorium
 Saxild, G., Arkivar, Viborg
 Scharling, Carl, Borgmester, Fredericia
 Schelde, H., Gdr., Eistrup
 Schibler, Joh., Barber, Kolding
 Schjørring, C. P., fhv. Borgmester, do
 Schjørring, L., Byfogedfuldm., do.
 Schjøth, A., Grosserer, Vejle
 Schmidt, F. L., Gdr., Ødis
 Schmidt, F. P., Stationsforst., Viuf
 Schmidt, I. Cl., Mejeribest., Drenderup
 Schmidt, Jeppe, Gdr., Grønninghoved
 Schmidt, K. Th., Gdr., Bindeballe
 Schmidt-Hansen, Joh., Kirkevæрге, Ødis
 Schmith, G., Amtsvejinsp., Vejle
 Schou, Aage, Snedkerm., Kbhvn. K
 Schou, Chr., Propr., Tved
 Schou, Hans, Gdr., Tørring
 Schou, Julius, Lærer, Ildved, Jelling
 Schultz, A., Landstingsmd., Fredericia
 Schultz, I., Propr., Hejls
 Schultz, I. I., Kammerraad, Dalby
 Schultz, S., Sygehuskasserer, Hals
 Schumacher, I. C., Politibetj., Fredericia
 Schytt, M., Propr., Ødis
 Sejer, S. P. N., Lærer, Egeskov
 Seligmann, Direktør, Vejle

Seligmann, Kr., Frk., Skolebest., Vejle
 Simonsen, Anton, Kbmd., Kolding
 Simonsen, C. C. S. Cederfeldt de, Prov
 Tyrsted
 Simonsen, Chr. V. A., Graver, Kolding
 Sjødt, H., Bogtr., do.
 Skjøde, J., Bankdirektør, do.
 Skott-Hansen, Joh. P., Korpslæge, Fredericia
 Skov, Forstassistent, Vonsild
 Skov, Lærer, Starup
 Skov, Jens Pagh, Gdr., Sdr. Vilstrup
 Skovmand, H., Redaktør, Kolding
 Skovsen, Niels K., Gdr., Ildved
 Skovsen, Søren A., Gdr., Vindelev
 Skytte, Jens, Forfatter, Kolding
 Skytte, Niels, Gdr., Trelde
 Skyttegaard, Th. Kr., Bager, Daldove
 Sloth, Joh., Vognmd., Kolding
 Smidt, C. M., Arkitekt, Kbhvn. F
 Smith, H., Postmester, Fredericia
 Solberg-Nielsen, C., Kbmd., Kolding
 Soldaterhjemmet, Fredericia
 Spindler, Fabrikant, do.
 Sprechler, G., Tandlæge, Kbhvn. V
 Staalsen, Th., Gdr., Braa
 Statens Lærerhøjskole, Kbhvn.
 Steensen, H., Fabrikant, Vejle
 Steensen, Leth de, Godsejer, Hvolgrød
 Stensballe, N. P., Driftsbest., Tørring
 Stoustrup, P., Kbmd., Fredericia
 Street, F. C., Arrestforvarer, Kolding
 Svendsen, Chr., Kbmd., Klakring
 Svendsen, Kr., Uddeler, Bramdrup
 Sølvsteen, K. K., Kordegn, Holstebro
 Søndergaard, Chr., Redaktør, Vejle
 Sønderholm, Anton, Gartner, Brande
 Sønnichsen, H., Aflæser, Kolding
 Sørensens Enke, H., Gdr., Tved, Fredericia
 Sørensen, Holger, Stud. theol., Jerle
 Sørensen, H. G., Læge, Vejle
 Sørensen, H. I., Skrædder, Gravens
 Sørensen, H. P., Mejeribest., Egtved
 Sørensen, I., Guldsmed, Vejle
 Sørensen Jørg., Gdr., Lindved
 Sørensen, M., Bogholder, Kolding
 Sørensen, N. I., Lærer, Gaarslev
 Sørensen, N. P., Gdr. o. Snfød., Børh
 Sørensen, N. Steffen, Gdr., Kjærbøll
 Sørensen, P., Tømrmester, Give
 Sørensen, R., Lærer, V. Ørum

ensen, S., Gdr., Follerup
 ensen, S., Gdr., Ulkær, Lindved
 ensen, S., Hotelejer, Vejle
 ensen, S. Grandjean, Boghdlr, Kolding

arp, M., Lærer, Harte
 rkelsen, Terkel Poulsen, Egtved
 rkildsen, Jens, Gdr., Hauge
 rp, Niels, Sognefgd., Viuf
 rp, Poul, Propr., Brakker
 rp, Søren, Gdr., Bindeballe
 aning, G., Pastor, Ø. Nykirke
 astum, L., Redaktør, Kolding
 aysen, Lærer, Hejls
 eilade, B., Gartner, Egtved
 eilade, H. S., Provst, Stouby
 iellessen, E. T., Sagfører, Fredericia
 omsen, Chr., Købmd., Limskov
 omsen, I., Lærer, Hostrup
 omsen, Joh., Lærer, Bredsten
 omsen, L., Uhrmager, Kolding
 omsen, N. P., Møller, Hjortsballe
 omsen, Thomas, Lærer, Kolding
 orkildsen, Jac. S., Smøreksp., Vejle
 orning, H., Gdr., »Petersbjgd.«, Kolding
 uesen, P., Sognefgd., Egum
 ygesen, A., Propr., Gravens
 ygesen, Aug., Lærer, Kolding
 ygesen, J., Propr., »Lykkesgrd.«,
 S. Stenderup
 ygesen, J. C., Amtsraadsmedl., »Dalby-
 gaard«, Kolding
 ygesen, Niels, Stouby
 ygesen-Schmidt, S. P., Lær., Fredericia
 emann, Henrik Chr. G., Cand. polyt.
 Mosager pr. Hammel
 pgleff, N., Amtsraadsmedl., Vonsild
 ellesen, F. K. K., Lærer, Skjold
 ft, P. N., Propr., »Straarup«, Kolding
 ftgaard-Hansen, I. L., Lærer, Dalby
 adsborg, N. P., Skoleinspekt., Kolding

Trojel, L., Amtsforv., Vejle
 Trøglborg, Chr., Gdr., »Kobberbøl«, Vejle
 Trøglborg, N., Gdr., »Skæfshus«, Bredsten

Udbye, N., Bogtr., Vejle
 Ulrich, Kristine, Enkefrue, do.
 Ulrich, Max, Cigarhdlr., Kolding
 Ussing, Henrik, Adjunkt, Sorø
 Uth, Jens, Partik., Stoustrup
 Utzon, H., Købmd., Fredericia
 Utzon, V., Farver, Kolding

Vahl, H., Amtsfuldm., Vejle
 Vaupell, Kaptejn, Kbhvn.
 Vejle Bank
 Vejle Folkebogsamling
 Vejle Latin- og Realskole
 Vest-Hansen, Lærer, Uldum
 Vilstrup, H. K., Herredsfuldm., Kolding
 Vognsen, P., Kordegn, Fredericia
 Voss, Ditlev, Fabrikant, do.
 Voss, F., Købmd., Kolding
 Vyff, I., Propr., Vonsild

Warming, C. E., Kollektør, Kolding
 Warrer, P. M., Grosserer, Vejle
 West, H., Sagfører, do.
 Westergaard, V., Togfører, Vandel
 Windfeld-Hansen, M., Konsul, Vejle
 Wissing, Agnes, Frk., Almind
 Wissing, P., Propr., Kolding
 Witthusen, C. B., Auditor, Fredericia
 Wolff, Britta, Frue, Vejle
 Worning, I., Fabrikant, do.
 Wulff, P. B., Bankdir., do.
 Wulff, Severin, Købmd., do.

Ørsted, H. C., Byfogedfuldm., Vejle
 Østergaard, A., Lærer, Bredal
 Østergaard, Kr., Gdr., Hesselballe
 Østergaard, S. Hansen, Vrigsted

Subskribenter

fra andre historiske Samfund.

Historisk Samfund for Ribe Amt.

Askov, A., Læge, Vejle
 Bjerge, Poul, Højskolelærer, Askov
 Brasen, Jenny, Frue, Kbhvn. K.
 Breinholt, C., Konsul, Esbjerg
 Brorsen, H. B., Farver, Vamdrup
 Bygbjerg, M., Lærer, Middelfart
 Christensen, C. J., Lærer, Assendrup
 Garnisonsbibliotek, det kgl., Kbhvn. B
 Hansen, Simon, Pastor, Ribe
 Hansen, Th. Kr., Hoven, Tarm
 Landsarkivet for Fyen, Hempelske Boghandel, Odense
 Madsen, Jesper, Bankdirektør, Esbjerg

Møller, John, Pastor, Kjærum
 Neergaard, C. P., Dr. phil., Kbhvn.
 Nissen, J., Provst, Brørup
 Olsen, J., Overlærer, Varde
 Ribe Katedralskole
 Richter, J., Pastor, Vejen
 Rosenmejer, I. P., Amtsfuldm., Ribe
 Schousboe-Jensen, G., Pastor, Buerup
 Stemann, G., Stiftamtmand, Ribe
 Thyssen, E. K., Pastor, Ølgod
 Timmermann, Martin, Agent, Varde
 Ørum, Sofus, Købmd., Hjerding pr. Varde

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt.

Andersen, Axel, Assistent, Skagen
 Lund, K., Lærer, Ejsing Skole, Vinderup

Randers Amts historiske Samfund.

Hansen, H. P., Gdr., Hvallos pr. Randers
 Thomsen, V., Trafikassistent, Vejle

Historisk Samfund for Frederiksborg Amt.

Landsarkivet for Sjælland, Kbhvn. N

Medlemsantal pr. 31. Decbr. 1909	8
Subskribenter	
Friekspl til Blade m. m.	
Sognebiblioteker	

Sluttet d. 16. Decbr. 1909.

Medlemmerne bedes underrette Samfundets Bestyrelse om mulige Fejl i Medlemslisten, saaledes at Fejlene kan rettes i senere Lister.
